

PÁLINKÓ ÉVA-PAPP GÁBOR

**AZ ELÍTÉLTEK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI
REINTEGRÁCIÓJA ÉS INTENZÍV UTÓGONDOZÁSI MODELLJÉNEK
KIALAKÍTÁSA ALPROJEKT ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATA**

TARTALOM

AZ ÉRTÉKELT PROGRAM CÉLJA, CÉLCSOPORTJAI, FELÉPÍTÉSE	3
AZ ALPROJEKTET ÉRTÉKELŐ KUTATÁS CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE	5
AZ „ELÍTÉLTEK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS INTENZÍV UTÓGONDOZÁSI MODELLJÉNEK KIALAKÍTÁSA” ALPROJEKT ÉRTÉKELÉSE A SZAKMAI MEGVALÓSÍTÓK KÖRÉBEN (PÁLINKÓ ÉVA)	7
AZ INTERJUALANYOK ÖSSZETÉTELE.....	7
AZ INTERJÚK TEMATIKÁJA	10
AZ ELEMZÉS MÓDSZERE.....	11
ADATVÉDELEM	13
FŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK.....	14
RÉSZLETES EREDMÉNYEK.....	21
<i>A TÁMOP szakmai megvalósítóinak szakmai háttere</i>	21
<i>Képzések, tréningek a TÁMOP 5.6.2 programban és azon kívül</i>	23
<i>A megvalósítók mozgástere, feladataik meghatározása a programmegvalósítás során</i>	24
<i>Együttműködés, és információáramlás a programot megvalósító szakemberek, és intézmények között</i>	25
<i>A fogvatartottakról kialakított kép – fogvatartotti reintegrációs ideáltípusok</i>	27
<i>A fogvatartottak reintegrációjának sikerét befolyásoló tényezők</i>	29
<i>A TÁMOP 5.6.2 program értékelése</i>	36
<i>A reintegráció esélyeinek javítása a kontroll szakemberek szerint</i>	48
MELLÉKLET	50
AZ „ELÍTÉLTEK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS INTENZÍV UTÓGONDOZÁSI MODELLJÉNEK KIALAKÍTÁSA” ALPROJEKT ÉRTÉKELÉSE A FOGVATARTOTTAK KÖRÉBEN (PAPP GÁBOR)	55
AZ ELMÉLETI ÉS A MEGVALÓSULT MINTA.....	55
A KUTATÁSRÓL ÉS A KUTATÁSI KÉRDÉSEKRŐL	59
A KUTATÁS RÉSZLETES EREDMÉNYEI	61
<i>A programból való kimaradás okai</i>	61
<i>A programra való jelentkezés okai</i>	70
<i>Vélemények a programról, a hasznosulással kapcsolatos percepciók</i>	76
<i>Vélemények a program szakmai megvalósítóirol</i>	97
<i>A program egyes szakaszaiból való lemorzsolódás okai</i>	104
<i>A szabadulással összefüggő segítségnyújtással kapcsolatos vélemények</i>	113
A FŐBB EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, KÖVETKEZTETÉSEK.....	121

A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása TÁMOP 5.6.2-10/1-2010-0001 kiemelt projekt keretén belül a bűnmegelőzési területén dolgozó szakemberek és önkéntesek számára szervezett képzési programok és az elítéltek társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja érdekében bevezetett többszakaszos modell értékelése valósult meg.

Az evaluációs vizsgálatok célja, hogy értékelje a fejlesztések, programok megvalósításának folyamatát, illetve a programok rövid távú, még a programidőszak alatt megvalósuló eredményét, hatását.

A szakirodalom és a gyakorlat az evaluációs vizsgálatok többféle fajtáját ismeri és osztályozza. Az egyik ilyen felosztás a logikailag és időben egymásra épülő vizsgálati kérdések mentén különböztet meg fázisokat/lépcsőket¹ (szükségletértékelés, a programot megalapozó elmélet értékelése, a program megvalósításának értékelése, a program hatásának mérése; a program költséghatékonyságának elemzése). Azt, hogy az egyes lépések melyike végezhető el, mindig az dönti el, hogy az adott program éppen a megvalósítás melyik szakaszában van. Míg a szükségletértékelés már a tervezés korai fázisában megvalósítható, a program hatásvizsgálatának a már viszonylag stabilan működő programok esetében van értelme, komoly költség- haszon elemzéshez pedig akkor érdemes hozzáfogni, ha egy adott program eredményessége már bizonyított.

A bevezetendő fejlesztések szükségletértékelése illetve elméleti háttérük elemzése már TÁMOP 5.6.2 projekt előkészítő szakaszában lezajlott, egyrészt a három kiemelt régióban a bűnmegelőzés területén dolgozó szakemberek és klienseik körében lefolytatott kutatás, másrészt a modellprogramokat kidolgozó munkacsoportok keretében. A projekt második szakaszában a programok megvalósításának értékelésére illetve a programok rövidtávon is megmutatkozó eredményeinek vizsgálatára vállalkoztunk.

A következőkben az elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása alprojektet vizsgáló kutatás eredményeit ismertetjük.

¹ Rossi, Peter H.- Mark W. Lipsey – Howard E. Freeman (2004): Evaluation. A Systematic Approach (Seventh Edition) Sage Publication

AZ ÉRTÉKELT PROGRAM CÉLJA, CÉLCSOPORTJAI, FELÉPÍTÉSE

Az elítéltek többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modelljének kialakítása alprojekt a TÁMOP 5.6.2-10/1-2010-0001 kiemelt projekt² (TEtt program az áldozatokért és tettesekért) keretén belül a fogvatartottak sikeresebb társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációjának elősegítését tűzi ki célul.

Ennek érdekében az alprojekt keretén belül a következő részcélok elérését segítő tevékenységek valósulnak meg.

- Az alprojekt eredményeképp a fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek reintegrációt segítő ismeretei bővüljenek,
- az együttműködő szakemberek és intézmények kooperációja javuljon,
- a fogvatartotti célcsoport számára munkaerő-piaci információk terjesztését, tanácsadást, fogvatartottak motiválását, kiválasztását, készségfejlesztést, képzési programot valósítson meg, a szabadulás előkészítését biztosítsa, elősegítse a szabadulás utáni beilleszkedésüket.

Az alprojekt kétféle célcsoportot próbált elérni: a három kiemelt régió büntetés-végrehajtási intézeteiben fogvatartott személyeket (*közvetlen célcsoport*) és a 3 kiemelt régió területén a büntetés-végrehajtási intézetben, munkaügyi központokban, igazságügyi hivatalban, a közvetlen célcsoport reintegrációja érdekében tevékenykedő *szakembereket, önkénteseket* (közvetett célcsoport).

A programcélok elérése érdekében egy négy szakaszból álló komplex szolgáltatáscsomag került kialakítására.

Az első szakaszban az önkéntesen jelentkező fogvatartottak egy motivációs foglalkozáson vettek részt, ahol részletes tájékoztatást kaptak a program keretében igénybe vehető szolgáltatásokról. Azon fogvatartottakkal, akik jelentkeztek a programra, egy kérdőívet vettek fel, amely felmérte a szükségleteiket, kompetenciáikat és motivációjukat. A felmérés alapján készült el az egyéni fejlesztési terv.

A második szakaszban készség- és képességfejlesztő (kommunikációs, agressziókezelő, konfliktuskezelő, önismereti, életvezetési stb.) tréningeken vettek részt a fogvatartottak. A tréningek típusa az adott büntetés-végrehajtási intézetben élő fogvatartottak szükségleteinek figyelembevételével került kiválasztásra. A csoportos foglalkozások mellett a szakmai érdeklődést feltáró

² A teljes projekt felépítéséről a következő oldalon tájékozódhat:
http://www.tamop.irm.gov.hu/TEtt_program

egyéni interjúk is készültek a programban részt vevő fogvatartottakkal. Az interjúk alapján az egyéni fejlesztési terv is kiegészült egy úgynevezett jövőtervvel, amely tartalmazza a fogvatartott szabadulás előtti és szabadulás utáni terveit, vállalásait. A második szakaszból a fogvatartott tovább léphetett a harmadik szakaszba, illetve- ha már volt szakmája és/vagy munkatapasztalata és kevesebb, mint hat hónapja volt hátra a szabadulásig, akkor közvetlenül a negyedik, vagyis a kivezető szakaszba léphetett.

A harmadik - leghosszabb - szakaszban került sor a szakmaképzésekre. A képzés típusa és hossza a jelentkező fogvatartottak jövőtervétől, képzettségi szintjétől és szabadulásuk várható időpontjától illetve munkaerő-piaci igényektől függően került meghatározásra. A szakmaképzések mellett a résztvevők rendszeres egyéni motivációs beszélgetéseken is részt vettek a motiváció fenntartása illetve szükség esetén krízisintervenció céljából.

A negyedik szakasz további két alszakaszra osztható; egy úgynevezett kivezető szakaszra, aminek a célja fogvatartottak szabadulásra való felkészítése és egy szabadulás utáni szakaszra. A szabadulásra való felkészítés keretében egyrészt álláskereső technikákat sajátítottak el a résztvevők, másrészt elkezdődött az utógondozási tevékenység (hiányzó iratok pótlása, kapcsolatfelvétel a fogvatartott családjával, szálláslehetőség felkutatásában és álláskeresésben való segítségnyújtás). A szabadulás után az utógondozó mellett önkéntes mentorok is segítettek a szabadulót. A szabadulás után a programban részt vevő volt fogvatartottakat az utógondozói koordinátor 6 hónapig követi nyomon.

A programok kialakításának és biztosításának feltétele a fogvatartottak reintegrációjában fontos szerepet betöltő intézmények közötti szoros szakmai együttműködés, ezért az alprojekt megvalósításában négy konzorciumi partner vett részt: a Jász-Nagykun-Szolnok- és a Baranya Megyei Kormányhivatalok Munkaügyi Központjai, az Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal³, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az alprojekt koordinátora az Belügyminisztérium.

A program közvetett célcsoportját alkotó többféle, gyakran eltérő kultúrájú intézményből érkező szakemberek és önkéntesek pedig közös képzéseken, felkészítő tréningeken, esetmegbeszélő csoportokban és szupervízióon vettek részt.

A megvalósítás helyszíne a három kiemelt régió (Dél-dunántúli, az Észak-alföldi, valamint az Észak-magyarországi régió) büntetés-végrehajtási intézetei

³ Jogelődje a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat

(Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete-Pécs, Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet –Szekszárd, Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet – Kaposvár, Jász Nagykanizsa-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet – Szolnok, Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet –Debrecen, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet –Nyíregyháza, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet –Tiszalök, Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet –Eger, Borsod- Abaúj –Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet – Miskolc, Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete – Szirmabesenyő, Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön, Balassagyarmati Fegyház és Börtön.).

AZ ALPROJEKTET ÉRTÉKELŐ KUTATÁS CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE

Az alprojekt esetében viszonylag új, innovatív fejlesztések kerültek bevezetésre, a működési keretek a megvalósítás során kerültek kialakításra és a program működése során nagymértékű változáson is átmentek. Nem voltak kialakult módszertanok, protokollok: a program egyik célja éppen ezek kialakítása. A megvalósítás kereteinek, körülményeiknek állandó változása, az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben történő, az eredeti terveknek megfelelő ütemezéstől részben eltérő megvalósulás, valamint az egyes intézeteken belüli fluktuáció miatt az értékelés a megvalósítás folyamatára fókuszál, mivel a fent leírt mozgó paraméterek miatt nem azonosítható és nem értelmezhető egyértelműen egy standardizált módszerre épülő vizsgálat során a program által kifejtett hatás, eredmény forrása.

Mindezeket figyelembe véve az alprojekt esetén csak a szociológia kvalitatív eszközeit alkalmazó, félig strukturált interjúk feltáró vizsgálat volt megvalósítható és szakmailag indokolható. Így csak a programmegvalósítás folyamatát, valamint a projekt által közvetlenül befolyásolt, rövidtávon is megmutató jelenségek, hatások egy részét, egyes részeredményeket, valamint a programmal, annak céljaival, megvalósítási folyamatával kapcsolatos szubjektív vélekedéseket tudtuk megvizsgálni.

Az értékelés a két célcsoport, a fogvatartottak, illetve a szakmai megvalósítók körében végzett interjúk esettanulmányokon keresztül valósult meg két programban résztvevő és egy kontroll – a programban nem résztvevő – büntetés-végrehajtási intézetben illetve az adott intézetek területén illetékes és

a reintegrációs folyamatban szerepet játszó intézményekben (a kormányhivatalok munkaügyi központjai, igazságügyi szolgálatai, önkéntesek, civilek).

A három vizsgálatba bevont büntetés végrehajtási intézet a következő

Sátoralúj helyi Fegyház és Börtön (alprojektben részt vett)

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet
(alprojektben részt vett)

Váci Fegyház és Börtön (kontrollintézet)

Az alprojektben résztvevő intézetek esetében kiválasztás elsődleges szempontja az volt, hogy a vizsgálatba kerüljön úgynevezett „előzetes ház”, vagyis ahol jellemzően elsőfokú ítéletükre várókat vagy nem jogerősen elítélteket tartanak fogva (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet) és úgynevezett „letöltő intézet” is, ahol döntő arányban jogerősen elítéltek vannak (Sátoralúj helyi Fegyház és Börtön). A másik szempont az volt, hogy a kétféle intézet hasonló társadalmi-gazdasági környezetben helyezkedjen el (Borsod-Abaúj-Zemplén)

A kontrollintézetben - melynek bevonása azért indokolt, mert ez jelenti azt a viszonyítási alapot, melyhez képest a program megvalósulását, eredményességét értékeljük - mind a jogerősen elítélt, mind az elsőfokú ítéletükre váró illetve nem jogerősen elítélt fogvatartotti csoport nagy számban van jelen, így megfelelő az összehasonlításra.⁴

⁴ Ebben az esetben a non-equivalent control group design „filozófiáját” használjuk, amelynek lényege, hogy „a megfigyelési egységek nem randomizálás útján kerültek a kísérleti vagy a kontrollcsoportba, így tehát a két csoport nem egyenértékű (non-equivalent), azaz a két csoport nem csupán a beavatkozás, hanem még sok szempontból is különböznek egymástól.” Moksony Ferenc (2005): A hatáselemzés módszerei. In: A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásának vizsgálata, Budapest: TÁRKI. p. 42-111.

A váci kontrollintézet bevonása kapcsán a következő korlátozó körülményekkel kell számolni (alternatív magyarázatok):

A Váci Fegyház és Börtön alapvetően „letöltő intézet”, amelyben a kb. 700 fős létszámból 100-150 előzetes letartóztatását töltő fogvatartott található. Az intézetben a jogerősen elítélt és az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottakat egymástól elkülönítve helyezik el, más szabályok vonatkoznak a két csoport tagjaira. Ugyanakkor az intézet szervezeti értelemben mégis egy egész, így a jogerős-előzetes dichotómia kevésbé érvényesülhet, mint a kvázi tiszta profilú intézetek esetében;

a kontroll- és az alprojektbe bevont két intézet más társadalmi-gazdasági közegbe beágyazottak, eltérő a befogadó civil közeg, személyi szinten különbözik a fogvatartotti és a személyi állomány összetétele és létszáma, a korábban megvalósuló programok, iskolai képzés, munkáltatás stb.

a kontroll- és az alprojektbe bevont intézetek más megyékben helyezkednek el; eltérőek lehetnek a reintegrációban érdekelt szervek közötti korábbi szakmai együttműködés formális és informális keretei, gyakorlata;

a kontrollintézet vonatkozásában nem minden esetben található meg a szakmai megvalósítók elméleti „párjai”

AZ „ELÍTÉLTEK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS INTENZÍV UTÓGONDOZÁSI MODELLJÉNEK KIALAKÍTÁSA” ALPROJEKT ÉRTÉKELÉSE A SZAKMAI MEGVALÓSÍTÓK KÖRÉBEN (PÁLINKÓ ÉVA)

AZ INTERJÚALANYOK ÖSSZETÉTELE

Két nagyobb csoportban a program szakmai megvalósítóinak körében, és egy kontroll intézetben illetve a kontroll intézet megyéjében működő kormányhivatalok igazságügyi szolgálatánál és munkaügyi központjában dolgozó szakemberekkel készültek interjúk 2012. február 6. és 2012. július 4. között.

A szakmai megvalósítók körében az interjúk adatfelvétel a két programban részt vevő intézet, illetve szervezeti környezete tekintetében teljes körű. Vagyis az alprojekt valamennyi konzorciumi partnere, illetve a közvetlen szakmai megvalósítók teljeskörű bevonásával került sor az adatfelvételre. A kutatási tervben szereplő, megkérdezni tervezett szakemberek köre:

- A büntetés-végrehajtási szervezet részéről az interjúalanyok köre: a központi koordinátor, a büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokai, az intézeti projektfelelősök, továbbá az intézeti nevelők és felügyelők.
- a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálata (KIMISZ) részéről az interjúalanyok köre: pártfogás alprojekt vezető, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei utógondozó koordinátor, önkéntesek)
- a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kormányhivatal részéről a Munkaügyi Központ érintettjei (szakmai koordinátor, szakmai asszisztens, reintegrációs tanácsadók) szerepelnek a kérdezettek között

A megkérdezés előtt, illetve az adatfelvétel közben a megkérdezettek tervezett körét néhány fővel kibővítettük – ezt fenti listát kiteljesítő minimális bővítést az első táblázatban részletesen bemutatjuk.

A szakmai megvalósítóknak két nagy csoportját különítettük el az elemzés során: a kimondottan a TÁMOP 5.6.2 programra felvett a BV-kben jelenlévő (BV projektfelelős, reintegrációs tanácsadó, utógondozó koordinátor), vagy más munkahelyekről a programba delegált (Munkaügyi Központok dolgozói, KIMISZ, stb.) munkatársakat, illetve a BV intézetek által korábban is foglalkoztatott, a programmegvalósításban legalább kismértékben részt vevő, vagy abba közvetlenül, vagy a fogvatartottakkal való kapcsolaton át közvetetten beleváló személyeket, azaz, a BV személyi állományát (BV intézeti parancsnok, nevelők, felügyelők). Az elemzés során az előbbi csoportot közvetlen, az utóbbit közvetett megvalósítóknak nevezzük.

A BV intézetekben jelenlévő közvetlen és közvetett megvalósítói csoportokon túl az interjúkkal felkerestünk egy, a programban nem résztvevő kontroll intézetet, annak személyi állományát, és az ott illetékes munkaügyi központ képviselőjét is.

A projekt csúszása miatt – bár az interjúfelvétellel a lehető legkésőbbi időpontot céloztuk meg – a programban résztvevő önkéntesekkel nem készülhetett interjú, azok munkábaállítására az interjúk felvételéig ugyanis nem került sor. A kontroll intézeti önkéntesekkel azonban sikerült felvenni az interjúkat, amik magukban is hasznos adalékokat szolgáltatnak egy következő program kialakításához.

Az interjúk során megkérdezett személyek, így az elemzésben felhasznált interjúk beosztásonkénti és területi megoszlását az első táblázat mutatja be.

TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0001

Interjúalanyok összetétele (Interjúfelvételi időszak: 2012. február 6. - 2012. július 4.)	
A TÁMOP projektben résztvevő büntetés-végrehajtási intézetekben elérhető szakemberek	fő
TÁMOP programban résztvevő intézetek	
BV intézet parancsnoka - Miskolc	1
Bv intézet nevelői - Miskolc	7
Bv intézet felügyelői - Miskolc	7
TÁMOP - Bv projektfelelős - Miskolc	1
TÁMOP - reintegrációs tanácsadó - Miskolc	1
BV intézet parancsnoka - Sátoraljaújhely	1
Bv intézet nevelői - Sátoraljaújhely	5
Bv intézet felügyelői - Sátoraljaújhely	5
TÁMOP - Bv projektfelelőse - Sátoraljaújhely	1
TÁMOP - reintegrációs tanácsadó - Sátoraljaújhely	1
TÁMOP - utógondozó koordinátor - BAZ megye	1
Kontroll büntetés-végrehajtási intézetben dolgozó szakemberek	
BV intézet parancsnoka - Vác	1
Bv intézet nevelői - Vác	4
Bv intézet felügyelői - Vác	6
TÁMOP programban résztvevő (nem a büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozó) szakemberek	
TÁMOP - Bv központi koordinátor	1
TÁMOP - Pártfogás alprojekt vezető	1
TÁMOP - önkéntesek	
Pártfogói szolgálat vezetője ⁵ (KIMISZ)	1
TÁMOP - Szakmai koordinátor és/vagy szakmai asszisztens - Munkaügy Központ	1
TÁMOP programban résztvevő (nem a büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozó) szakemberek kontroll párjai	
BAZ megyei utógondozó	1
Pest megyei munkaügyi szakmai vezető	1
Pest megyei munkaügyi tanácsadó	1
Pest megyei utógondozó	1
Pest megyei civil kapcsolatok, önkéntesek	2
Összesen	52

Tábla 1: Az interjúalanyok összetétele

⁵ A Pártfogói Szolgálat vezetőjét eredetileg a kontroll csoport tagjaként terveztük megkérdezni, de az interjú során az derült ki, hogy erősen involválódott a programba, ezért került át a szakmai megvalósítói csoportba.

AZ INTERJÚK TEMATIKÁJA

A szakmai megvalósítókkal készített interjúk segítségével az értékelés visszajelzést ad a program tervezői és megvalósítói számára arról, hogy az eredeti tervek mennyire kivitelezhetőek, milyen nem várt problémákkal kell a megvalósítás során szembenézni. Vizsgálja a program megvalósításának körülményeit, a résztvevők kommunikációjának, együttműködésének menetét, korlátait, a megvalósítók szakmai elfogadottságát, személyes motivációját, és a programmal kapcsolatos véleményüket, észrevételeiket, javaslataikat, különös tekintettel az alábbi kérdésekre:

a szolgáltatásokat megvalósító személyzet rendelkezik-e a megfelelő kompetenciákkal (képzettség, intézeten belüli mozgástér, intézeten belüli lehetőségek és korlátozások a szakmai elképzelések megvalósítása során)

a projektben dolgozó munkatársak hogyan értékelik a programok hasznosságát a fogvatartottak számára az egyes konkrét szakaszcélokhoz, illetve az általános célhoz: elvárások közelítése a realitásokhoz, illetve vélemény-kutatás szintjén a reintegrációs célhoz megfelelően

milyen a projektben együtt dolgozó, de eltérő szakterületekről érkező munkatársak közötti együttműködés a következő területeken: információáramlás, kommunikáció intenzitása (érdemi információk írásos és szóbeli átadásának gyakorisága, az információátadásra fordított idő mennyisége, szükséges és kötelező kommunikációra fordított idő aránya). A kommunikáció hatékonysága (az írásos és szóbeli kommunikáció érdemi információtartalmának aránya (szubjektív megítélés), az átadott információ érthetősége, részletezettsége, munka során való hasznosíthatósága). A kollegiális viszony, szakmai munka gördülékenysége, célok megvalósításának személyi, szakmai, infrastrukturális feltételei, nehézségek, pozitívumok

a fogvatartottakkal és általában a bűnözőkkel kapcsolatos percepciók

a közvetlen célcsoport elérésének, mozgósításának, motiválásának hatékony eszközei

a fogvatartottakkal a hatékony kommunikáció feltételei

a sikeres és a sikertelen reintegráció útjai, lehetőségei

elegendőek-e a biztosított erőforrások (anyagi, személyi, tárgyi) a szolgáltatások működtetéséhez

a program fejlesztésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati javaslatok

A kontrollintézet és a reintegrációban érdekelt szervezetek képviselőivel a fentiekhez hasonló témaköröket fedett le az interjú:

a kontrollintézetben folyó programokhoz való viszony, vélemények a programokról

szakmai elkötelezettség, személyes célok

viszony a büntetés-végrehajtási intézetek dolgozóihoz (azok különböző csoportjaihoz), illetve más szakmai együttműködőkhöz/ezek képviselőihez

szakmai együttműködések

a fogvatartottakkal és általában a bűnözőkkel kapcsolatos percepciók

a sikeres és a sikertelen reintegráció útjai, lehetőségei

javaslatok a korábbi és a jelenlegi programokkal kapcsolatban

AZ ELEMZÉS MÓDSZERE

A tanulmány klasszikus interjúelemzésen alapul, melynek során elsőként az elemzési szempontrendszer került kidolgozásra a kutatási terv és az interjúvázlatok alapján.

Az interjúvázlatok mentén felvett félig struktúrált interjúk szó szerint begépett szövegének többszöri átolvasása után az interjúk elemzése a kidolgozott elemzési szempontrendszer mentén zajlott. A szövegekből kigyűjtésre került minden az értékelés és a program fejlesztése szempontjából jelentős, az interjúkból egyértelműen kiolvasható, adott elemzési szemponthoz tartozó megállapítás. Elsősorban a konkrét, vezérfonal szerinti kérdésfeltevésre adott válaszok alapján állt össze a pontonkénti elemzés tartalma, azonban sok esetben az interjú során más kérdések tárgyalása során is jelentek meg vonatkozó

információk – ezek a megfelelő elemzési szempont alatt összegyűjtve kerülnek bemutatásra.

A részletes elemzés során mind az adatszerű, mind a történeteszből felfejthető információk felhasználásra kerültek a fogvatartottokról alkotott kép jellegzetességeinek, illetve a vizsgálat fókuszában álló programmal kapcsolatos percepcióknak, észrevételeknek és javaslatoknak bemutatására. Már a részletes elemzés során törekedtünk a szabályszerűségek egyértelmű kiemelésére, az egyedi eseteken, interjúrészleteken átívelő, sokak által emlegetett, így bizonyos szempontból általánosnak tekinthető jellegzetességek, domináns vélemények, és a valószínűsíthető főbb véleményformáló tényezők bemutatására. Mindezek összefoglalva, a fő – szintén az interjúkból kibontakozó – tagoló szempontok szerint strukturálva, tömör, jól áttekinthető módon kerülnek közlésre a tanulmányban.

Az elemzés megállapításai mind nagyobb számú interjúalany (többnyire a többség, illetve a karakteres véleménycsoportok) által elmondottakkal alátámasztott kijelentések. A megállapítások heterogenitását, esetleges polaritását, illetve helyenként ezek súlyát az elemzés egyes szöveges részein kívül a táblázatok szemléltetik: a megjelenő tipikus vélemények mellett ezekben jelenik meg az említések gyakorisága, illetve helyenként a vélemények formálóinak az összesítésből kirajzolódó karaktere is.

A kutatás témájánál és jellegénél fogva a fogvatartottokról kialakított képre vonatkozó információink alkalmasak voltak arra, hogy tömör, mindazonáltal „életteli” módon ragadhassunk meg a feltárt jellegzetességeket, így a szakmai megvalósítók által elmondottak alapján fogvatartotti reintegrációs ideáltípusokat alkottunk.⁶ Ezek az ideáltípusok az interjúk beszélgetések során elhangzott, a fogvatartottakra vonatkozó megállapítások felhasználásával kerültek kidolgozásra, tehát a feltárt kognitív elemekből és ezek összefüggéseiből álltak elő. A fogvatartotti reintegráció alakulásának azokat az egyéni és a környezeti meghatározó tényezőit és szabályszerűségeit mutatják meg, melyek az interjúk alapján kirajolódtak. Az ideáltípusok alkotásával a cél az volt, hogy szemléletessé, érthetővé és élővé tegyük a fogvatartottokról az egyik jelentős szakembercsoport által kialakított képet, és az egyedi esetek kutatás szempontjából felesleges körülményeinek elhanyagolásával az esetek segítségével megismert általános jellegzetességek összefoglalását, esszenciáját

⁶ Weber, Max [1970]: *A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”* In: *Állam, politika, tudomány*. KJK Budapest

nyújtjuk. Az ideáltípus alkotása természetesen nem célja, hanem eszköze a megismerésnek. Nem azért végeztük el a kutatást, hogy ideáltípusokat alkothassunk, hanem azért alkottunk ideáltípusokat, mert a kvalitatív módon egybegyűjtött, egyedi esetekre vonatkozó információt így tudtuk a legszemléletesebben és leghatékonyabban, saját belső szabályainak feltárása után, kizárólag ezen szabályok segítségével rendezetté tenni.

A tanulmány az elemzett adatok jellegénél fogva nem alkalmas arra, hogy a program hatásaira vonatkozóan határozott értékelő megállapításokat tegyen, oksági összefüggéseket, direkt hatásokat tárjon fel, hiszen a kontroll intézet bevonása ellenére sem tudható, hogy a kontroll intézetnél, illetve a programban részt vevő, a vizsgálatba bevont két intézetnél tapasztalható esetleges különbségek a program hatásait tükrözik-e, vagy a programtól függetlenül is meglennének. Ilyenképpen a tanulmányban közölt megállapítások leíró, orientáló jellegűek, és az időközi helyzetjelentés adásán túl, egy esetleges későbbi kvantitatív értékelés hipotézisállítását hivatottak előkészíteni.

ADATVÉDELEM

Az interjúk felvételekor biztosítottuk az interjúalanyokat arról, hogy az általuk elmondottakat úgy közöljük az elemzés során, hogy egyéni szinten ne legyen beazonosítható véleményük. Ennek érdekében a véleményeket hordozó információkat a beazonosíthatatlanság szintjéig aggregálva jelentjük meg.

FŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK

A közvetlen megvalósítók kompetenciái (feladatok meghatározása, szakképzettség, mozgástér, támogatottság a BV-ken belül)

A közvetlen megvalósítók feladatai többnyire megfelelően voltak meghatározva a program indulásakor, de sok ponton volt érzékelhető az alultervezés, illetve a nagyfokú időbeni kiegyensúlyozatlanság a munkamennyiség eloszlásában.

Ezen felül átfedések is voltak az egyes munkakörök között (reintegrációs tanácsadók és utógondozók). Volt, akit zavart a szerződések, munkafeltételek kiegyensúlyozatlansága a program megvalósítói között. Némi gondot okozott a közvetlen megvalósító munkatársak nem egyszerre való felvétele.

A közvetlen megvalósítók viszonylag kényelmes mozgástérrel kaptak a BV-kben, elmondásuk szerint a Bv-k megfelelően, sőt, kiemelkedően támogatták munkavégzésüket. Egyes esetekben némileg korlátozva érezték magukat, amikor nem jutottak hozzá megfelelő időben a munkavégzéshez szükséges megfelelő infrastruktúrához, vagy, amikor a szigorú szabályozás miatt egyes eszközöket csak erős korlátozás mellett használhattak a BV intézetekben.

Szakképzettségük magas, minden esetben szakirányú felsőfokú diplomával rendelkeznek, hasznos lehetne azonban, ha a következő programra felvett új emberek valamennyi BV-s tapasztalattal is rendelkeznének a munkavégzéshez. Különösen igaz ez a projektfelelősökre, akiknek a BV-n belül kellett megfelelniük az elvárásoknak. A programot megvalósító szakemberek megtartása a program megvalósítási időszakában szerzett széleskörű tapasztalataik miatt mind a BV-k, mind a program utódprogramjának érdeke.

A programhoz kapcsolódó szakképzéseket, tréningeket, felkészítő foglalkozásokat többnyire hasznosnak tartották, bár voltak, akiknek a program beindulása után a képzések inkább akadályozták a munkáját.

A BV intézetek személyi állományának kompetenciái, és leterheltségének változása a program hatására

A BV-k személyi állománya nem érezte igazán sajátjának, illetve intézete sajátjának a programot. Attól független, kívülről érkező, betelepülő programként tekintett rá, de ezzel együtt a megvalósítást mindvégig megfelelően támogatta.

A BV-k személyi állományának általános rendkívüli leterheltségén a program nem javított, a felügyelők körében sajnos egyértelműen rontott, a megemelkedett számú rendkívüli mozgás miatt. A nevelők náluk kevésbé voltak megterhelve a

programmal összefüggésben. Nagyon kevesen ismerték fel közülük, hogy az általuk végzendő feladatok egy részét is felvállalta a program.

A személyi állomány képzése, illetve szupervíziókon való részvétele kettős élű: a kiegészítő megelőzésében nagy szerepet tulajdonítottak ugyan a szupervízióknak, illetve a szakmai megbeszéléseknek, de voltak, akik arról számoltak be, hogy a szupervíziók a gyakorlatban egyszerű csoportszintű operatív megbeszélésekké, ezért nem tudták betölteni eredeti szerepüket. Ezen felül erősen gátat szabott a képzéseken való részvételnek, hogy a túlterhelt munkatársaknak véges szabadidejükből kellett volna ezekre áldozniuk. A későbbiekben ezeknek az észrevételeknek, és a BV vezetői javaslatoknak megfelelően úgy kellene kialakítani a szakképzéseket, tréningeket, hogy a személyi állomány ezt ne újabb teherként, hanem tényleg valami segítő, őt magát, és munkáját támogató lehetőségként, mentális támaszként ismerhesse fel. Az interjúk alapján az javasolható, hogy ne a szakképzésre, hanem a feszültségek oldására, a nehézségek szakmai körben való megbeszélésére kellene fektetni a hangsúlyt a BV dolgozók körében.

Kommunikáció, információáramlás és együttműködés a megvalósítók között

A fogvatartottak társadalmi- és munkaerőpiaci reintegrációjában érintett intézmények közötti kapcsolat, és kommunikáció a program hatására egyértelműen mélyült, a programban részt vevő intézetek és reintegrációban érintett intézményi környezetük együttműködési keretei kidolgozottabbakká, intenzívebbekké váltak. Különösen igaz ez a megyei munkaügyi központtal való kapcsolatokra. Bár a programban nyújtott konkrét szakmaképzés kiválasztásában a munkaügyi központok még nem játszottak a BV intézetek szerint szükséges mértékű szerepet, a szabadulókkal való kapcsolattartásuk, az utógondozásban játszott szerepük a korábbinál intenzívebbé vált. Ezzel egyidejűleg a munkaügyi központ egyik munkatársa előítéleteik csökkenéséről számolt be. A korábban az évente egy alkalomra szorítkozó, a munkaügyi központ vezetője által a BV intézetekben tartott előadáson túl a program hatására személyes kapcsolat is kialakult egyes fogvatartottak és a munkaügyi központ munkatársai között. A munkaügyi központokban magát regisztráltató növekvő számú volt fogvatartott egyes vélemények szerint a reintegráció irányába mozdult el, és önmagában nagy eredménynek tekinthető – más vélemények szerint azonban ez még nem

jelent sokat, hiszen munkájuk még nincs, mindössze segélyhez jutottak ezáltal. Az lenne az igazi eredmény, ha el is tudnák őket helyezni.

A program másik jelentős hatása az utógondozói hálózat munkájának intenzívebbé válása, és a pártfogó felügyelet munkájával való összehangolása. A BV-k személyi állománya nagyon kevésbé, csak hallomásból ismeri az utógondozókat.

Az együttműködés minőségével, egymás munkájának támogatásával minden közvetlen megvalósító elégedett volt, ugyanígy a BV-k felől érkező támogatással is. Szinte minden interjúalany kiemelte, mennyire törekedtek arra, hogy megfelelően egymás keze alá dolgozzanak.

A még hatékonyabb együttműködés érdekében a jövőben érdemes lehet egyszerre, hasonló szerződéses feltételek mellett felvenni a munkatársakat, mert most, a csúsztatott felvételek itt-ott problémát, helyenként torlódásokat okoztak – amik épp a jó együttműködésnek köszönhetően voltak kezelhetők.

A kommunikációval, illetve az információáramlással a legjobb szándékok ellenére is jelentkeztek problémák. Elsősorban a hatalmas dokumentáció az, ami nehezítette az érdemi munkavégzést. Ezen felül: egyes, a programmal kapcsolatos súlyponti dolgokról, konkrét feladatokról a három intézeti megvalósító nem egyszerre értesült. Előfordult az is, hogy a megfelelő kommunikációt a munkaszervezés konkrét módja, illetve a szigorú biztonsági szabályozás együtt akadályozta: egyes BV-ben dolgozó munkatársak elérése nagyon problémás volt a BV intézeten belül munkaidőben, mivel telefonjaikon nem voltak elérhetőek.

A BV intézetekben a személyi állomány felé is érdemes hatékonyabban, részletesebben kommunikálni a programot, azt a BV saját programjaként bemutatni, feltárni a személyi állomány programhoz fűződő saját érdekeit.

A fogvatartottakkal kapcsolatos percepciók, a sikeres és a sikertelen reintegráció útjai, lehetőségei

A BV-k személyi állományának jelentős része – főképp a felügyelők, de részben a nevelők is – két típusra osztják a fogvatartottakat: a soha nem integrált, nem is reintegrálható többségre, és a korábban integrált, reintegrálható kisebbségre. Ez a programot megvalósító és a kontroll intézetben is jellemzően így van.

A program közvetlen megvalósítói nem tipizálják, nem sorolják így kategóriákba a fogvatartottakat, ők egyénekként, lehetőleg teljesen előítéletmentesen próbálják tekintetbe venni őket.

A BV-k személyi állománya a reintegráció lehetőségével kapcsolatban rendkívül szkeptikus. Meglátásuk szerint a fogvatartottak nagytöbbsége nem reintegrálható. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban a legtöbb válaszemlítés a szabadulók visszailleszkedéssel, munkavállalással kapcsolatos elszánására, akaratára, kitartására, és azok környezetének bűnözésre szocializált, arra buzdító, illetve azt elutasító magatartására vonatkozott. A kontrollintézetben feljegyzett említésekhez képest az intézményi feladatok közt a programban résztvevő intézetekben valamivel több az ellátórendszer felől érkező, az egyéni segítségre utaló említéssel találkozhattunk – valószínűsíthető, de nem állítható, hogy ez a program hatása lehet.

A közvetlen megvalósítók jóval erősebben hisznek a fogvatartottak reintegrálhatóságában, mint a BV-k személyi állománya, ha nem is gondolják, hogy egyszerű ez a feladat. Ők szintén fontos szempontként említették ebben a kérdésben a fogvatartottak beállítódását, beilleszkedéssel, munkavállalással kapcsolatos elszánását, illetve a környezet visszahúzó, illetve felemelő szerepét, de szintén nagy jelentőséget tulajdonítottak a segítő szakmákban dolgozók, és az egész intézményrendszer támogató munkájának is.

A fogvatartottak elérésének, mozgósításának, motiválásának eszközei, kommunikáció a fogvatartottak felé

A fogvatartottak elérése, a program kommunikációja az interjúk szerint sikeres volt. A szórólapokkal kapcsolatban volt némi félreértés: egy közvetlen megvalósító szerint azokat mindenképp csak a személyes tájékoztató után érdemes kiosztani a félreértések elkerülése végett (a szórólap képe félrevezette a fogvatartottakat a program tartalmával kapcsolatban).

A program fogadtatása a fogvatartottak körében a szakértői interjúk alapján nem egyértelmű: egyes interjúalanyok szerint lelkesen jelentkeztek a fogvatartottak, sok válaszadó szerint azonban noszogatni, győzködni kellett őket. Egyes vélemények szerint nagyon rossz, hogy beszűkül a program, sokakat kizár, de voltak olyan interjúk is, amelyekből az derült ki: nehéz a programba bevonni, illetve abban bent tartani a résztvevőket.

Motiválásukban a legnagyobb nehézséget a hatalmas csúszás okozta: meg lettek ígérve programelemek, aztán volt, hogy egy évet kellett rájuk várni.

Egyéni, illetve csoportos foglalkozásokkal, nagy küzdelmek árán sikerült fenntartani az érdeklődést. Több megvalósító szerint az egyik leghatékonyabb eszköz a fogvatartottak felé irányuló kommunikációban a hitelesség.

Sok BV intézeti alkalmazott szerint nem helyes ösztöndíjat adni a fogvatartottaknak, mert csak ez, illetve a kimozdulás lehetősége motiválja őket a részvételben.

Egyes fogvatartottak saját nevet adtak a programnak és így emlegették: 'támpó'. A cellákon belüli szájreklám szerepe jelentős: többen voltak, akik egymást húzták bele a programba, egymás hatására jelentkeztek.

A program fejlesztésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati javaslatok

Javaslatok a program továbbviteléhez	
BV személyi állomány és a közvetlen megvalósítók említései együtt	
Az említés gyakorisága: (.egyedi; .. ritka; ... gyakori, leggyakoribb)	
Kiemelkedően a leggyakoribb említések	
.....	ne legyen csúszás
.....	kisebb adminisztráció, kevesebb dokumentáció legyen
A bekerülés feltételei	
.	maradjanak meg az előfeltételek: önkéntesség, iskolai végzettség
...	ne legyen ösztöndíj
...	csak valóban motiváltak kerüljenek be a programba
.	nehezebb fiúk is bekerülhessenek
Előzetes házak	
...	előzetes házakban nem kellene, vagy csak rövid tanfolyamszerű, vagy rugalmasabb, rövidebb modulokból álló képzést kellene megvalósítani
Fogvatartottakkal való foglalkozás, további célcsoportok	
...	több egyéni foglalkozás legyen
...	családdal való kapcsolattartást jobban támogatni
...	vonzóvá tenni a munkát
...	lelkileg jobban hatni a fogvatartottakra
..	környezetet jobban bevonni

.	fiatalkorúak jobb bevonása
.	kábítószerekhasználók, mentálisan sérültek bevonása
Munkaerőpiaci pozicionálás	
..	munkaerőpiaci igényekhez jobban alakítani a képzéseket, területileg is
..	munkaügyi központok jobban segítsenek a szakmaképzés kiválasztásában
...	hiányszakmákban képezni
.	modulokban gondolkodni: az oktatás szintjein különböző lépcsőfokokat meghatározni, h mindenki olyat választhasson, ami neki megfelel
A program továbbvitele	
...	folymatni
...	hosszútávon csinálni (10-20 év)
..	országossá tenni
..	nem lesz igazán haszna, nem kéne ennyi pénzt ilyesmire elkölteni
Szabadulók támogatásának módjai	
...	utógondozás nagyobb hangsúllyal
.	civil utógondozás
...	segíteni munkát találni
.	támogatott munkahelyet adni
..	félutas házakat létrehozni
..	közmunkaprogramhoz hasonlót
.	munkaadókat motiválni
Szervezési, szervezeti tanácsok	
..	jobban kidolgozni a programot
..	munkatársak feladatait jobban átgondolni
..	szakaszokat egyszerűbbé tenni
.	eszközöket jobban kidolgozni
..	infrastruktúrát időben, egyenlőképp biztosítani
...	munkatársakat egyszerre felvenni
.	munkatársakat egyszerre kiképezni
.	munkatársak egyforma szerződésekkel, egyenlő feltételekkel dolgozzanak (anyagilag is)
.	tapasztaltabb munkatársak felvétele

..	több munkatársat felvenni a megvalósításhoz
Kommunikáció, információáramlás	
.	a program jobb kommunikációja, elfogadtatása a BV intézeten belül
.	több BV-be elküldeni a megvalósító munkatársakat
..	több közös kommunikációs fórumot szervezni a megvalósítóknak
.	súlyponti dolgokról egyszerre értesülni minden megvalósítónak
.	csapatépítő tréninget többet tartani
.	akik együtt dolgoznak, ismerjék meg jobban egymást
.	hatékonyabbá tenni a kommunikációt
.	ne legyen előre leszabályozva, miről kell értekezletet tartani: az a szükségleteknek megfelelően alakuljon, ne egy kipipálandó üres együttlét legyen
.	kevesebb beszámolót kellene elvárni a megvalósítóktól (most heti terv, heti beszámoló, heti stábértekezlet)
BV-k helyzete a programban	
.	BV-eket a jövőben kevésbé megterhelni
..	BV személyi állományt jobban bevonni a szupervíziókba kiégés ellen
.	a program ne különüljön el BV-n belül, hanem legyen annak szerves része
Fontos apróságok	
.	rugalmasabbnak lenni, a leszűrt tapasztalatokat gyorsan beépíteni, és annak megfelelően folytatni a munkát
.	az igényfelmérő nyomtatványt átalakítani, hogy valóban az igényeket mérje fel, ne az állapotot
.	a szükségletfelmérést jobb lenne későbbre tenni, amikor már tájékozottabbak, jobban tudják, mire van szükségük
.	kiegyensúlyozottabb munkaelosztás (időben)
.	ne ismétlje az utógondozó, amit a reintegrációs tanácsadó már megcsinált - ezért kell korábban felvenni
.	a reintegrációs tanácsadó szabadulás után is tovább dolgozhatna, hogy segítsen effektíve az álláskeresésben
.	korábban kapcsolódjon be az utógondozó

Tábla 2: Javaslatok a programmal kapcsolatban

RÉSZLETES EREDMÉNYEK

A TÁMOP szakmai megvalósítóinak szakmai háttere

A program szakmai megvalósítói egyes életpálya jellemzőik alapján jelentősen különböznek egymástól, ami – mint a későbbiekben látni fogjuk – a programmal, illetve a fogvatartottakkal kapcsolatos véleményüket is befolyásolhatja.

A kimondottan erre a programra felvett, BV intézetekben, illetve az intézeteken kívül dolgozó személyek – közvetlen megvalósítók – néhány kivételtől eltekintve fiatalok, nem rendelkeznek korábbi BV-s tapasztalattal, viszont szakirányú diplomájuk van. Többnyire személyes érdeklődéstől vezérelve, a diploma megszerzése után, optimizmussal, segíteni akarástól hajtva jelentkeztek a programba.

A BV intézeti felügyelők, és kisebb mértékben a nevelők – a közvetett megvalósítók – közül sokan igen hosszú ideje dolgoznak a büntetés-végrehajtásban. Esetükben sokan a BV intézetbe való bekerülés után szerezték meg szakirányú képzettségüket. Nagy számban találhatunk közöttük olyan személyt, aki valamilyen, szintén a BV-ben dolgozó családtag hatására jelentkezett az intézetbe dolgozni. Többen vannak közöttük, akik szükségből, más állás híján dolgoznak a BV intézetben. Rendkívüli túlterheltségük miatt néhányan közülük a kiegészítő jeleket mutatják.

A TÁMOP közvetlen szakmai megvalósítóinak végzettsége és a programot megelőző BV intézeti tapasztalata			
munkakör	végzettség	családtag Bv-ben	korábbi BV tapasztalat
reintegrációs tanácsadó 1	tanítói diploma		nincs
reintegrációs tanácsadó 2	szocpol diploma		nincs
projektfelelős 1	kereskedelmi végz., BV-n belül rendőrtiszti főiskola		26 év
projektfelelős 2	szocped diploma		nincs
TÁMOP utógondozó	szakirányú diploma		csak a tanulmányokkal összefüggésben
TÁMOP BVOP központi koordinátor	gépgyártástechnológus, BV-n belül rendőrtiszti főiskola, és szociális munkás diploma		30 év
TÁMOP pártfogás alprojekt vezető	szocpol, szocmunka diploma, PhD folyamatban		nincs
TÁMOP munkaügyi szakmai koordinátor	tanári diploma, munkavállalási tanácsadó		nincs
Pártfogói szolgálat vezető	gyógyped diploma		30 év

Tábla 3: A közvetlen szakmai megvalósítók szakképzettsége és szakmai tapasztalata

A TÁMOP közvetett szakmai megvalósítóinak végzettsége és a programot megelőző BV intézeti tapasztalata			
munkakör	végzettség	családtag Bvben dolg.?	korábbi BV tapasztalat
nevelő 1	ápoló	férje Bvben dolgozik	több év
nevelő 2	agrármérnök, tanító	férje Bvben dolgozik	15 év
nevelő 3	gépészmérnök	felesége Bvben dolgozik	nincs
nevelő 4	fogászati szakasszisztens, szocped diploma		9 év
nevelő 5	érettségi, szocped a BV alatt	felesége Bvben dolgozik	12 éve
nevelő 6	általános iskolai tanár	édesapja Bvben dolgozik	5 év
nevelő 7	na	édesapja, nagyapja Bvben dolgozik	5 év
nevelő 8	BV nevelői		13 év
nevelő 9	igazságügyi ügyintéző BV alatt		22 év
nevelő 10	szociológus		6 év
nevelő 11	érettségi		10 év
nevelő 12	rendőrtiszti főiskola		több év
felügyelő 1	CNC gépkezelő	családtag katona, rendőr	15 év
felügyelő 2	igazságügyi igazgatás szakot most végzi		14 év
felügyelő 3	elektrotechnikum, szocpedet most végzi	bátyja Bvben dolgozik	több év
felügyelő 4	katonaiskola		9 év
felügyelő 6	katonaiskola		8 év
felügyelő 7	érettségi, vagonőr	barátok Bvsek	5 év
felügyelő 8	büntetés-végrehajtás szak	családtagok Bvsek	8 év
felügyelő 9	rendőr szakközép		7 év
felügyelő 10	na		6 év
felügyelő 11	kereskedelmi szakmunkás		14 év

Tábla 4: A közvetett megvalósítók szakképzettsége és szakmai tapasztalata

Képzések, tréningek a TÁMOP 5.6.2 programban és azon kívül

A szakmai megvalósítók szakképzettsége feladataik ellátásához megfelelő, szociális irányultságú volt, egyes vélemények szerint hasznos lenne azonban, ha a következő programra felvett új emberek már valamennyi BV-s tapasztalattal is rendelkeznének a munkavégzéshez. Különösen igaz ez a projektfelelősökre, akiknek a BV-n belüli szervezés a fő feladatuk.

A programhoz kapcsolódó szakképzéseket, tréningeket, felkészítő foglalkozásokat a közvetlen megvalósítók nagyon hasznosnak tartották, ezek megfelelőek voltak, bár volt olyan, akinek a program beindulása után, a nagy mennyiségű feladat felhalmozódásakor már inkább akadályozták a munkáját – ez azonban a munkatársak egyszerre való felvételével, és a közös felkészítéssel, a képzés és a feladatellátás jobban átgondolt összehangolásával kiküszöbölhető lesz a jövőben. A közvetlen megvalósítók számára mind a tréningek, mind a BV intézetekkel kapcsolatos praktikus ismereteket nyújtó képzések szükségesek és hasznosak voltak.

A BV-k személyi állományának programmal kapcsolatos képzése, illetve szupervíziókon való részvétele ambivalens: voltak, akik a kiegészítés megelőzésében nagy szerepet tulajdonítottak a szupervízióknak, illetve a szakmai megbeszéléseknek, olyanok is voltak azonban, akik arról számoltak be, hogy a szupervíziók a gyakorlatban sajnos csoportszintű operatív megbeszélésekké változtak, így nem tudták betölteni eredeti szerepüket. Ezen felül a TÁMOP-os szakképzésekkel kapcsolatban a BV személyi állományából többen azt emelték ki, hogy nem jó, hogy a túlterhelt munkatársaknak amúgy is véges szabadidejéből kellett volna ezekre áldozniuk. A későbbiekben ezeknek az észrevételeknek, és a BV vezetői javaslatoknak megfelelően talán úgy kellene kialakítani a szakképzéseket, tréningeket, hogy a személyi állomány ezeket ne újabb teherként, hanem tényleg valami segítő, őt magát, és munkáját támogató lehetőségként, mentális támaszként ismerhesse fel. Az interjúk alapján az javasolható, hogy ne a szakképzésre, hanem inkább a munkakörből adódó feszültségek oldására, a nehézségek szakmai körben való őszinte hangú megbeszélésére kellene fektetni a hangsúlyt a BV dolgozók körében. Mindezt a BV intézetekben foglalkoztatottak személyes munkájához szükséges képességek, tulajdonságok említése is alátámasztják: arra a kérdésre ugyanis, hogy mi tesz valakit jó nevelővé/felügyelővé, inkább a mentális kiegyensúlyozottságra, személyes pozitív diszpozícióra utaló említések voltak elsősorban, a szakképzettségre, illetve a BV intézetekkel kapcsolatos szabályrendszer

ismeretére vonatkozó említésekkel szemben. Nagyon gyakori említések: empátia, türelem, megértés, emberség; gyakori említések: indulatmentesség, jó kommunikációs készség, megbízhatóság, határozottság, ritka említések: tisztelet megkövetelése, erő, humorérzék.

A megvalósítók mozgásteré, feladataik meghatározása a programmegvalósítás során

A közvetlen megvalósítók feladatainak meghatározása többé-kevésbé megfelelő volt, de modellprojetről lévén szó, problémák is felmerültek, és ezekkel kapcsolatban konkrét javaslatok is elhangzottak: munkatársak egyidejű felvétele, és képzése, egyenlő munkafeltételek és szerződések kialakítása, reintegrációs tanácsadók és utógondozók munkájának jobb összehangolása a tervezés során. Ez utóbbival kapcsolatban azt jelezték, hogy a reintegrációs tanácsadó és utógondozó programban való belépésének időpontját, és kompetenciáikat újra kellene gondolni a tapasztalatok fényében, mert a feladataik között voltak jelentős átfedések, melyek a csúsztatott felvétel mellett megoldandó problémaként, illetve duplán elvégzett munkaként jelentek meg.

Emellett a feladatok egyenletes időbeli elosztására kellene jóval nagyobb hangsúlyt fektetni a jövőben, már a program megtervezése során. Volt több olyan munkatárs is a közvetlen megvalósítók között, akinek nagyon alultervezték a feladatait – azaz a gyakorlatban jóval több munkája lett az előre nem látható plusz feladatok miatt. Közülük az utógondozó mellé BAZ megyében felvettek egy új munkatársat, nem ő volt azonban az egyetlen a programmegvalósítók között, aki bizonyos időszakokban rendkívül túlterheltnek érezte magát. A KIMISZ három alprojektje, amikor csúcson járt, a pártfogás alprojekt vezető is meglehetősen le volt terhelve, ugyanígy a projektfelelősök is rendkívül sok feladattal birkóztak. A BVOP központi koordinátora a rázúduló információmennyiséggel küzdött sokat, az adatszolgáltatás rendkívüli terjengőssége miatt, így túlórázni kellett, hogy egyéb feladatait is érdemben el tudja látni. A sok jelzett túlmunka és a csúszások miatti, valamint a modellprojektet jellemző apróbb-nagyobb átgondolatlanságok ellenére azt lehet az interjúkból kivenni, hogy a résztvevők élvezik a munkájukat és a legjobbat akarják kihozni belőle.

A közvetlen megvalósítók viszonylag kényelmes mozgásteret kaptak a BV intézetekben, és úgy érezték, a BV-k megfelelően támogatják munkavégzésüket. Egyes esetekben azonban korlátozva érezték magukat: nem jutottak hozzá minden esetben a munkavégzéshez szükséges megfelelő infrastruktúrához, a

szigorú szabályozás miatt egyes eszközöket csak erős korlátozás mellett használhattak.

A BV-k személyi állományának többsége nem érezte sajátjának, vagy a végrehajtó BV sajátjának a programot, inkább valami tőlük független, külső dologként szemlélte azt, egyes esetekben kisebb feszültségek mellett elviselte – ezzel együtt a megvalósítást mindvégig megfelelően támogatta.

A BV-k személyi állományának eleve rendkívüli leterheltségén a program nem javított, sőt, a felügyelőknek jelentős többletfeladatot generált. A nevelők kevésbé voltak ugyan megterhelve a programmal összefüggésben, de kevesen voltak közöttük, akik felismerték, hogy az ő általuk végzendő feladatok egy részét – egyéni gondozás, beszélgetések – is felvállalta a program.

Együttműködés, és információáramlás a programot megvalósító szakemberek, és intézmények között

A sok nehézség, csúszás, részleges, alkalmankénti információhiány és túlmunka ellenére a megvalósítók mindegyike arról számolt be, hogy rendkívül jó volt az együttműködés a résztvevők között. A megvalósítók egymás keze alá dolgoztak, a BV-k a felügyelők kezdeti ellenkezése ellenére is minden segítséget, támogatást megadtak a munkavégzéshez. Volt, aki ezt úgy fogalmazta meg: a bajban még jobban segítették egymást a résztvevők.

A megfelelő együttműködés megkönnyítése érdekében a jövőben érdemes lehet egyszerre, hasonló szerződéses feltételek mellett felvenni a munkatársakat. Most, a csúsztatott felvételek helyenként torlódásokat, plusz feladatokat okoztak – amik épp a jó együttműködésnek köszönhetően voltak kezelhetők.

A fogvatartottak társadalmi- és munkaerőpiaci reintegrációjában érintett intézmények közötti kapcsolat, és kommunikáció a program hatására változott, mélyült. Bár a BV-k személyi állománya – valószínűleg, mert nem volt igazán részese a programnak, így nem volt ebbe beleméltatása – nem számolt be számottevő változásról, a további megvalósítói interjúkból kiderül, hogy a programban részt vevő intézetek és reintegrációban érintett intézményi környezetük együttműködési keretei kidolgozottabbakká váltak. Különösen igaz ez a megyei munkaügyi központtal való kapcsolatokra. Korábban a munkaügyi központokat esetlegesen felkereső szabadulókról a központok dolgozói, mivel eltitkolták, nem tudták, hogy volt fogvatartottak, most viszont célirányosan

foglalkozhatnak velük. Bár a programban nyújtott konkrét szakmaképzés kiválasztásában a munkaügyi központok még nem játszottak megfelelő mértékű szerepet, a szabadulókkal való kapcsolattartásuk, az utógondozásban játszott szerepük a korábbinál valamivel intenzívebbé vált. A programot megelőző időszakban, illetve a kontroll intézetben az évente egy alkalomra szorítkozó, a munkaügyi központ vezetője által a BV intézetekben tartott előadáson túl a program hatására személyes kapcsolat is kialakult egyes fogvatartottak és a munkaügyi központ munkatársai között. Ezzel egyidejűleg a munkaügyi központok érintett dolgozója előítéleteik csökkenéséről számolt be a volt fogvatartottakkal szemben. A munkaügyi központokban magát regisztráltató növekvő számú volt fogvatartott egyes vélemények szerint a reintegráció irányába mozdult el, és önmagában nagy eredménynek tekinthető – más vélemények szerint azonban ez még nem jelent sokat, hiszen csak így juthatnak segélyhez. Az lenne az igazi eredmény, ha el is tudnák őket helyezni. A program másik jelentős intézményi kapcsolati hatása az utógondozói hálózat munkájának intenzívebbé és ismertebbé válása, és a pártfogó felügyelet munkájával való részbeni összehangolása.

A kommunikációval, illetve az információáramlással a legjobb szándékok mellett is voltak problémák, amelyeket a modellprojekt a későbbiekben kinőhet. Elsősorban a nagymennyiségű dokumentáció, adminisztratív munka az, ami inkább megnehezítette, mint megkönnyítette a munkavégzést. Ezen felül voltak további nehézségek: például egyes, a programmal kapcsolatos súlyponti dolgokról, konkrét feladatokról a három intézeti megvalósító nem egyszerre értesült. Előfordult, hogy a megfelelő kommunikációt a munkaszervezés konkrét módja, illetve a szigorú biztonsági szabályozás együtt akadályozta: egyes BV-ben dolgozó munkatársak elérése nagyon problémás volt a BV intézeten belül munkaidőben, mivel telefonjaikon nem voltak elérhetők.

A BV intézetekben a személyi állomány felé is érdemes lehet a jövőben jobban, részletesebben kommunikálni a programot, és azt a Bv saját programjaként bemutatni, feltárni a személyi állomány programhoz fűződő saját érdekeit. Ezt a személyi állomány jelenleg elsősorban csak a fogvatartottak mindennapjának értelmesebb eltöltésében, így a kevesebb balhélelethez látta.

A fogvatartottakról kialakított kép – fogvatartotti reintegrációs ideáltípusok

Megkérdeztük az interjúalanyokat arról, hogy *eddig tapasztalataik során milyen kép alakult ki bennük a fogvatartottakról*. A kérdés megválaszolása során az interjúalanyok többsége kisebb-nagyobb mértékben tipizálta a fogvatartottakat. Voltak, akiknél a kérdés által előhívott narratívum határozott, rögzült kognitív struktúrákra utal: ezek a válaszadók rögtön két, néhány alapvető jellegzetesség szerint viszonylag tisztán elkülönülő csoportra osztották a fogvatartottakat. Sokan, akiknek elbeszéléséből nem látszanak ennyire határozottan a kognitív kategóriák kontúrjai, szintén ezeknek a típushatároknak a mentén kezdtek beszélni a fogvatartottakról, és az elmondottakból végeredményben ugyanazon, vagy nagyon hasonló típusok kezdtek kirajzolódni, mint amiket a korábbi válaszadói csoportok jóval határozottabban felvázoltak. Ebből a tipizálásból az elemzés során két nagy – fogvatartotti reintegrációs ideáltípusként kezelhető – csoport rajzolódik ki: az egyik **a korábban integrált, reintegrálható** kisebbség, a másik a **soha nem integrált, nem reintegrálható** többség csoportja.

*„visszahelyezni a társadalomba azt lehet, aki benne volt”
nevelő*

Ízelítőül néhány idézet a két típussal kapcsolatban elhangzottakból:

Nem integrált, nem reintegrálható

*„van egy olyan embercsoport, aki ebben él gyakorlatilag, tehát büszkeséggel tölti el, hogy ő hány évet töltött börtönben”
nevelő*

„van, akinek ez életforma”

„szabadul, kint vannak az olyan ismerősök, rokonok, barátok, akikkel még talán bűntársak is voltak, együtt bűnöztek. Mi következik, megyünk kocsmába, megyünk ide, megyünk oda, ismét belemegyünk valamibe, nem számít, hogy mibe megy bele, mert tudja, hogy hova jön vissza”

nevelő

„szabadul, és kint van az utcán, kint teng-leng. Nincs életcélja, semmit nem csinál, nem is dolgozik, csak a várost járja, úgyhogy és utána folyamatosan, lopás, utána megint itt van bent. Megint szabadul esetleg egy 2 év múlva, megint itt van bent, úgyhogy ez egy nagy mókuserék, amit ők csinálnak”

nevelő

„ezek olyanok, mint akik az anyatejjel szívták magukba a bűnözést”

nevelő

Korábban integrált, reintegrálható

„egy kiscsoport, ez jellemző inkább az első bűntényesekre, akik nem ilyen, nem vagon elleni, vagy nem, életellenes, inkább így mondom nem életellenes bűncselekményeket követnek el, ilyen kisebb-nagyobb csalások, mondjuk ... inkább szerintem az ő körükből, akik vissza tudnak talán illeszkedni a társadalomba”

nevelő

A két ideáltípus elemeit, azaz az interjúk összességéből kigyűjtött említésekből összeálló jellegzetes, részletes képét a következő táblázat mutatja be:

Fogvatartotti reintegrációs ideáltípusok	
Korábban integrált, reintegrálható	Korábban nem integrált, nem reintegrálható
vissza akar illeszkedni	nem akar beilleszkedni
rendezett családból érkezik	börtönkarrierre szocializálódott
nincs, vagy szakít bűnelkövetői környezetével	nem akar, vagy nem tud szakítani bűnelkövetői környezetével
iskolázott, tanul	analfabéta, nem tanul
keres és talál is munkát	nem talál, nem is akar munkát
mentálisan jó állapotban van	rossz mentális állapotú
igényei, vágyai reálisak	igényei, vágyai túlzók, irreálisak
nem erőszakos, nem életellenes bűncselekményt követett el	erőszakos, életellenes bűncselekménnyel került be
első bűntényes	visszaeső

Tábla 5: Fogvatartotti ideáltípusok

Ez a két fogvatartotti típus jellemzően a BV intézetekben több éve dolgozó felügyelők, és nevelők elbeszéléseiből rajzolódik ki – ebben a tipizálásban nem érzékelhető jelentős különbség a TÁMOP 5.6.2 programban részt vevő, illetve a kontroll intézetek személyi állományának véleménye között, ami azt jelzi, hogy a program szemlélete, megközelítésmódja nem épült még be szervesen a megvalósító intézetek személyi állományának gondolkodásába a fogvatartottakkal kapcsolatban.

Természetesen voltak interjúalanyok, akik a sarkos tipizálást elkerülve, a reintegrációt egyértelmű célként szem előtt tartva adtak képet a fogvatartottakról, illetve beszéltek a reintegráció lehetőségeiről. Ők jellemzően a TÁMOP program közvetlen szakmai megvalósítói közül kerültek ki, de a BV személyi állományában is találhatunk olyanokat, elsősorban nevelőket, akik a tipizálást kerülve, az intézményi segítségadásra fókuszálva válaszolták meg a *fogvatartottakról kialakított képre* vonatkozó kérdést. Néhány idézet tőlük:

„... mivel segítőként dolgozom, én az embert igyekszem észrevenni. ... Én nem is fogvatartottnak hívom, hanem ügyfélnek”

közvetlen megvalósító

„itt is rengeteg értékes ember van, aki rossz időben rossz helyen volt”

közvetlen megvalósító

A fogvatartottak reintegrációjának sikerét befolyásoló tényezők

A fogvatartott és környezete

Az interjúk összességéből kigyűjtésre került a *szabadulók visszailleszkedését segítő és az azokat hátráltató tényezők listája* is, ezt a következő táblázat mutatja be, az említések gyakorisága szerint csökkenő sorban. A táblázatban felül vannak azok a tényezők, melyek nagyon sok interjúalany elbeszélésében viszontláthatók, az oszlopokban lefelé haladva jutunk azokig a tényezőkhöz, melyeket csak egy-egy személy említett a kérdés kapcsán. A fejlécben, szintén

az interjúkból kirajzolódó szempontok alapján, két nagy területre tagolva jelenik meg mind a segítő, mind a hátráltató tényezők listája: a fogvatartott részéről, illetve annak környezete részéről fennálló lehetséges tényezőként.

Az említett tényezők egy részének absztraktabb szinten meghatározott csoportjai megjelentek már a fogvatartotti ideáltípusok profiljában is. A most következő táblázatban az ideáltípusoknál részletesebben, azoknál konkrétabb, az esetenkénti partikuláris, szó szerinti említésből a legközelebbi, az említéssel tartalmában azonos elméleti gyűjtőkategóriába aggregálva jelennek meg az interjúalanyok által adott válaszok.

A táblázat az interjúk összességében feltárt említéseket válaszadói csoportokra való tagolás nélkül tartalmazza.

TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0001

A reintegráció befolyásoló tényezői				
említés gyakorisága	segítő tényezők		hátráltató tényezők	
	fogvatartott részéről	környezet részéről	fogvatartott részéről	környezet részéről
nagyon gyakori	elhatározás, akarat	támogató háttér	bűnelkövetésre való berendezkedés mint életstratégia	bűnelkövetői családi, baráti kapcsolatok
	kitartás	rendezett család		bűnelkövetőként való szocializálódás
	szeparálódás a bűnelkövetői csoportoktól	családtagok dolgoznak	visszatérés a bűnelkövetői környezetbe	családi problémák
	gondolkodás átformálódása, új pozitív minta elfogadása	előítéletmentesség	irreális vágyak, igények	stigmatizáció, előítélet
	aktívan tesz magáért		csak segítséget vár, de nem tesz magáért	
	első bűnelkövetés		visszaeső bűnelkövetés	
	iskolázottság		iskolázatlanság	
	tanulás, képzéseken való részvétel			
		munkalehetőség		munkalehetőség hiánya
			alacsony kudarcűrő képesség	
	napirend szerint élni tudás		napirendet nélkülöző életvitel	
	szerencse			
	bizakodás, önbizalom		türelmetlenség	
	indulatok kordában tartása		indulatosság	
	segítség, támogatás és lehetőségek megbecsülése, megfelelő értékelése		alacsony önértékelés	
			ítélet el nem fogadása	
			ellenállás a BV-vel szemben	
nagyon ritka			hospitalizáció a börtönben	

Tábla 6: A reintegráció befolyásoló tényezői

A feldolgozott szövegekből karakteresen kibontakozott, hogy a BV-k személyi állományából kerültek ki azok a válaszadók, akik a megkérdezettek közül a

visszailleszkedés lehetőségeiről szólva a legszkeptikusabbak voltak. Arra a kérdésre, hogy *a fogvatartottak, miután letöltötték a rájuk kiszabott börtönbüntetésüket, vissza tudnak-e illeszkedni a társadalomba, jellemzően határozott nemleges, vagy nagyon határozatlan, tétova válaszokat adtak:*

„én úgy gondolom, hogy a nagy részük nem fog tudni visszailleszkedni a társadalomba”

felügyelő

*„a fogvatartottak nagy száma nem”
nevelő*

*„nem”
nevelő*

Ugyanerre a kérdésre – hogy *a fogvatartottak, miután letöltötték a börtönbüntetését, vissza tudnak-e illeszkedni a társadalomba* – a program közvetlen megvalósítói jellemzően inkább bizakodó válaszokat adtak, és erősebben beépítették válaszaikba a segítségadás jelentőségét a fogvatartottak reintegrációs esélyeinek alakulásával kapcsolatban:

*„hát persze”
közvetlen megvalósító*

*„ehhez a munkához, hogy ezt valaki elvállalja, és ne csak akarja, hanem tudja is csinálni, szükség van egyfajta naivságra azon kívül, hogy segíteni szeretnél. Persze nem lehetsz annyira naiv, hogy azt gondold, hogy mindenkinek segíteni fogsz tudni, és, hogy mindenkinek sikerült, de mégis valahol az alapvető hipotézised ez kell, hogy legyen, különben nem leszel hiteles”
közvetlen megvalósító*

A közvetlen megvalósítók esetében mind a fogvatartottakról kialakított kép, mind a reintegrációs lehetőségek mentén az elhivatott, segítségnyújtás mellett elkötelezett, azért tenni akaró és tudó karakter jelenik meg, szemben a BV-k személyzetének rendkívül túlterhelt, emiatt, illetve munkakörének jellege miatt a

reintegrációért tenni csak nagyon korlátozottan, vagy meglátása szerint egyáltalán nem tudó, abban eképpen nem is igazán hívó csoportjával.

Az intézményrendszer szerepe a reintegrációban

Abban a tekintetben, hogy *mit gondolnak, mit tehet az intézményrendszer a fogvatartottak sikeresebb reintegrációjának érdekében*, a korábbi kérdésekre adott válaszokhoz képest a programban résztvevő BV intézetek személyi állományának válaszaik kevésbé lemondóak, kevésbé sarkosak. Megjelenik közöttük jó néhány olyan elem, mely összecseng a program szemléletével. A következő táblázatból az is jól látható azonban, hogy a program egyes elemei (pl. képzés, mentális leépülés megakadályozása, álláskeresésre való felkészítés, szabadulás utáni pártfogás, utógondozás) a kontroll intézet munkatársainak említései között is felfedezhetők. Ez nagy valószínűséggel az általuk ismert korábbi programelemekből, és a TÁMOP 5.6.2 programot megelőző, a BV-kben általánosan alkalmazott gyakorlatból ered. Az általunk vizsgált programban résztvevő intézetek személyi állományának válaszaik között megjelennek azonban ehhez képest még árnyaltabb, az egyénre szabott segítségnyújtás jelentőségére utaló említések is (pl. esélyegyenlőség, terápiás foglalkozások, felelősségérzet kialakítása, döntésképesse tétel, megfelelő szemlélet kialakítása, partneri viszony kialakítása). Az elemzés jellegénél fogva nem állítható egyértelműen, hogy ez a programnak betudható hatás, de egy esetleges későbbi kvantitatív vizsgálatban egyértelműen hipotézisként kellene tesztelni, vajon a program milyen mértékben képes formálni a vele találkozó BV személyzet szemléletét.

Mit tehet az intézményrendszer a fogvatartottak jobb reintegrációjának érdekében spontán említések			
TÁMOP-ban résztvevő intézetek személyi állománya		TÁMOP-ban nem résztvevő intézet személyi állománya (kontroll)	
<i>Az intézményrendszer feladatai</i>	<i>Nehézségek a megvalósítással kapcsolatban</i>	<i>Az intézményrendszer feladatai</i>	<i>Nehézségek a megvalósítással kapcsolatban</i>
megtanítani a fogvatartottnak, hogyan kellene élni	túlterhelt a BV személyi állománya	szakma	nem elég az utógondozás
iskola	előzetes házban nem sokat lehet tenni	iskola	nincsen hatásmérés
szakképzés	társadalmi előítéletek csökkentése	hitélet	sok kidobott pénz
tanfolyam	bűnözők demisztifikálása	alternatívákat mutatni	nem elég hatásosak a tréningek
szakkör	értékrend helyreállítása a médiában	mentális leépülés megakadályozása	túlterheltek a BV-sek
foglalkozások	semmit nem tehet a Bv	utógondozás	bármit teszünk itt bent, teljesen mindegy
munkavégzés	zsúfoltság	állásinterjúra felkészítés	Bv-nek semmi eszköze nincs a reintegrációra
művészeti képzések	nem lehet egyénileg foglalkozni kellő mértékben a fogvatartottakkal	hivatalos ügyek intézése	munkahelyteremtés
kulturális események	börtönkarrierre szocializált fogvatartottak	szabadulás utáni pártfogás	hiába csinálunk bármit, ha büdös neki a munka
esélyegyenlőség növelése		félutas ház	
aktívabb hitélet		fogvatartott zárt helyentartása	
terápiás foglalkozások		nyelvi képzés	
kapcsolattartás		munkára nevelés	
jó minta mutatása		szabályok betartatása	
utógondozás			
felelősségérzet kialakítása			
döntésképesse tétel			
jó mentális állapot megőrzése			
megfelelő szemlélet kialakítása			
partneri viszony kialakítása			
büntetés			
ítélet végrehajtása			
elzárás			

Tábla 7: Az intézményrendszer szerepe a reintegrációban (Programban résztvevő intézetek és kontroll)

A következő táblázat azokat a spontán említéseket tartalmazza, melyeket a TÁMOP5.6.2 közvetlen megvalósítói a BV személyi állomány által említettek

felül (lásd korábbi táblázat) mondott az intézményrendszer által a reintegráció elősegítéséért végezhető feladatokról⁷. A táblázatból jól látszik, hogy a BV intézetekben dolgozó közvetlen megvalósítók (további) említései a saját maguk által végzett munka, azon belül elsősorban a „képesse tevés” köré csoportosulnak, annak egyes elemeit emelik ki, míg a BV-n kívüli közvetlen megvalósítók említései inkább nagyobb programelemre utalók, elméleti jellegűek.

Mit tehet az intézményrendszer a fogvatartottak jobb reintegrációjának érdekében további spontán említések	
TÁMOPban résztvevő, a Bv-kben dolgozó megvalósítók	TÁMOPban résztvevő, BV intézeten kívüli megvalósítók
Az intézményrendszer feladatai	Az intézményrendszer feladatai
ösztönzőrendszer egyéni megtalálása	családi háttér megőrzése
érezze, hogy attól, amit kap, hasznosabb lesz	kábítószer prevenció
alapot kapjon, amire építhet	a környezet támogatása is
elfogadóbbak legyenek az emberek egymással	egyéni foglalkozások
kapaszkodót adni	hátrányok kezelése
lássák, hogy van visszaút	
civilek beengedése	

Tábla 8: Az intézményrendszer szerepe a reintegrációban (BV-kben, illetve azokon kívül dolgozó megvalósítók)

A 9. táblázatban az került kigyűjtésre, hogy a válaszadók szerint *milyen szereplők vesznek, illetve vehetnének részt a fogvatartottak reintegrációjának hatékonyabb támogatásában*. Itt a szociális szféra szinte minden szereplője megjelenik – sőt, még a mentők és a rendőrség is, mint olyan szervezetek, melyek tagjai előadások, oktatások formájában támogathatják a prevenciót.

Reintegrációban érintett szervezetek, szereplők
felekezetek
utógondozás
TÁMOP-ban résztvevők
média
civilek
egyházak
oktatási intézmények

⁷ A nehézségek itt jóval kisebb teret kaptak az interjúkban, illetve az arra vonatkozó említések azonosak voltak egyes, a BV személyi állománya által említett nehézségekkel.

családsegítők
munkaügyi Központ
igazságügyi hivatal
pártfogói szolgálat
törvényhozás
rendőrség
mentősök
vöröskereszt
karitatív szervezetek

Tábla 9: A reintegrációban érintett szereplők

A TÁMOP 5.6.2 program értékelése

Értékelés a bevont BV intézetek személyi állományának tükrében

A TÁMOP 5.6.2 program ismerete

A programban részt vevő intézetek személyi állományának minden tagja hallott a TÁMOP-ról. A felügyelők között szinte senki nincs, aki a kezdeti alaptájékoztatón kapott, illetve a fogvatartottaktól hallott hallomásos szintnél mélyebben is ismeri a programot, annak felépítését, vagy megvalósítását. A nevelők között ismertebbek ugyan a program részletei, de többnyire ők is csak érintőlegesen tudnak ezekről beszámolni.

A program alapvető céljával, a reintegráció elősegítésével nagy vonalakban tisztában van a BV személyi állománya, a részletesebb célokat, illetve a megvalósítás eszközeit csak szórványosan ismerik. A program háttérében álló szemléletmód csak egy nevelő elbeszélésébe szövődött bele részletesen.

Feladatok és leterheltség a TÁMOP 5.6.2 programmal kapcsolatban

A felügyelők mindössze a fogvatartottak mozgásában, a helyszínekre kísérésekben vesznek részt a programmal összefüggésben, a nevelők pedig tájékoztatást adnak a BV-kben dolgozó közvetlen megvalósítóknak a fogvatartottakról, illetve a program belépésekor segítettek kiválasztani azokat, akiket alkalmasnak találtak a bevonásra. Egyetlen olyan nevelővel készült interjú, aki az egyik TÁMOP-os munkatársat helyettesítette szabadsága idején.

Az interjúk tapasztalatai azt mutatják, hogy a BV intézetek állandó dolgozói rendkívül leterheltek a vizsgált programtól függetlenül és amellet is. Az interjúk tanulsága szerint a felügyelők számára a program egyértelműen jelentős plusz terhet jelentett, mivel nagyon megnövelte a fogvatartottak mozgását, az azonban, hogy ez teher volt, inkább a nevelők elbeszéléseiből derül ki. Emiatt a plusz teher miatt a felügyelők eleinte ellenségesen álltak a programhoz, az

interjúk felvételének időpontjára az interjúk nagyobb része szerint azonban elfogadták a jelenlétét az intézetben. Olyan felügyelő, és nevelő is volt a megkérdezettek között, aki a programnak a fogvatartottak mentális állapotára gyakorolt jó hatását, mint a saját munkájával kapcsolatos pozitív hozadékat említette, de meg kell jegyezni, ezt a pozitív hatást a többség csak általánosan, vagy hipotetikusán említette, saját munkájuk megkönnyítőjeként mindössze ketten ismerték fel.

Az egyébként rendkívül leterhelt nevelőket elmondásuk szerint kevésbé terhelte meg a program intézeti jelenléte. Azt, hogy a program tulajdonképpen a nevelők túlterheltsége miatt az általuk el nem végezhető egyéni foglalkozásokat valósítja meg, azaz tulajdonképpen nevelői feladatokat is ellát, csak egy nevelő ismerte fel.

Pozitívumok

A programban részt vevő Bv-k személyi állománya elsősorban a program pillanatnyi pozitív előnyeit (pl. a fogvatartott addig sincs a zárkán, értelmes időtöltés, addig is nyugi van) ismerte fel, és emelte ki a válaszadás során. A távlati előnyöket (pl.: a gondolkodás átformálódása: realitások jobb felismerése, túlzott igények redukálása, erőszakmentesebb magatartás; munkakeresés és rendszeres napirend felvétele) hipotetikus, óhajtott, de tulajdonképpen elérhetetlen célként szótták bele válaszaikba, így a program pozitívumainak listáján ezek nem jelennek meg, ezen csak azok szerepelnek, amiket tényként említettek. Fontos azonban megjegyezni, hogy ha távolítva, csak elméletben, de ezeket is a programhoz kapcsolják.

A BV-k személyi állománya által jelzett pozitívumok összesített táblázata	
Említési gyakoriság és kategóriák szerint	
Az említés gyakorisága: (<i>.egyedi; .. ritka; ... gyakori, leggyakoribb</i>)	
	Leggyakoribb említés
.....	Addig se a zárkán vannak
A TÁMOP a BV-k életében	
.	a TÁMOP forrást adott valamihez, amit egyébként is szerettek volna megvalósítani
.	meglévő elemekből dolgozik, azokat fogja össze
.	TÁMOP az intézetek nyitását segíti elő, ami már korábban is megkezdődött
Személyiségfejlesztés	
...	legjobb: a tréningek, mert változott a gondolkodásuk

...	jó, hogy volt szupervízió, de kevés volt, több kellene
Együtműködés, lendület	
..	jól kialakult az együtműködés a résztvevők között
.	fiatal, nem rég végzett lelkes emberek csinálják a TÁMOP-ot
Fogvatartottaknak tetszik	
.	van, akinek tényleg tetszik
.	fogvatartottak egymást is hozták be a programba
Rövidtávú előnyök	
...	pillanatnyi előnyei vannak a fogvatartott számára: kevesebbet van zárkán, pénzt kap, hamarabb szabadul, többet találkozhat a hozzátartozóival
...	értelmesen vannak lekötve
.	jobb, mint a semmi
.	a személyes beszélgetéseket nagyon szeretik
Távlati előnyök	
.	nem öncélú, hanem előre, kifelé mutat
..	olyasmire képez, amire kint szükség van
..	jó ötlet szakmát adni

Tábla 10: Programértékelés: pozitívumok (BV-k személyi állománya)

Negatívumok

A személyi állomány a leggyakrabban a csúszásból eredő nehézségeket, különösen a motiváció fenntartásának problémáját említette negatívumként. Ami szintén legalább ilyen gyakoriságú említés volt, ha egy szinttel feljebbi kategóriába soroljuk a partikuláris említéseket: a fogvatartottak motivációjának hiánya, illetve a nem megfelelő motivációs rendszer a képzésben, illetve a programban való részvétel során. Az alábbi táblázat ennek kibontását is feltárja, és bemutatja a további észlelt negatívumokat, azok említésének gyakorisága szerint.

A BV-k személyi állománya által jelzett negatívumok összesített táblázata	
Említési gyakoriság és kategóriák szerint	
Az említés gyakorisága: (.egyedi; .. ritka; ... gyakori, leggyakoribb)	
	Leggyakoribb említés
.....	Csúszás
	Problémák a fogvatartottak motivációjával kapcsolatban
...	csak a pénz motiválja a fogvatartottakat benne
.	konyhai kisegítők rossz szájjal dolgoznak, nem akarnak igazán csinálni semmi

.	a fogvatartottak nagy része úgy fogja fel, hogy buli az egész
.	csajokat látnak, erre jó
.....	nincsenek bezárva, csak erre jó
..	nincs valódi érdeklődés
..	nem lehet pontosan tudni, kit mi motivál
	Problémák a bevontak körével, illetve a bevonás és továbblépés szabályaival kapcsolatban
.	"Ide csak értelmesek járnak, a diploma mellé targoncavezetői szakma is"
.	néhány fogvatartott azért nem járhatott nyelvi képzésre, mert - bár képzésre nem járt - regisztrálva lett a TÁMOP-ban.
.	Nagyon le volt korlátozva azok köre, akik bevonhatók (munka miatt)
..	Nem jó, hogy beszűkül a rendszer, kihull jelentkező - volt, akit sértett
.	sokan nyavalyognak, hogy már nem akarják csinálni - nem lehet kiíratkozni
	Kommunikációs problémák
.	Nincs visszajelzés a szakmai résztvevők felé a munkavégzésről
.	Nincs mód átbeszélni, elemezni a helyzeteket
	Értelmetlen pénzköltés
.	a tréningeken rajzolgatnak, fogócskáznak - nem látom értelmét
..	"dobáljuk ki az ablakon a pénzt"
	Túlterheltség fokozása a Bv-kben
.....	rengeteg többletfeladatot generál
.	sok problémát generál
...	adminisztráció nagy
	Szupervízióval kapcsolatos problémák
..	nagyon kevesen jutottak el szupervízióra, szűk volt a keret
.	a szupervízió operatív megbeszélés, nem róluk szól, ő ott a felügyeletet képviseli
	Előzetes házzal kapcsolatos problémák
..	"Előzetes házzal miért csinálunk ilyet?"

Tábla 11: Programértékelés: negatívumok (BV-k személyi állománya)

Nehézségek

A személyi állomány által említett nehézségek kapcsolódnak a negatívumok táblázatából megismert jelenségekhez: csúszás, a fogvatartottak motiválása, többletmunka a leggyakrabban említettek, de a modellprojektből eredő tisztázatlanságok, a civil tájékoztatatlanság, az előzetes házzal az előzetesség szintén megjelenik.

A BV-k személyi állománya által jelzett nehézségek a program megvalósításával kapcsolatban	
Említési gyakoriság és kategóriák szerint, intézetenként	
	Sátoraljaújhely
...	dokumentáció túlzott mértékű
...	sok plusz feladatot generált - felügyelők berzenkedtek ellene
...	nem nagyon akartak jelentkezni az emberek
.	együttműködés kialakítása
.	váratlan dolgokra való reagálás a BV részéről
.	jogosultságok tisztázása
.	BV és más szereplők feladatkörének tisztázása
.	civil tájékoztatások
.	biztonsági előírások összeegyeztetése a programmal
.	BV napirendhez nehezen lehet illeszteni egyes feladatokat
.	BV-s szemléletváltás kell a TÁMOP elfogadásához
.	nem tudja, nem lát bele
.	túl sok a program és kevés a felügyelő
.	vannak akik visszatáncoltak a programból
	Miskolc
.	a Bv-nek kellett kiválasztania a képzéseket, pedig nincs elég rálátása a munkaerőpiacra, MK nem adott visszajelzést
..	szupervíziorra még felszólításra mentek a Bv dolgozói, ha több lenne, jobban mennének
.	a fogvatartottak hozzáállásán kellene változtatni, de az nagyon nehéz
.	elkülönítés a BV-ben büntársaktól nehéz és korlátozza a résztvevők számát
...	előzetesen nehéz megvalósítani
..	hely sincsen igazán a foglalkoztatásra, kicsi az intézet
..	nem fogják őket foglalkoztatni a munkaadók
.	macerás, költséges, hogy a képzés külső helyszínen van
.	hozni kell a megadott kvótákat, mert ha nem, akkor nem megfelelő a projekt
...	nagyon sok plusz mozgatóssal jár, a felügyelők ezért berzenkedtek ellene
...	aki a börtönkarrierre szocializálódik, az visszatér
...	vannak, akiket nagyon kell noszogatni, hogy menjenek
.	fárasztó, ha sok a program
.	van, hogy a TÁMOP akadályoz valami mást az intézetben

Tábla 12 Programértékelés: nehézségek (BV-k személyi állománya)

Javaslatok

A programmal kapcsolatos javaslatok rendkívül szerteágazóak: elméletiek, a program alapjait érintők, gyakorlatiak, a megvalósítás egyes részleteire vonatkoznak, konstruktívak, vagy csak valamit ellenzők. Sokféleségükben egyaránt jelentős adalékok a program kidolgozásával és megvalósításával

kapcsolatban, ezért a következő táblázatban a teljes említési listát közöljük intézetekre bontva.

A BV-k személyi állományának javaslatai a TÁMOP 5.6.2 programmal kapcsolatban
Intézetenkénti teljes említési táblázat
Sátoraljaújhely
területileg kell igazítani a munkaerőpiaci szükségletekhez a képzéseket
modulokban gondolkodni: az oktatás szintjein különböző lépcsőfokokat meghatározni, h mindenki olyat választhasson, ami neki megfelel
vonzóvá tenni a munkát
folytatni, mert most be lett vezetve, várják
most a problémamentes fogvatartottak kerültek a programba, jó lenne, ha következőkben a kicsit nehezebb esetek is bekerülhetnének
ne a BV kapja feladatul a szakképzés kiválasztását, hanem támogassák meg jobban munkaerőpiaci információkkal
megszüntetni az ösztöndíjat, hogy tényleg csak az járjon, aki motivált
hiányszakmában képezni
hosszú távon kellene csinálni, hogy kibontakozzon a haszna
több hiányszakmában képezni
családdal való kapcsolatot jobban támogatni
rögtön munkát adni, ahogy kimegy
ősi bűnöző család sarja sok fogvatartott, nekik hiába az ilyen program
civil szervezeti támogatás kellene kikerülés után
segíteni munkát találni
BV intézeti létszámemeléssel: plusz felügyelőket felvenni a TÁMOP mellé
közmunkaprogram jó volt, valami ilyesmi kellene
célok pontosítása
utógondozás hangsúlyosabbá tétele
ne legyen csúszás semmiképp
szakaszok egyszerűbbé tétele
jó időpont-meghatározás
módszertan pontosabb kidolgozása előre
eszközök pontosabb meghatározása előre
lehetőség szerint munkahelyteremtés
munkaadó motiválása
ha elkezdték, csinálják húsz évig és ha nem jó akkor változtassanak rajta
nagyon fontos a hitelesség a fogvatartottak előtt
akik most megszerezték a szakmai tapasztalatot, azok folytassák
megtartani a kiképzett embereket
alternatív büntetési módok szélesebb alkalmazása
önkéntesek, volt bűnelkövetők, akik kijöttek - előadásokat tartsanak
lelkileg jobban hatni ezekre az emberekre

több szakmát biztosítani
pártfogó szerepe hangsúlyosabb legyen, és nem kötelező
Miskolc
előzetes házakban rövid, tanfolyamszerű képzést kellene megvalósítani és nem iskolaszerű képzést
legyenek továbbra is előfeltételei a képzésnek: önkéntes jelentkezés, 8 általános
szakképzéseket a munkaerőpiaci szükségletek alapján határozzák meg
több kooperáció a Munkaügyi Központtal
legyen visszacsatolás, hogy minek mi lett az eredménye
nem elég a regisztráltak számát tudni, az önmagában semmit nem jelent
azt tartsák számon, elhelyezkedett-e a szabaduló
azt is kéne mérni, hogy használja-e a tréningeken szerzett tudást
több szupervízió a személyi állományban is
ne legyen ösztöndíj
nem a börtönben kellene reintegrálni, már a bölcsődében el kellene kezdeni
nem előzetes házban kellene próbálkozni ezzel
letöltő házban jó lehet
ne kapjon ösztöndíjat
csak olyat vigyenek szakmaképzésre, akit tényleg érdekel
több egyéni foglalkozás legyen

Tábla 13: Programértékelés: javaslatok (BV-k személyi állománya)

A TÁMOP 5.6.2 program értékelése a közvetlen megvalósítók által

Pozitívumok

A közvetlen megvalósítók által említett pozitívumok elsősorban a jó együttműködésre, a program fogvatartottakra gyakorolt jó hatására, és a megvalósítás sikeres elemeire vonatkoznak.

A közvetlen megvalósítók által jelzett pozitívumok teljes táblázata
Közvetlen megvalósítók a BV-kben
más megvalósító vezetőjét is bátran felhívhatja: segít
kölcsönös segítség
jó a rövidtávú hatása a fogvatartottra
jobb a hangulat
kevesebb problémát generálnak a fogvatartottak
szakmailag nagyon sokat kapott ő maga is
elindult a kommunikáció a résztvevők között
a zárt szervezet nyitott a külsősök felé
a zárka helyett értelmes elfoglaltságuk van a fogvatartottaknak
jó egy irodában lenni a megvalósítóknak

szakmailag sokat kapott
nem zárkán vannak
okosodnak
ösztöndíjat kapnak
ha a Bv-ben nem valósul meg a képzés, kint is el tud menni
piacképes szakmát képeznek
a kommunikációs tréning után tényleg tudott kommunikálni, aki korábban alig
Közvetlen megvalósítók a BV-ken kívül
volt közös felkészítés
nagyon jönnek az emberek a programba, volt, ahol toborozni se kellett
jó, hogy megversenyeztették az ötleteket, szakembereket
erőforrásokat oda csoportosítják, ahová kell
mindenki nagyon odatette magát, amikor a bázisintézmény megszűnt
a stáb nagyon jól összeállt, pedig pl. az utógondozó koordinátor pozíciója és feladatai szövevényesebbek a kívánatosnál
családi döntéshozói csoportkonferencia nagyon jó
a BV-k nagyon sok segítséget adnak a nagy terhelés ellenére
a három "civil" szint vitt a BV életébe
fogvatartottak jól fogadták a programot
motivációt a csúszás ellenére sikerült fenntartani
elindult egy újfajta gondolkodásmód
a társadalmi előítéletek csökkentése is cél:
kitaposott egy rögzös utat a program a következőnek
BV intézetek támogatták a programot
elhivatott, lelkiismeretes megvalósítók dolgoznak a programban

Tábla 14: Programértékelés: pozitívumok (közvetlen megvalósítók)

Negatívumok

A negatívumok a program kidolgozásának és megvalósításának fő problémáira utalnak.

A közvetlen megvalósítók által jelzett negatívumok teljes táblázata
Közvetlen megvalósítók a BV-kben
nem volt közös felkészítés a három megvalósítónak
ha nem folytatódik a program, sok fogvatartott csalódik
nagyon rövid volt ez az idő, hosszabb távon kellene csinálni a programot
nagy csúszások voltak
nehéz volt fenntartani a motivációt a csúszás miatt
nagy fluktuáció miatt kevesen kerülhettek be a programba azok közül, akik szerettek volna

nem elég a kommunikáció a szereplők között
nincs elég rálátásuk egymás napi munkájára
nem tudják helyettesíteni egymást
túlzott dokumentációja van a programnak, elveszi az időt a valódi munkától
volt, aki korábban szabadult, mint hogy a tréninget megkapta volna
adminisztráció extrém mértéke
a személyi állomány tájékozatlan a program részleteiről
Közvetlen megvalósítók a Bvken kívül
volt, aki akkor szabadult, amikor az utógondozó még nem volt felvéve
nagyon túlterheltek a pártfogók
kevesebb embert tudtak bevonni a szakmaképzésbe, mint amennyi szeretett volna bekerülni

Tábla 15 Programértékelés: negatívumok (közvetlen megvalósítók)

Nehézségek

A nehézségek listája részletesebben mutatja meg a megvalósítás során érzékelt problémákat. Az, hogy ez a lista jóval hosszabb a negatívumokat taglaló listánál, a problémák megoldhatóságát jelzi, illetve azt, hogy olyasmikről van szó, amikkel többé-kevésbé sikerült a programmegvalósítás alatt megküzdeni.

A közvetlen megvalósítók által jelzett nehézségek teljes táblázata
Közvetlen megvalósítók a BV-kben
új program, így vannak nehézségei
még nem szokták meg a résztvevők ezt a fajta szemléletet
a jogszabályok túl kemény korlátokat szabnak a cselekvésben
túlságosan hosszadalmas a hivatali út, pl. az engedélytetésnél a túl sok szereplő miatt
nem marad idő az együttműködésre
bizonytalanságok a megvalósításban
hatalmas csúszások
bizonytalanság az előzetes jelleg miatt
szakaszosan képezni, tájékoztatni nehéz, mert nem látható előre pontosan, mi mikor legyen, mi mikor lehet
túlzott adminisztráció elveszi az időt a valódi munkától
bürokratikus szabályrendszer
csúszás
eleinte hosszadalmas várakozás, majd özőn munka nekik, lehetőség a fogvatartottaknak
a BV intézet személyzete nem sajátjaként tekintett a programra, hanem valami idegenként
nagy BV-s tapasztalata miatt magára hagyták mindenben, h oldja meg, inkább a tapasztalatlan, kezdő kollégákat segítették
nagyon sokan merészen álmodnak a fogvatartottak közül

kilátástalanság a háttérben
nincstelenség
Közvetlen megvalósítók a BV-ken kívül
rengeteget csúszott a megvalósítók felvétele
nem egyszerre lettek felvéve a megvalósítók
a reintegrációs tanácsadó vette fel azokat az adatokat, amikkel az utógondozónak kellett dolgoznia
szabadultak problémái nem illeszkednek a hivatali rendhez - máskor van probléma, nem akkor, amikor a szakember elérhető
a szakmai megvalósítók tartózkodási rendjét a helyi sajátosságok mindenütt felülírják, így viszont kiszámíthatatlan hogy ki mikor érhető el
megyéenként nagyon eltérő munkakörülmények - van, ahol iroda sincs
nem mindig egyszerre mennek ki az információk a megvalósítók felé
nem volt stáb időben
megszűnt a bázis intézmény (Igazságügyi Hivatal)
volt időszak, amikor úgy tűnt, képtelenség megcsinálni a projektet a projektgazda híján
feszültségforrás, hogy a TÁMOP munkatársak jobb infrastruktúrával vannak ellátva, mint a pártfogók
állandóan újra kellett tervezni a megvalósítást - és mindezt dokumentálni
volt, ami nem volt előre eléggé átgondolva, így nem is volt kivitelezhető
20 fogvatartottat nem lehet 2 napra „kivenni” tréningre, nem tudják biztosítani a helyszínt - mást kellett megvalósítani, amint ami ki volt találva
előzetes házakban nehezebb kivitelezni dolgokat a fluktuáció miatt
infrastrukturális problémák voltak
irodaméretek problémásak egyes helyeken
informatikai struktúra van, kissé nehézkes, de működik
nagy csúszás mindenben - kifizetésekben is, így a felvételekben is
hatalmas megterhelés a Bv-knek a plusz mozgatás
a BV-k személyi állománya nem fogadja úgy el a programot, mint kellene, a sok pluszmunka miatt
hatalmas a projektfelelősök leterheltsége

Tábla 16: Programértékelés: nehézségek (közvetlen megvalósítók)

Javaslatok

A program közvetlen megvalósítóinak programra vonatkozó javaslatai jobbra a hatékonyabb programmegvalósításra, a program alaposabb megtervezésére, és az átgondoltabb munkaszervezésre ösztönöznek. E csoport javaslatainak legnagyobb része az 3. táblázat következő pontjaiba kerültek kigyűjtésre: szervezési és szervezeti tanácsok, a kommunikációra, jobb információ biztosítására vonatkozó javaslatok, és a fontos apróságok címke alatt szereplő, a programmegvalósítás egyes részleteire vonatkozó javaslatok. Ezeket a 17. táblázat részletesen, az egyedi említések szintjén mutatja be, megvalósítói csoportok szerinti bontásban. A közvetlen megvalósítóknak a BV személyzet említéseivel egybecsengő javaslatai a programmal kapcsolatban: csökkenteni az

adminisztrációt, betartani a határidőket, a csúszásokat elkerülni, folytatni a programot, nagyobb teret adni a fogvatartottakkal való egyéni foglalkozásnak, nagyobb hangsúlyt fektetni a szabadulók környezetére, félutas házakat létrehozni, új, az IMEI-ben⁸ elérhető célcsoportokat, illetve a problémásabb fogvatartottakat is bevonni.

A közvetlen megvalósítók javaslatai a TÁMOP 5.6.2 programmal kapcsolatban
Megvalósítói csoportonkénti teljes említési táblázat
Közvetlen megvalósítók BV-kben
szeretne több BV-t megismerni
kellene gyakrabban közös megbeszélés a három megvalósítónak
közös felkészítésen vegyenek részt a megvalósítók
egyszerre vegyék fel őket
legyenek egyforma szerződések, egyforma munkafeltételek, juttatások a szakmai megvalósítóknak
esélyt adni az ország minden BV intézetének, hogy kihozzon valamit a programból
még több lehetőséget vinni a projektbe
a határidőket szigorúan betartani, nem csúszni
jobban kidolgozni a programot
több távlati lehetőségben gondolkodni
több közös fórumot szervezni
súlyponti dolgokról egyszerre értesülni
csapatépítő tréninget többet tartani
akik együtt dolgoznak, ismerjék meg jobban egymást
rugalmasabbnak lenni, a leszűrt tapasztalatokat gyorsan beépíteni, és annak megfelelően folytatni a munkát
az igényfelmérő nyomtatványt átalakítani, hogy valóban az igényeket mérje fel, ne az állapotot
szórólapot csak a személyes tájékoztatás után érdemes adni a fogvatartottaknak, mert félreértelmezik
a szükségletfelmérést jobb lenne későbbre tenni, amikor már tájékozottabbak, jobban tudják, mire van szükségük
hatékonyabbá tenni a kommunikációt
kevesebb dokumentációt
határidőket betartani
motiválás egyénileg hatékonyabb, mint csoportban
kisebb adminisztráció
több képzés
több tréning
lennének javaslatok, de többnyire az önkéntesség falaiba ütköznek
az önkéntesség fontos, neki kell akarnia, ez a legfőbb

⁸ Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet

nagyobb apparátus
a program kiterjesztése
kiegyensúlyozottabb munkaelosztás (időben)
alaposabb átgondolása a feladatok ütemezésének
infrastruktúra időben való rendelkezésre bocsátása
munkatársak egyszerre való felvétele
a program jobb kommunikációja, elfogadtatása a BV intézeten belül
utánkövetés hangsúlyos része legyen a programnak
rugalmasság, valós szükségletekhez igazodás
gyors reakciók a kérésekre
tapasztaltabb munkatársak felvétele
a program ne különüljön el BV-n belül, hanem legyen annak szerves része
mindenkinek legyen joga menni az utógondozóhoz
megfelelő munkahelyeket kellene létrehozni nekik
ne legyen előre leszabályozva, miről kell értekezletet tartani: az a szükségleteknek megfelelően alakuljon, ne egy kipipálandó üres együttlét legyen
a most tapasztalatot szerzett fiatalokat meg kell tartani, nagyon jó, hasznos a tudásuk
több mentális gondozást a fogvatartottaknak
több kommunikáció, bővebb tájékoztatás a programról a személyi állomány felé
félutas ház kellene
ne legyenek csúszások
Közvetlen megvalósítók a Bv-ken kívül
kicsit nagyobb hangsúly a környezet megszólítására
közösségekre több figyelem
korábban kapcsolódjon be az utógondozó
ne ismétlje az utógondozó, amit a reintegrációs tanácsadó már megcsinált - ezért kell korábban felvenni
a reintegrációs tanácsadó szabadulás után is tovább dolgozhatna, h segítsen effektíve az álláskeresésben
a család és a helyi közösség jobban be legyen kapcsolva
további emberek felvétele, hogy a feladatokat el lehessen végezni, bővíteni lehessen
félutas házak létrehozása a szabadulók számára
szerencsésebb lenne, ha minden alprojektnek lenne saját gazdája (a KIMISZ 3-at visz, volt ütközés)
legyen rendszeres, alap, ami a TÁMOP-ban megy
a TÁMOP eredményeit a pártfogói szolgálatnál is kell majd hasznosítani
alapjaiban jó a program, apró változtatások szükségesek csak
speciális csoportokkal való foglalkozás felé bővíteni a programot
kábítószerek, pszichés problémákkal küzdők speciális csoportjai felé IMEI biztosítással
utógondozást hangsúlyosabbá tenni
családot jobban bevonni
környezetet jobban bevonni
fiatalkorúak jobb bevonása
több munkaerőt tervezni a szükséges helyekre

projektfelelősnél a BV-s tapasztalat legyen a feltétel, ne csak a felsőfokú végzettség, hiszen ő koordinál a BV-n belül, jól be kell illeszkednie
számítógépes ismeretek legyen feltétel
jó kommunikációs készség is legyen feltétel
kevesebb beszámolót kellene elvárni a megvalósítóktól (most heti terv, heti beszámoló, heti stábértekezlet)
ellenőrzési tevékenységet bevenni a BVOP központi koordinátora számára
következő körben kisebb legyen a BV-k megterhelése
nem lehetnek csúszások a következő körben
minél több fogvatartott bevonható legyen a szakmaképzésbe
megvizsgálni az elhelyezkedettek arányát is, ne csak a regisztrációt
adminisztráció csökkentése
az augusztusi kilépő kollégák jó lenne, ha tapasztalataikat a következő programban tudnák kamatoztatni

Tábla 17 Programértékelés: javaslatok (közvetlen megvalósítók)

A reintegráció esélyeinek javítása a kontroll szakemberek szerint

A reintegrációs esélyek javításáért, a hatékonyabb intézményi segítségért a kontroll intézet szakemberei is szívesen tennének. Néhány idézet az ő javaslataik közül:

„7 év alatt teljes mértékben arra a meglátásra jutottam, hogy igen, kijelölni állami munkahelyeket, segíteni egy darabig”

kontroll szakember

„egy olyan munkaügyi szervezetre kellene ezt rábízni, ami nincs annyira leterhelve, mint jelen esetben a Munkaügyi Központok. Tehát fontos, hogy ne csak a feladat ellátására koncentrálódjunk, hanem a céllal is egyesüljünk, tehát ez lenne a legfontosabb, hogy egy olyan szervezeti környezetbe próbáljuk ezt a feladatot ellátni, ahol van rá kapacitás, és a fontos dolgokra tudnánk helyezni a hangsúlyt”

kontroll szakember

„olyan magas a létszám a BV-n belül, hogy azért egyénenként foglalkozni nagyon nehéz, bár én mindig azt mondom, hogy az egyéni foglalkozások azok a mérvadóak, azok a segítők inkább a fogvatartottaknak”

kontroll szakember

A kontroll intézetben tevékenykedő civilek szintén az egyéni foglalkozások, a szabadulás utáni személyes, a környezetre is kiterjedő segítség jelentőségét hangsúlyozták. A résztvevő intézetek munkatársaihoz hasonlóan ők is kiemelték a félutas házak szerepét a szabadulók támogatásában.

<p>A kontroll intézeti civil önkéntesek, és a kontroll intézetek személyi állományának javaslatai a reintegráció esélyeinek javítására</p> <p>Szakmai csoportonkénti teljes említési táblázat</p>
<p>Kontroll intézet személyi állománya</p>
<p>Szabadultak segítése legalább három hónapon át</p>
<p>Civilek, munkaügyi központ, pártfogói szolgálat bevonása</p>
<p>Szakképzés</p>
<p>Sportfoglalkozások</p>
<p>Színház</p>
<p>Vonzó, érdekes, nem túl komplex program, amire szívesen jelentkeznek, mert értik, mert egyszerű és vonzó. Kell bele pl egy koncert is, motiválni. A túl komplex, túl hosszú programok nem érdekik őket, belefásulnak.</p>
<p>Munkahelyteremtés, de várni érte cserébe valamit, nem csak úgy, semmiért adni a lehetőségeket</p>
<p>Több szociális munkás kellene a börtönökbe, hogy a külvilággal jobb összeköttetésben legyenek a rabok</p>
<p>Elkülöníteni az első büntényeseket egy-két jobb börtönbe országosan, de megmutani nekik a valódit is: ide, a rosszabbba kerül, ha visszaesik. Megadni a képzést, beilleszkedését ezeknek az első büntényeseknek támogatni, h ne essenek vissza. A többszörös visszaesőkön nem lehet segíteni.</p>
<p>Munkára nevelés, szabályok betartatása fontos része a programoknak</p>
<p>Kontroll külső munkatársak</p>
<p>Állami segítség nélkül lehetetlen valamire jutni: kijelölt állami munkahelyek kellene, segíteni egy darabig. A munkaügyi központ nem elég, nem tudja elhelyezni az embereket.</p>
<p>Ezek a programok csak időpocsékolásra valók, feleslegesen sok pénzt szórnak el</p>
<p>Szabadulóház kellene, ahol elvan egy hónapig, két hétig</p>
<p>Több embert kellene foglalkoztatni a szabadulók körüli feladatokkal, mert a jelenlegiek túlságosan leterheltek, nem bírják ellátni megfelelően a feladatokat</p>
<p>A pártfogó felügyeletet be kellene integrálni a BM-ba, mert rossz helyen van, azt se tudják, mi ez. Rendőrséggel jobban meg kellene támogatni, mert erőtlen, pedig nem csak a szociális oldala van, hanem egyfajta felügyeleti szerepe is lenne.</p>
<p>Fontos az alrendszerhez való jobb hozzáférés az utógondozással foglalkozók számára, a jó munkakapcsolat a BV személyi állományával</p>
<p>Az utógondozás, pártfogás egyéni alkalmakra épüljön, egyéni megbeszélések legyenek, mert a fogvatartottak nem szeretnek egymás előtt beszélni. A felügyelők se nyithassák rájuk bármikor az ajtót, hogy megteremthető legyen egy személyes atmoszféra.</p>
<p>Nagyon jó, hogy a reintegrációs programban a TÁMOP-ban külsős szakemberek dolgoznak, akik friss levegőt, új szemléletet visznek az intézetekbe</p>

Jó lenne erkölcsi, morális fejlesztés is, meg még több önismereti foglalkozás
Félutas házakra is szükség lenne, és még több önkéntésre
Munkaügyi szervezet jelenleg nagyon leterhelt, új munkaerő bevonásával lehetne fókuszálni a szabadulókra külön
Családsegítőket is be kellene vonni a reintegrációba, és egyéni szinten támogatást nyújtani
Fontos lenne, hogy csak azok az elítéltek kerüljenek be az ilyen programokba, akik érdemesek rá
Elsősorban a közfoglalkoztatás lehet cél a szabadulók számára
Civilek
A kapcsolódó problémákkal (szenvedélybetegség, hajléktalanság, kapcsolati problémák) is foglalkozni kellene: hozzátartozó csoportok
A visszailleszkedés alappillérei: lakhatás, iskola, munka, kapcsolatok. Fontos a tervezés - a jövő megtervezése.
Fontos a személyre szabottság és az önszolgálati képességének kialakítása is. A folyamatosság biztosítás a támogatás során.
Egy célt, egy konkrét, elérhető cél érdemes kiválasztani egyénenként és azt elérni. Aztán jöhet a következő.
A problémásabb fogvatartottakat is be lehet vonni
Tisztázni egyértelműen a hatásköröket a fogvatartottak képzése körül - pl: kinek a feladata az odaszállítás
Nagyobb bizalom a BV felől a civileknek, nem csak az egyházaknak
Már bent fel kell venni a kapcsolatot a fogvatartottakkal azoknak, akik kint segíteni fogják
A pártfogó ne hatóság legyen, hanem lehetőség
Jó lehet egy mentor, aki a munkáltató felé közvetítene, segítene megszerettetni a munkavégzést is
Betanított munkákon kellene a szabadulókat foglalkoztatni
A BV nyisson jobban a civilek felé, tegye könnyebbé a bejutást
Jó párban dolgozni, megbeszélni a nézőpontokat, egyeztetni a véleményeket

Tábla 18: Javaslatok (kontroll intézet és civilek)

MELLÉKLET

A programmal kapcsolatban tett javaslatok teljes listája megvalósítói csoportonként

Javaslatok A TÁMOP 5.6.2 programmal kapcsolatban az egyes megvalósítói csoportok részéről
Egyéni említések táblázata
Miskolci személyi állomány
előzetes házakban rövid, tanfolyamszerű képzést kellene megvalósítani és nem iskolaszerű képzést
legyenek továbbra is előfeltételei a képzésnek: önkéntes jelentkezés, 8 általános
szakképzéseket a munkaerőpiaci szükségletek alapján határozzák meg
több kooperáció a Munkaügyi Központtal
legyen visszacsatolás, hogy minek mi lett az eredménye

nem elég a regisztráltak számát tudni, az önmagában semmit nem jelent
azt tartsák számon, elhelyezkedett-e a szabaduló
azt is kéne mérni, hogy használja-e a tréningeken szerzett tudást
több szupervízió a személyi állománynak is
ne legyen ösztöndíj
nem a börtönben kellene reintegrálni, már a bölcsődében el kellene kezdeni, végig
nem előzetes házban kellene próbálkozni ezzel
letöltő házban jó lehet
ne kapjon ösztöndíjat
csak olyat vigyenek szakmaképzésre, akit tényleg érdekel
több egyéni foglalkozás legyen
Sátoraljaújhelyi személyi állomány
területileg kell igazítani a munkaerőpiaci szükségletekhez a képzéseket
modulokban gondolkodni: az oktatás szintjein különböző lépcsőfokokat meghatározni, h mindenki olyat választhasson, ami neki megfelel
vonzóvá tenni a munkát
folytatni, mert most be lett vezetve, várják
Most a problémamentes fogvatartottak kerültek a programba, jó lenne, ha következőkben a kicsit nehezebb esetek is bekerülhetnének
Ne ők kapják feladatul a szakképzés kiválasztását, hanem támogassák meg jobban munkaerőpiaci információkkal
megszüntetni az ösztöndíjat, hogy tényleg csak az járjon, aki motivált
hiányszakmában képezni
hosszú távon kellene csinálni, hogy kibontakozzon a haszna
több hiányszakmában képezni
családdal való kapcsolatot jobban támogatni
rögtön munkát adni, ahogy kimegy
ősi bűnöző család sarja sok fogvatartott, nekik hiába az ilyen program
civil szervezeti támogatás kellene kikerülés után
segíteni munkát találni
BV intézeti létszámemeléssel: plusz felügyelőket felvenni a TÁMOP mellé
közmunkaprogram jó volt, valami ilyesmi kellene
célok pontosítása
utógondozás hangsúlyosabbá tétele
ne legyen csúszás semmiképp
szakaszok egyszerűbbé tétele
jó időpont-meghatározás
módszertan pontosabb kidolgozása előre
eszközök pontosabb meghatározása előre
lehetőség szerint munkahelyteremtés
munkaadó motiválása
ha elkezdtek, csinálják húsz évig és ha nem jó akkor változtassanak rajta
nagyon fontos a hitelesség a fogvatartottak előtt

akik most megszerezték a szakmai tapasztalatot, azok folytassák
megtartani a kiképzett embereket
alternatív büntetésmódok szélesebb alkalmazása
önkéntesek, volt bűnelkövetők, akik kijöttek - előadásokat tartsanak
lelkileg jobban hatni ezekre az emberekre
több szakmát biztosítani
pártfogó szerepe hangsúlyosabb legyen, és nem kötelező
Közvetlen megvalósítók a BV-kben
szeretne több BV-t megismerni
kellene gyakrabban közös megbeszélés a három megvalósítónak
közös felkészítésen vegyenek részt a megvalósítók
egyszerre vegyék fel őket
legyenek egyforma szerződések, egyforma munkafeltételek, juttatások a szakmai megvalósítóknak
esélyt adni az ország minden BV intézetének, hogy kihozzon valamit a programból
még több lehetőséget vinni a projektbe
a határidőket szigorúan betartani, nem csúszeni
jobban kidolgozni a programot
több távlati lehetőségben gondolkodni
több közös fórumot szervezni
súlyponti dolgokról egyszerre értesülni
csapatépítő tréninget többet tartani
akik együtt dolgoznak, ismerjék meg jobban egymást
rugalmasabbnak lenni, a leszűrt tapasztalatokat gyorsan beépíteni, és annak megfelelően folytatni a munkát
az igényfelmérő nyomtatványt átalakítani, hogy valóban az igényeket mérje fel, ne az állapotot
szórólapot csak a személyes tájékoztatás után érdemes adni a fogvatartottaknak, mert félreértelmezik
a szükségletfelmérést jobb lenne későbbre tenni, amikor már tájékozottabbak, jobban tudják, mire van szükségük
hatékonyabbá tenni a kommunikációt
kevesebb dokumentációt
határidőket betartani
motiválás egyénileg hatékonyabb, mint csoportban
kisebb adminisztráció
több képzés
több tréning
lennének javaslatok, de többnyire az önkéntesség falaiba ütköznek
az önkéntesség fontos, neki kell akarnia, ez a legfőbb
nagyobb apparátus
a program kiterjesztése
kiegyensúlyozottabb munkaelosztás (időben)
alaposabb átgondolása a feladatok ütemezésének
infrastruktúra időben való rendelkezésre bocsátása

munkatársak egyszerre való felvétele
a program jobb kommunikációja, elfogadtatása a BV intézetben belül
utánkövetés hangsúlyos része legyen a programnak
rugalmasság, valós szükségletekhez igazodás
gyors reakciók a kérésekre
tapasztaltabb munkatársak felvétele
a program ne különüljön el BV-n belül, hanem legyen annak szerves része
mindenkinek legyen joga menni az utógondozóhoz
megfelelő munkahelyeket kellene létrehozni nekik
ne legyen előre leszabályozva, miről kell értekezletet tartani: az a szükségleteknek megfelelően alakuljon, ne egy kipipálandó üres együttlét legyen
a most tapasztalatot szerzett fiatalokat meg kell tartani, nagyon jó, hasznos a tudásuk
több mentális gondozást a fogvatartottaknak
több kommunikáció, bővebb tájékoztatás a programról a személyi állomány felé
félutas ház kellene
ne legyenek csúszások
Közvetlen megvalósítók a Bv-ken kívül
kicsit nagyobb hangsúly a környezet megszólítására
közösségekre több figyelem
korábban kapcsolódjon be az utógondozó
ne ismételje az utógondozó, amit a reintegrációs tanácsadó már megcsinált - ezért kell korábban felvenni
a reintegrációs tanácsadó szabadulás után is tovább dolgozhatna, h segítsen effektíve az álláskeresésben
a család és a helyi közösség jobban be legyen kapcsolva
további emberek felvétele, hogy a feladatokat el lehessen végezni, bővíteni lehessen
félutas házak létrehozása a szabadulók számára
szerencsésebb lenne, ha minden alprojektnek lenne saját gazdája (a KIMISZ 3-at visz, volt ütközés)
legyen rendszeres, alap ami a TÁMOP-ban megy
a TÁMOP eredményeit a pártfogói szolgálatnál is kell majd hasznosítani
alapjaiban jó a program, apró változtatások szükségesek csak
speciális csoportokkal való foglalkozás felé bővíteni a programot
kábítószeresek, pszichés problémákkal küzdők speciális csoportjai felé IMEI biztosítással
utógondozást hangsúlyosabbá tenni
családöt jobban bevonni
környezetet jobban bevonni
fiatalkorúak jobb bevonása
több munkaerőt tervezni a szükséges helyekre
projektfelelősnél a BV-s tapasztalat legyen a feltétel, ne csak a felsőfokú végzettség, hiszen ő koordinál a BV-n belül, jól be kell illeszkednie
számítógépes ismeretek legyen feltétel
jó kommunikációs készség is legyen feltétel
kevesebb beszámolót kellene elvárni a megvalósítóktól (most heti terv, heti beszámoló, heti

stábértekezlet)
ellenőrzési tevékenységet bevenni a BVOP központi koordinátora számára
következő körben kisebb legyen a BV-k megterhelése
nem lehetnek csúszások a következő körben
minél több fogvatartott bevonható legyen a szakmaképzésbe
megvizsgálni az elhelyezkedettek arányát is, ne csak a regisztrációt
adminisztráció csökkentése
az augusztusi kilépő kollégák jó lenne, ha tapasztalataikat a következő programban tudnák kamatoztatni

TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0001

AZ „ELÍTÉLTEK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS INTENZÍV UTÓGONDOZÁSI MODELLJÉNEK KIALAKÍTÁSA” ALPROJEKT ÉRTÉKELÉSE A FOGVATARTOTTAK KÖRÉBEN (PAPP GÁBOR)

AZ ELMÉLETI ÉS A MEGVALÓSULT MINTA

A fogvatartottak körében az elméleti minta az alprojekt logikáját követve került meghatározásra. A program négy szakaszban nyújt szolgáltatásokat a bevont jogerősen szabadságvesztésre ítélték és az előzetes letartóztatásukat töltők számára.

Az első szakasz a tájékoztatásra épül, melynek során a figyelemfelhívás, az irányba állítás, a társadalmi normák mentén a realitásokkal való szembesítés történik. Célja, hogy a fogvatartottak jövőképét alakítsa, formálja és hangsúlyozza a normakövető magatartás előnyeit a sikeres társadalmi reintegráció érdekében. A tájékoztatást a munkaügyi hivatalok reintegrációs tanácsadói tartják, akik bemutatják a programot, információkat nyújtanak a munkaerő-piac jelenlegi szabályozásáról és helyzetéről, a támogatási-képzési lehetőségekről. A tájékoztatón megtörténik a fogvatartottak kiválasztása, elkezdődik motivációs szintjük és a szükségleteik felmérése, végül az egyéni fejlesztési terv kitöltése. Ez a szakasz elméletileg mindenki számára nyitott, a jelentkezés önkéntes alapon történik.

A második szakasz a tréningfoglalkozásokra épül, amelyekben az első szakaszban kiválasztott fogvatartottak vehetnek részt. A tréningek célja a készség- és képességfejlesztés különböző területeken (agressziókezelés, kommunikáció, konfliktuskezelés, önismeret, életvezetési tanácsadás). Ezen szakasz lezárultával léphet tovább a fogvatartott a következő szakaszba.

A harmadik szakaszban a fogvatartottak egy szűkebb, leginkább motivált csoportja vehet részt. Ennek keretében intézeteként átlagban két szakmaképzést kínáltak fel a fogvatartottaknak. Ezen szakmák oktatása külső cégek bevonásával történik.

A program utolsó, negyedik szakasza két részből áll. Az egyik ezek közül még a büntetés-végrehajtási intézetben valósul meg. Ezen kivezető szakaszban a szabadulásra felkészítés, munkaerő-piaci tanácsadás, a motiváció fenntartása történik meg, melyet az utógondozó koordinátorok, a reintegrációs tanácsadók, az intézeti projektfelelősök és önkéntesek végeznek. A negyedik szakasz bizonyos kör számára a szabadulást követően is folytatódhat. Utóbbi célja, hogy konkrét segítséget nyújtson a sikeres társadalmi visszailleszkedésben.

A program egyik sajátossága, hogy a szakaszosság részben egymásra épülő, részben pedig mindenki számára nyitott alapon valósul meg. Az első három szint

esetében a hierarchikusság elve érvényesül, vagyis a korábbi szint teljesítése feltételezi a másikat. A negyedik szakaszba ugyanakkor az első és a második (és a harmadik) szakaszból is bekerülhetnek fogvatartottak. Ebből következik, hogy a program szándékolt szűrőket alkalmaz, és ebből adódóan a fogvatartottak egyre szűkebb körét veheti igénybe az egymásra épülő szakaszok szolgáltatásait.

Az alprojekt logikáját követve az elméleti mintában bizonyos csoportokat alakítottunk ki, annak érdekében, hogy a modellezhessük a program működését, gyakorlati megvalósulását. A programban részt nem vevők csoportját azok alkották, akik nem kapcsolódtak be a program egyetlen szakaszába sem. Külön csoportokként kezeltük azokat, akik az első vagy a második szakaszt követően nem folytatták a programot („lemorzsolódók”). A program harmadik szakaszát (valószínűleg) sikerrel befejezőket szintén külön csoportként kezeltük. Az említetteken kívül, az elméleti mintában az utolsó szakaszhoz kapcsolódóan az első vagy a második szakaszból a negyedikbe „átugrók” csoportját is elkülönítettük.

Az elméleti minta – bár az intézeti szakmai megvalósítókkal történő egyeztetések nyomán került kialakításra – azonban csak redukált formában működött a gyakorlatban. A fogvatartottak válaszai alapján az alprojektben résztvevő intézetekben valójában csak a programban részt nem vevők, a lemorzsolódók két típusa és a harmadik szakaszban résztvevők csoportjait sikerült egyértelműen azonosítani. Az alprojektben résztvevő intézetekben az elméleti minta egyes csoportjaihoz rendelt keretszámainak kialakításánál nem a reprezentativitás, hanem az a szempont érvényesült, hogy elemezhető sokaságot tudjunk elérni a kutatással. Ezért valamennyi csoportba azonos számú fogvatartott került. A minta homogenitásának biztosítása érdekében csak felnőtt korú férfiakat választottunk ki a fogvatartottak közül.

A minta kialakításánál az is szempont volt, hogy – a pénzügyi és szervezési korlátokból adódóan – legalább két intézetből válasszunk fogvatartottakat, mert az egy intézetben készült kutatás túlságosan leszűkítette volna az eredmények általánosíthatóságának kereteit. Mivel a program mind a jogerős szabadságvesztésüket, mind pedig az előzetes letartóztatásukat töltő fogvatartottak számára kínál szolgáltatásokat, ezért ezen szempont figyelembevétele is indokolt volt a szakértői mintavételnél. Az intézetek „fő profilja” alapján választottunk ki két intézetet: a Sátorlajújhelyi Fegyház és Börtönt (melyben a fogvatartottak többsége jogerős szabadságvesztés büntetését tölti) és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetet (amelyben elsősorban előzetes letartóztatásukat töltőket tartanak fogva). Az intézeti „fő profil” alapján az egyik intézetből csak jogerősen elítéltek, a másikkól pedig csak előzetesen letartóztatott személyek kerültek a mintába.

A kutatásba egy kontrollintézetet, a Váci Fegyház és Börtönt is bevontuk, annak érdekében, hogy a külső érvényesség korlátait kiterjeszthessük a kutatás eredményeit illetően. Ebben az intézetben az elméleti mintába azonos arányban válogattunk be előzetes és jogerősen elítélt fogvatartottakat. A kontrollintézet vizsgálatát elsősorban az indokolta, hogy előzetesen olyan tájékoztatást kaptunk, hogy a fogvatartottak számára indítanak (indítottak) tréningfoglalkozásokat, valamint két szakmaképzés is folyik, továbbá a szabadulásra felkészítés is történik az intézetben. Ezek pedig bizonyos értelemben rokoníthatók a TÁMOP egyes szakaszaival. A váci minta esetében az eredeti kategóriák a „valamilyen múltbeli vagy jelenlegi szakmaképzésen résztvevők”, a „tréningfoglalkozásokon résztvevők”, valamint az „egyik csoportba sem tartozók” voltak. A megvalósult mintában azonban csak az első és az utolsó csoportba tartozók szerepeltek.

A megvalósult minta összetételéről az alábbi táblázat ad áttekintést.

TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0051

1. táblázat A megvalósult minta összetétele a három vizsgált intézetben

	Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön	B-A-Z Megyei Büntetés- végrehajtási Intézet	Váci Fegyház és Börtön
<u>A fogvatartás jogcíme</u>			
<i>Előzetes letartóztatását töltő</i>	-	49	11
<i>Jogerősen elítélt</i>	56	-	29
<u>A programban/szakmaképzésben való részvétel</u>			
<i>Programban részt nem vevő/a kontrollintézetben szakmaképzésen részt nem vevő</i>	12	16	18
<i>I. szakasz utáni lemorzsolódó</i>	5	4	
<i>II. szakasz utáni lemorzsolódó</i>	26	21	
<i>III. szakasz/szakmaképzésen vesz részt</i>	13	8	22
<u>Életkori csoportok</u>			
<i>18-29 éves</i>	20	19	9
<i>30-39 éves</i>	16	9	20
<i>40-49 éves</i>	6	8	5
<i>50-X</i>	5	4	5
<i>ismeretlen</i>	9	9	1
<u>Legmagasabb iskolai végzettség</u>			
<i>általános iskola 1-7 osztály</i>	7	6	-
<i>általános iskola 8 osztály</i>	28	15	18
<i>szakmunkásképző/szakiskola</i>	11	13	13
<i>gimnázium/szakközépiskola</i>	5	8	7
<i>egyetem/főiskola</i>	1	0	1
<i>ismeretlen</i>	4	7	1
<u>Előélet</u>			
<i>büntetlen előéletű</i>	12	30	12
<i>büntetett</i>	43	15	27
<i>ismeretlen</i>	1	4	1
<u>Bűncselekmény jellege</u>			
<i>bűncselekmény erőszakos</i>	25	31	27
<i>nem erőszakos</i>	20	13	12
<i>ismeretlen</i>	11	5	1
<u>Dolgozik-e az intézetben</u>			
<i>dolgozik</i>	21	9	17
<i>nem dolgozik</i>	33	25	22
<i>ismeretlen</i>	2	15	1
Összesen	56	49	40

A KUTATÁSRÓL ÉS A KUTATÁSI KÉRDÉSEKRŐL

A programértékelő kutatás fogvatartottakra irányuló részében arra keressük a választ, hogy az érintettek miként értékelik magát a programot, az alprojekt működési mechanizmusai hogyan jelennek meg számukra.

A fogvatartottak, illetve azok elméleti csoportjai kapcsán a TÁMOP-ban résztvevő és a kontrollintézetekben félig strukturált interjúk felvételére került sor a 2012. februártól áprilisisig terjedő időszakban. Az interjúk lekérdezését a HÉTFA Kutatóintézet munkatársai végezték az elméleti csoportok sajátosságaihoz igazított interjúvázlatok alapján. Utóbbi azt jelenti, hogy minden egyes interjúalanynak a standard kérdésekre kellett válaszolniuk, amelyet az adott csoporthoz kapcsolódó kérdésblokkok egészítettek ki.

Az egységesen, minden fogvatartotti csoporttól lekérdezésre kerülő témakörök: gyermekkori élmények, iskolai karrier, a múltbeli megélhetés, munkahelyek és munkanélküliség, a bűnözői múlttal és a pártfogói szolgálattal kapcsolatos (esetleges) tapasztalatok, a külső kapcsolattartás gyakorisága és formái, az intézeti beilleszkedési nehézségei, kapcsolatok a fogvatartottakkal és a személyzet tagjaival, élet a börtönben. Szintén minden interjúalany esetében rákérdeztünk a jövőképre, annak ideális és reális aspektusaira érintően is. Továbbá minden interjúvázlatban szerepelt az intézet által biztosított/felkínált programokban való részvételhez kapcsolódó témakör. Az egyes elméleti csoportokhoz tartozó specifikus elemeket a TÁMOP egyes szakaszai alapján határoztuk meg. Az alprojektben résztvevő fogvatartottak esetében az interjú a következőkre terjedt ki: a program jelentkezés okai és körülményei (a „programban részt nem vevők” számára a jelentkezés elmaradásának okai témakör helyettesítette ezt), valamint a szakmai megvalósítókkal kapcsolatos vélemények. A „lemorzsolódók” két csoportjába tartozó válaszadóknak az első és a második szakaszra vonatkozó kérdéseket tettünk fel, rákérdezve arra, hogy miért nem folytatták a programot. A „szakmaképzésen résztvevők” esetében minden egyes szakaszra külön kérdeztünk rá.

A kontrollintézetben a TÁMOP programokra vonatkozó kérdésblokkokat olyanokkal helyettesítettük, melyekkel a társadalmi visszailleszkedésre, a személyes részvételre az intézet által kínált programokban, valamint az intézetben folyó szakmaképzésekre vonatkozó percepciókat tártuk fel.

Mindhárom intézet esetében a kérdezés kiegészült a szabadulással összefüggő, azt követő segítségnyújtás igénybevételének elfogadását vagy elutasítását firtató kérdésekkel is.

A fentiek közül jelen tanulmány keretein belül az alábbiakat vizsgáljuk meg részletesen:

- A programban részt nem vevők esetében a kimaradás okainak feltárása (a kontrollintézetben a szakmaképzésből való kimaradás magyarázatai)
- A programban résztvevők által a jelentkezés okainak vizsgálata (a kontrollintézetben a szakmaképzésre jelentkezés okai)
- A lemorzsolódás magyarázatai a TÁMOP-os intézetekben
- A program egyes szakaszainak megítélése, azok hasznossága (a kontrollintézetben a szakmaképzés esetében)
- A program szakmai megvalósítóinak értékelése
- A szabadulással kapcsolatos segítségnyújtás elfogadása, ennek területei

Ezek a témakörök mindegyike fontos visszajelzést adhat a program gyakorlati megvalósulásáról. Ennek megfelelően képet kaphatunk arról, hogy mennyire sikerül a terveknek megfelelően megvalósítani az egyes tevékenységeket, megvalósul-e program által elérni kívánt cél, milyen nem várt problémákkal (nem szándékolt következményekkel) kell szembenézni a megvalósítás során, és melyek azok a mechanizmusok, amelyek adott feltételek mellett kiváltják a várt hatást.

A vizsgált témakörök esetében nem egyes személyekre koncentráltunk, hanem elméleti változók kialakítására törekedtünk. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bemutatásra kerülő témakörökkel kapcsolatos válaszokat minden egyes személy esetében az interjúkból kigyűjtöttük, rendszereztük és osztályoztuk. Ennek eszközéül olyan mátrixokat használtunk, melyek az interjú azonosító adatain kívül az egyes kialakított változókhoz tartozó információkat tartalmazták minden egyes esetben. A mátrix tartalma az interjúk többszöri feldolgozása, elolvasása alapján, a rövid összegezés és az interjúalanyok által konkrétan elmondottak folyamatos megfeleltetése, pontosítása alapján vált véglegessé. A mátrix segítségével részben csoportosíthatók, részben visszakereshetők az interjúalanyok által elmondottak. Előbbiek alapján összegező táblákat készítettünk, melyek az adott elméleti változók említések szerinti gyakoriságát, a jellemző és az ezektől eltérő választípusokat szemléltetik (ezek az egyes témakörök végén találhatóak). A konkrét interjúrészletek pedig a szövegben szerepelnek.

A kutatás kapcsán az alábbi feltevésekkel éltünk:

1. A program mindkét intézetben, vagyis a jogerősen elítéltek és az előzetes letartóztatásukat töltők körében eléri a kívánt hatást;
2. A program egymásra épülő szakaszaiban egyre növekszik a motivációs szint, a társadalmi visszailleszkedés igénye; vagyis a e tekintetben éles különbség mutatható ki a programban részt nem vevők és a programba bekapcsolódók között;
3. A kontrollintézetben a szakmaképzésben részesülők motivációs szintje elmarad a TÁMOP-os programba bekapcsolódókétól

A KUTATÁS RÉSZLETES EREDMÉNYEI

A programból való kimaradás okai

A TÁMOP-ban érintett intézetek

Egy program működéséről, illetve annak gyakorlati megvalósulásáról nem csupán az árulhat el sokat, hogy az abban résztvevők miként vélekednek a programról, hanem az is, hogy kik és miért maradnak ki belőle. Ezért az interjúkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy válaszadóink miért nem vettek részt a programban. A kutatási tervben bemutatott elméleti mintában őket „programra nem jelentkezők” címkével láttuk el, ám a kapott válaszokból kiderült, hogy ezen csoportba soroltak között vannak olyanok is (igaz, csak néhányan), akik bár jelentkeztek a programra, mégsem kezdték meg azt. A pontosság kedvéért az elemzésben a „programban részt nem vevők” elnevezés használata indokolt az említett csoport összefoglaló elnevezéseként.

A programból való kimaradás miértjeit vizsgálva, elmondható, hogy azok egyénenként meglehetősen változatosságot mutatnak. Meg kell jegyezni, hogy az interjúkban egy személy természetesen több okot is említhetett annak kapcsán, hogy miért nem kapcsolódott be a programba.

Mindkét TÁMOP-ban érintett büntetés-végrehajtási intézetben a *nem jelentkezők* körében a gyakrabban előforduló válaszok közé tartozik az, hogy a benti munkavégzés összeegyeztethetetlen a programban való részvétellel. Egyikük így válaszolt arra a kérdésre, hogy miért nem jelentkezett a TÁMOP programra:

„Mert én dolgozó vagyok, és nem jelentkezhetek, csak nem dolgozó jelentkezhet.” (S1-11, programban részt nem vevő, 24 éves)

Az interjúalanyok egy másik része olyan objektív tényezőket hozott fel a programba való be nem kapcsolódás magyarázataként, melyek az intézetbe való bekerüléssel, illetve az onnan való kikerüléssel kapcsolatosak. Ezen belül az egyik alcsoportba tartoznak azok, akik nemsokára szabadulnak, vagy egy másik intézetbe

átszállításra kerülnek (vagy kerülhetnek), ebből adódóan értelmetlennek tartották volna, hogy részt vegyenek a programban. Két sátoraljaújhelyi intézetben lévő elítélt a következőképpen fogalmazta ezt meg:

„Nagyon kevés volt már az időm. Egy hónap van hátra szabadulásig nekem, tehát nem akartam elfoglalni a helyet, senkiét sem. Így nem jelentkeztem.” (S1-3, programban részt nem vevő, 39 éves)

„Hát én mondtam, hogy ebbe azért nem férek bele, ebbe a TÁMOP-ba, mert itt a nem dolgozókat el fogják szállítani előbb vagy utóbb mindenféleképpen. Mivelhogy itt nagy volumenű ablakcseréket csinálnak, és mivel nem dolgozom, első vagyok listán szerintem, hogy én is benne leszek ebbe a szállításba. És én nem tartottam értelmét annak, hogy én egy TÁMOP-ba jelentkezsek.” (S1-15, programban részt nem vevő, 36 éves)

Egy miskolci előzetes letartóztatását töltő fogvatartott pedig szintén az átszállítást említette a „miért nem jelentkezett a programra?” kérdésre adott válaszában:

„Hát az az igazság, ahogy megkapom az ítéletet, ha kapok ítéletet, akkor én inkább el akarnék innen menni. Mindenféleképpen elszállítatom magamat. Én itt nem szeretnék maradni. Itt nem, pedig miskolci vagyok, tősgyökeres miskolci. De el kell, hogy menjek, mert itt nem jó.” (M1-18, programban részt nem vevő, 36 éves)

Az időtényezőre hivatkozók egy másik alcsoportba azok tartoznak, akik azért nem jelentkeztek, mert még csak - nemrégén vannak az adott intézetben. Rájuk az jellemző, hogy szívesen részt vennének a jövőben a programban. Utóbbiról tanúskodik, hogy az egyik interjúalany így felelt arra a kérdésre, hogy részt venne-e a programban:

„Hát, ez nagyon jó lenne, és vállalnám is, hiszen úgy gondolom, hogyha szakmával kerülök ki innen, vagy valamilyen olyan képzéssel, amit a bent töltött idő alatt el tudnék végezni, akkor én örülnék.” (S1-5, programban részt nem vevő, 43 éves)

A miskolci intézetben egy előzetes letartóztatását töltő fogvatartott pedig azért nem kapcsolódott be a programba, mert abban reménykedett, hogy hamarosan kiengedik:

„Nem, nem tudtam, hogy kimegyek az igazat megvallva, ugyanis még egyszer, illetve hát bíztam benne, hogy kiderül az igazság, az igazság kiderül, de én, dehogyis nem, jelentkeztem erre, jelentkeztem volna, bizony jelentkeztem volna, számítógépre szerettem volna jelentkezni.” (M1-4, programban részt nem vevő, 54 éves)

A többször előforduló válaszok egy másik típusát jelentik a program keretében indított szakmaképzéssel összefüggésben említett okok. Ezen belül az egyik indoklás arra épül, hogy a szakmaképzések esetében a program minimálisan elvárt iskolai végzettséghez köti az abban való részvételt, amellyel ők nem rendelkeznek. Az ilyen választ adók számára úgy tűnik, hogy a program legtöbbször egyenlő magával a szakmaképzéssel. Legalábbis erre utal, hogy esetükben csupán a szakmaképzésből való kimaradás határozta meg a program ezt megelőző szakaszaiba való be nem kapcsolódásukat is.⁹ Egy miskolci előzetes letartóztatását töltő fogvatartott erről így vall:

„Interjúkészítő: Hallott-e más hasonló programról?

Válasz: Hát hallottam, hogy járnak targoncakezelőire. Csak arra azért nem jelentkeztem, mert nem tudtam, hogy oda kell-e 8 iskola.

Interjúkészítő: Biztosan kell.

Válasz: Azért nem is jelentkeztem. Majd, ha meg lesz a 8.

Interjúkészítő: Ön szerint mi segít Önön, milyen program vagy milyen képzés?

Válasz: Hát ez nekem jó lett volna, ez a targonca. Vezetni szeretek, úgyhogy ezzel otthon is megéltem volna. Remélem, hogy indul még majd, ha meg lesz a 8. Addig nem tudok lépni, az kell mindenhez. Ezután valami szakmát akarok...” (M1-14, programban részt nem vevő, 24 éves)

Más interjúalanyok – szintén a szakmaképzést tekintve program lényegének – arra hivatkoztak, hogy már rendelkeztek olyan szakmával, mely a TÁMOP programon belül indult az adott intézetben, ezért nem is jelentkeztek a programra.

„Jelentkeznék. Én jelentkeztem is, a konyhai kisegítőre, csak nekem meg van ez a vizsgám, a konyhai kisegítő. Mert, ahogy mondtam magának, én jelentkeztem, és csak időbe le kellett húzni, mert nekem meg van ez.” (S1-1, programban részt nem vevő, 24 éves)

⁹ Az elvárt iskolai végzettség egyébként a TÁMOP programba beépített deklarált szűrők egyike.

„Az a helyzet, hogy milyen iskola, mert most ez a támpont, amire itt járnak sokan. Járnak karbantartóként, meg targoncavezetőként. Nekem ez mind meg van. Hát olyanok vannak, ami nekem már meg van.” (M1-7, programban részt nem vevő, 58 éves)

A miskolci intézetben készült interjúkból az említetteken kívül egyéb okok is felszínre kerültek. Két interjúból például egyértelműen kiderült, hogy a válaszadók nem is hallottak még a TÁMOP program által kínált lehetőségekről.¹⁰ Rajtuk kívül néhány olyan interjúalany is volt, aki nem akart jelentkezni, vagy azért mert nincs rá szüksége, vagy mert egyáltalán nem érdekelte a program. Az egyikükkel folytatott interjúrészlet jól mutatja ezt az elutasító véleményítípust:

„Interjúkészítő: És a haverjai mit mesélnek erről a TÁMOP-ról? Biztos van olyan, aki...

Válasz: Nem is beszélgetünk ilyen TÁMOP-okról meg ilyen.

Interjúkészítő: Véletlenül sem hall ilyet?

Válasz: Nem.

Interjúkészítő: Nem is érdeklik?

Válasz: Engem sem érdekel, meg őket sem. De ennek semmi értelme, ennek a TÁMOP programnak.

Interjúkészítő: Miért nem?

Válasz: Mert elütik itt vele a rabok az időt. Eltöltik vele. Ezzel is elmegy az ideje. Mikor meg kilép a kapun, azt is elfelejti, mi volt. Most akkor mi értelme van, hogy izé. Akkor inkább eddzen a zárkán magának. Találjon ki valaki tervet, legyen életcélja, ha már eddig nem volt, ne a TÁMOP-hoz ragaszkodjon. Most érti, mit mondok.” (M1-5, programban részt nem vevő, húszas éve elején járó)

A Miskolcon fogvatartott interjúalanyok közül egyesek lelki problémák miatt (sem) nem vettek részt a programban. Ők úgy vélték, hogy pszichés nehézségeik komolyan akadályozták volna a program egyes szakaszaiban való részvételüket:

„Hát mert úgy voltam vele, hogy a családi körülményeim, úgy voltam egyszerűen. Nem voltam, hogy mondjam. Már 7 hónapja bent vagyok, nem voltam egyszerűen rendbe. Inkább úgy voltam, hogy bent vagyok, magamba zárkóztam, azt ennyi. Be voltam zárkózva.” (M1-10, programban részt nem vevő, 25 éves).

¹⁰ Természetesen nem csak a program nevére kérdeztünk rá, hanem annak egyes komponenseire is.

„Hát most éveken keresztül, gondolom, nem éveken keresztül kell ide járni. Hát most, amit elmondanak, az ember, ha bent van, nem arra koncentrál. Úgy ki fog menni az agyamból, ha esetleg, hogy most miről van szó, hogy...Elkezdek egy ilyen képzést. Jó, legyen, tartson fél évig. X évig itt leszek, mire kimegyek, eszembe se lesz, hogy mi volt. Mert az ember azzal van elfoglalva, hogy túléléssel.” (M1-13, programban részt nem vevő, 40 éves).

A Borsod megyei intézetben az említetteken kívül más magyarázatok is előfordultak a kimaradással kapcsolatban. Így például volt, aki arról számolt be, hogy hivatalosan nem is kapott tájékoztatást a program indulásáról, ezért abba nem is kapcsolódott be. Más viszont azzal indokolt, hogy mire bekerült, addigra már nem lehetett jelentkezni. Egy további interjúalany úgy hallotta, hogy azoknak, akik nem végzik el sikeresen a szakmaképzést, vissza kell fizetniük a képzési költségüket, és mivel ő nem biztos abban, hogy el tudná végezni a tanfolyamot, ezért nem jelentkezett a programra. Ugyanezen fogvatartott említette azt is, hogy – mivel a szakmaképzés másik intézetben folyik és ő „nem szeret utazgatni”.

A programban részt nem vevők másik csoportját azok alkotják, akik bár *jelentkeztek a programra*, azt – valamilyen okból – mégsem kezdték meg. Ezek a válaszok az interjúalanyok alacsony száma miatt kevésbé tipizálhatók, ugyanakkor rövid bemutatásuk jelzésszerűen rávilágíthat a program bizonyos nem szándékolt következményeire. A két TÁMOP-ban érintett intézetben egy-egy fogvatartott említette, hogy jelezte részvételi szándékát, de valamiért (számára ismeretlen ok miatt) mégsem értesítették a program indulásáról. Egy fogvatartottat Sátoraljaújhelyen azzal az indokkal küldtek el, hogy nem lehetséges munka mellett csinálni a programot. Ugyanitt egy másik interjúalany részvételét azzal utasítottak vissza, hogy betelt a létszám, és már nem fért bele a keretbe. A miskolci intézetben egy fogvatartott említette, hogy a bűntársa is jelentkezett a programra, és mivel nem találkozhattak egymással, ezért nem „vették ki” a programra.

A fentiekből tehát látszik, hogy a két TÁMOP-os intézetben a programba való be nem kapcsolódás fogvatartottak által adott magyarázatai meglehetősen szerteágazóak, így nem könnyen csoportosíthatóak. A vizsgált büntetés-végrehajtási intézetekben az interjúalanyok hasonló okokat hoztak fel az interjúalanyok a „kimaradásuk” magyarázataként, azzal a különbséggel, hogy miskolci intézetben a sátoraljaújhelyihez képest többféle ok olvasható ki az általuk elmondottakból. A legfontosabbak között jelennek meg a diskurzusokban az intézetben tartózkodás időbeli korlátaira való

hivatkozás (a túl rövid intézetbeli tartózkodás, illetve a szabadulásig hátralévő idő), valamint az, hogy a benti munka összeegyeztethetetlen a TÁMOP-ban való részvétellel. A részt nem vevőkkel készített interjúkból továbbá az is kiolvasható, hogy sok esetben a szakmaképzés testesíti meg számukra a programot, és az azt bevezető, korábbi szakaszokról nem tesznek említést, vagy azt inkább a szakma megszerzéséhez vezető út szükséges „mellékvágányaként” kezelik. Ezzel függ össze, hogy egyes esetekben a szakmaképzés elmaradásához kötődik a programba való kimaradás magyarázata, melynek hivatkozási alapja lehet például a szakma megszerzéséhez szükséges iskolai végzettség hiánya, a szakma korábbi megszerzése, a szakmaképzés sikertelensége esetén a költségek megtérítése stb.

Az interjúalanyok válaszaiból az is kitűnik, hogy a programban részt nem vevők között a kifejezetten elutasítók, a programmal ellenségesek száma/aránya abszolút és relatív értelemben is alacsonynak tűnik. Az interjúkban elhangzottak alapján az látszik, hogy még azok is, akik nem jelentkeztek a TÁMOP első szakaszába, fontolgatják jövőbeli részvételüket a programban. Ezeket az eredményeket azonban némi távolságtartással kell kezelnünk. Nagyon valószínű, hogy a programot (és általában minden büntetés-végrehajtási intézetben indított társadalmi reintegrációt célul tűző programot) a fogvatartottak jóval nagyobb hányada fogadhatja szkeptikusan vagy viszonyulhat ahhoz kifejezetten elutasítóan, mint az interjúk alapján látszik. Ebben az esetben számolnunk kell egy olyan „kooperációs faktor” létezésével, mely programra támogatása mellett az interjúkra való jelentkezésnél is egyaránt lényeges szerepet játszhatott. Vagyis éppen azok jelezheték, hogy szívesen részt vennének a kutatáshoz kapcsolódó önkéntes interjúkban, akik már eleve pozitívan vélekedtek a TÁMOP kínálta lehetőségekről.¹¹ Ez pedig részben magyarázhatja az egyértelműen elutasítók sporadikus jelenlétét a megvalósult mintában.

Végül pedig azokat az okokat is meg kell említeni, amelyek a program működésével függnek össze. Az interjúalanyok közül néhányan hivatkoztak arra, hogy jelentkezésük ellenére nem, vagy nem időben szóltak nekik, ezért nem kezdhették meg a programot. Említés történt arról is, hogy a létszámkeret korlátai vagy biztonsági okok miatt maradt el az első szakaszba való belépés.

A kontrollintézetbeli válaszok a szakmaképzésből való kimaradással kapcsolatban

A kutatásba kontrollintézetként bevont Váci Fegyház és Börtönben is folynak szakmaképzések, melyek – a TÁMOP programhoz hasonlóan – OKJ-s végzettséget adnak az azokban résztvevő fogvatartottak számára. Ezen a „közös elemre” építve, valamint

¹¹ Néhány interjú legalábbis arról árulkodik, hogy egyesek úgy vélték, hogy az interjú is a program része, illetve elősegítheti azt, hogy (mégis) bekapcsolódhassanak magába a TÁMOP-ba.

arra, hogy a TÁMOP-os intézetekben a válaszadók többsége szemében a programot a szakmaképzések testesítik meg, érdemes megvizsgálni azokat az okokat, melyek a váci mintában szereplő interjúalanyok által elmondottakból kiolvashatók. Ennek összevetésével – ha részlegesen is – felszínre kerülhetnek a különbségek aközött, ha egy tágabb program részeként vagy pedig pusztán önállóan indul szakmaképzés fogvatartottak számára.

A váci intézetben annak leggyakoribb okaként, hogy nem vesznek részt az intézetben indított szakmaképzéseken, az interjúalanyok a leendő vagy várt szabadulásukat említették. Hasonlóan a TÁMOP-ban részt vevő intézetekben megkérdezett alanyokhoz, az ilyen válaszokat adók motiváltak lennének a szakmaképzés elvégzésére, annak legfontosabb vagy kizárólagos akadályaként a képzés befejeződése előtti intézetből való kikerülésüket hozták fel. A „miért nem jelentkezett?” kérdésre Vácott egy előzetes letartóztatását töltő és egy jogerősen elítélt válasza illusztrálják ezt:

„Mert azt mondanám, hogy van, mit tudom én, első fokon 5 év börtönöm, amiből már nem fogok már szabadulni. Mert már, ugye, első fok, nem engednek ki, másodfokon jogerős lesz. Tehát nem tudok kimenni, max. mit tudom én, két év múlva. Akkor lehet, hogy fogadtak volna, hogy gyere. De lehet, hogy most elmegyek márciusban tárgyalásra, és a bíró úr valahogy jobb lábbal kel fel, és azt mondja, hogy jó, akkor házi őrizetbe helyezem. Akkor én elvettem egy helyet egy olyan embertől, aki el tudná itt végezni.” (V-E1-4, szakmaképzésen részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, 34 éves).

„Hát akár, most indult ez a hidegburkolás. Ez érdekelt volna. Csak ugye ez is létszámfüggő volt, plusz úgy volt, hogy ki volt tolva, hogy mikortól meddig kell szabadulni. Mert asszem ez ilyen 3 éves. Tehát ebbe, aki már nem fért bele, az már nem tudott elindulni. Plusz ugye hát ez attól függ, hogy ki hogy dolgozik.” (V-J3-4, szakmaképzésen részt nem vevő, jogerősen elítélt, harmincas évei végén járó)

A fenti interjúban is megjelenik a benti munkavállalás, mely mintegy „konkurál” a benti szakmaképzésen való részvétellel. Ez szintén olyan elem, ami egyaránt magyarázatként merült fel a TÁMOP-os intézetben felvett interjúkban is. További gyakoribb, a szakmai tanfolyamokra nem jelentkezést alátámasztandó érv az, hogy valaki már rendelkezik szakmával (esetenként pontosan azzal, amelyet az adott büntetés-végrehajtási intézetben indítanak).

„Két papírom van. A harmadikkal mit érek? Ha van egy villanyszerelő, nem tud elhelyezkedni, meg egy hegesztő, akkor...” (V-J2-6, szakmaképzésben részt nem vevő, jogerősen elítélt, 56 éves)

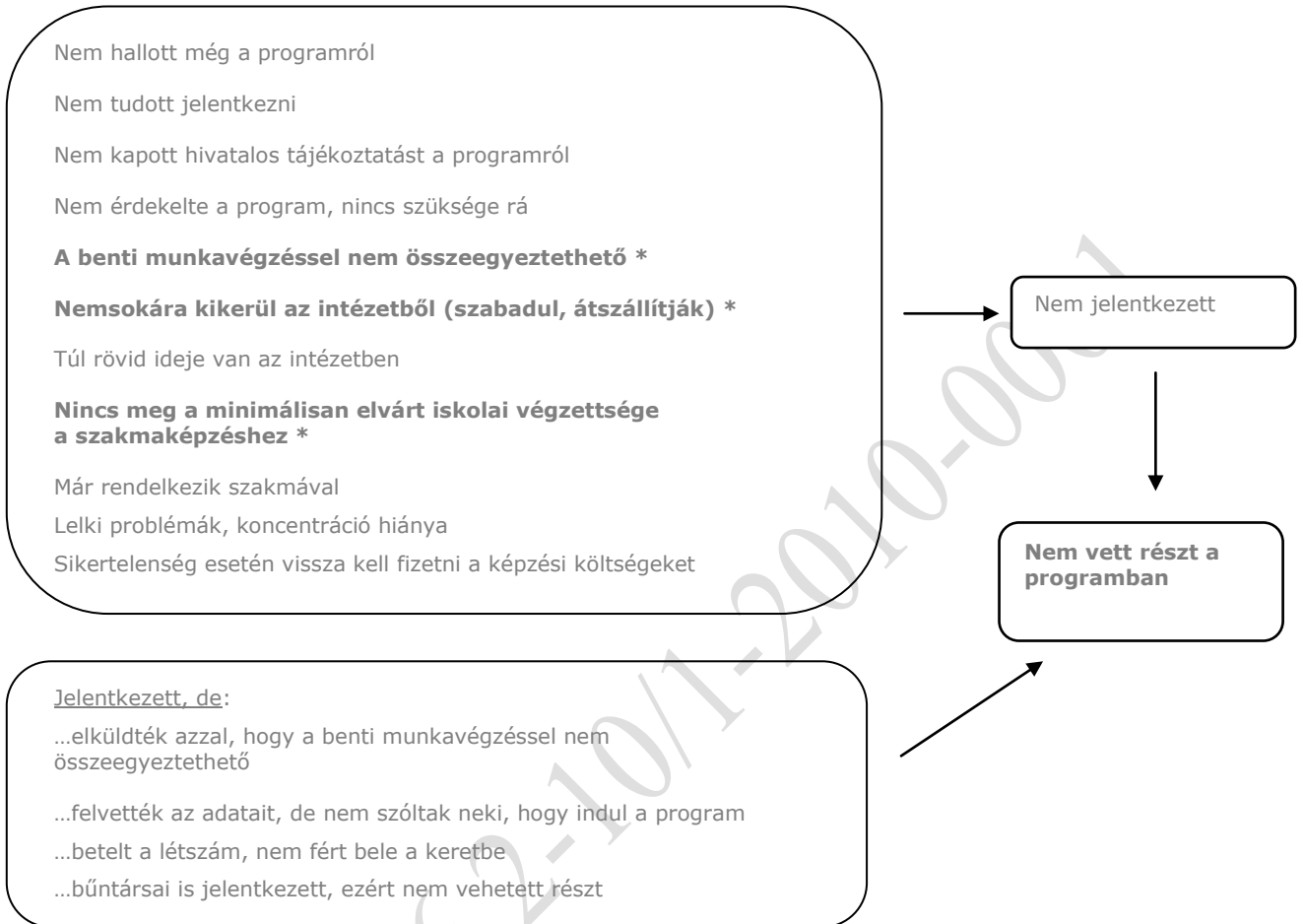
A fentiekén kívül egy-egy válaszadó említette, hogy nem eshet bele a szakmaképzésbe (általa ismeretlen ok miatt), továbbá azt, hogy hiába jelentkezik mindenhova, nem járhat képzésekre (szintén számára ismeretlen okok miatt). A jelentkezés elmaradása kapcsán egy másik interjúalanynál jelenik meg a képzési költség visszafizetésével kapcsolatos félelem mint a visszatartó erők egyike.

A váci interjúalanyok között csak egy olyan szakmaképzésre nem jelentkező volt, aki elutasító álláspontot képviselt:

„Nincs olyan, ami igazán felkeltené az ember érdeklődését. Most volt egy Nosztrán, de oda nem visznek, mert onnan megszöktem. Talán Szegeden. Vácon meg minek végezzek kőműves tanfolyamot, mikor tudom, hogy úgyse tudok vele kezdeni semmit.”
... „De részt vennék. De maga szerint engem mennyire tud lázba hozni egy olyan lehetőség, amivel tudom, hogy csak az időm telik. A zárkában is telik az időm. Vannak olyan dolgok, amivel több pénzt lehet keresni, mint munkával. A feketepiac itt is működik. Az ember itt semmi ráfordítás nélkül dupla pénzt lehetne keresni, mint munkával.”... (V-E3-3, szakmaképzésben részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, 56 éves).

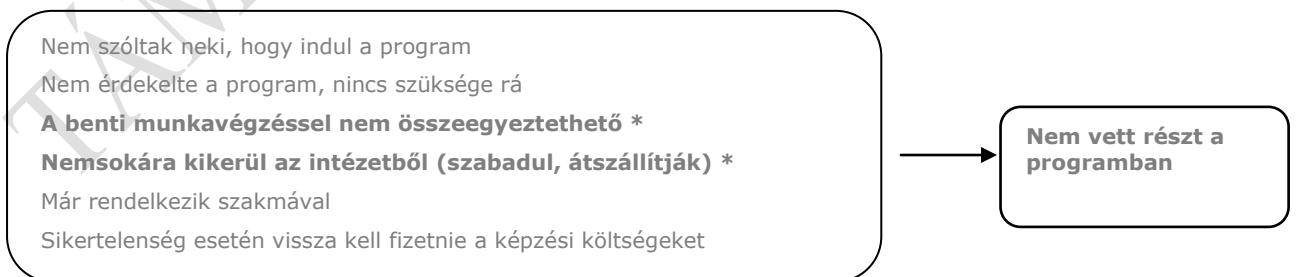
Összegezve, úgy tűnik, hogy a TÁMOP-os programban és a kontroll intézetben – annak párjaként – a szakmaképzésben részt nem vevők ugyanolyan, vagy legalábbis hasonló válaszokat adtak kimaradás okait illetően. Ezen mutató alapján tehát nem mutatkozik lényeges különbség a „kísérleti” és a „kontroll” intézetek között. A TÁMOP keretében kialakított többszakaszos program annak utolsó előtti elemeként kínál az elítéltek szűkebb köre számára intézetenként kétféle szakmaképzést, míg a váci intézetben lényegében utóbbi történik, csak egy szervezett programba való beágyazottság nélkül.

1.a ábra A programból való kimaradás kapcsán említett okok a TÁMOP-os intézetben

* gyakoribb említések

1.b ábra A szakmaképzésekből való kimaradás kapcsán említett okok a kontrollintézetben

* gyakoribb említések

A programra való jelentkezés okai

TÁMOP-ban érintett intézetek

A TÁMOP programról, amely különösen nagy hangsúlyt fektetett a fogvatartottak minél szélesebb körét érintő toborzásra, fontos visszajelzést adhat, hogy a benne résztvevők milyen motivációkkal kezdték meg azt, minek hatására „iratkoztak fel” rá. A programból való kimaradáshoz hasonlóan, a jelentkezésnél sem csupán egy, hanem több magyarázat is felbukkanhatott (és összekeveredhetett) egy-egy interjúalany mondanivalójában.

Mindkét TÁMOP-ban résztvevő intézetben ilyen kizárólagos, vagy más okkal összekapcsolódó jelentkezési motivációként merült fel a beszélgetésekben a zárkából való kikerülés, a „környezetváltás” igénye, a börtönkörülmények által törvényszerűen előidézett unalom, egyhangúság és monotonitás megtörésének vágya. Ennek kapcsán például az alábbi válaszok érkeztek arra a kérdésre, hogy mi volt az oka, hogy annak idején jelentkezett a programra:

„Az, hogy kimoszduljak a zárkából. Már eleve egy nagy dolog volt, meg hogy próbáljam hasznosabban tölteni az időmet, ha már börtönben vagyok.” (S3b-2, tréningek után lemorzsolódó, húszas évei végén járó)

„Akkor is börtönbe voltam és úgy gondoltam, hogy legyen valami értelme annak, hogy bent vagyok.” [...] „Még én se tudom. Hát hogy eltöltsem az időt.” (S4-1, szakmaképzésen résztvevő, 27 éves)

„A nevelő jött be és jelezte, hogy ha valaki akar jelentkezni erre a foglalkozásra úgymond, és hát mivel jobb időtöltésem sincs úgy, ezért elmentem.” (M3b-5, I. szakasz után lemorzsolódó, 19 éves).

„Itt is megint az, hogy kimoszduljak a zárkából. Tehát főleg ez volt a lényeg, hogy az idő eltöltés, tehát, hogy jobban lekössem magamat. Tehát ez volt a lényeg.” [...] „Hát bármit mondhattak volna, csak ne legyek a zárkába különben. Komolyan, tehát bármit, csak ott nem vagyok, akkor az teljesen jó...” (M2b-1, tréningek után lemorzsolódó, 46 éves).

A programba való be nem kapcsolódás magyarázatainál már jeleztük, hogy a program „homlokzatát” bizonyos értelemben a szakmaképzések jelentik a fogvatartottak

számára. A szakma a részvétel esetében is kiemelt helyen szerepel, megszerzésének lehetősége a TÁMOP-ba való belépés egyik fő mozgatórugója. A válaszok alapján érdemes különválasztani a szakmaképzés „önmagáért” való megszerzésének igényét, a szabadulást követően a szakmával való boldogulás esélye által motivált jelentkezéstől. Előbbi esetében arról van szó, hogy az interjúalany csupán azt említette, hogy a program keretében kínált szakma megszerzése miatt döntött a jelentkezés mellett. Az viszont, hogy miért van/lenne szüksége az adott szakmára, már homályban maradt. A másik esetben viszont az interjúalany, „instrumentális” alapon, eszközként tekint a börtönön belüli szakmaképzésekre, ezért döntött úgy, hogy részt szeretne venni a programban. Mind a miskolci, mind pedig a sátoraljaújhelyi interjúalanyok között voltak olyanok, akik a másodikként említett módon indokolták döntésüket:

„Miért szerettem volna? Most kint is fel lehet használni [a konyhai kisegítő tanfolyamot], akármelyik étteremben. Most ha már bent van az ember, tanuljon, tanuljon szakmát.” (S3a-12, programban részt nem vevő – de jelentkező, 26 éves).

„Hát az életbe szeretnék elérni egy szakmát, hogy tudjak egy új életet élni, kint is tudjak mibe kapaszkodni.” (S2b-1, szakmaképzésen résztvevő, 28 éves).

„Hát, mert láttam benne lehetőséget, ebbe a kárpitos szakmába. Először konyhai kisegítőre jelentkeztem, de aztán elgondolkoztam, hogy sütni-főzni tudok és szóltam a koordinátor hölgynek, hogy jelentkeznék erre a kárpitos szakmára. Látok benne lehetőséget, hogyha szabadulok. Akkor kint a civil életbe talán tudok vele boldogulni, mert vannak ismerősök, kárpitosok, asztalosok, és hátha sikerül hozzájuk beállni dolgozni.” (S3a-6, szakmaképzésen résztvevő, 49 éves).

„Azért is, mert jobb lett volna a munkalehetőség. Mert targoncás, azzal el lehet helyezkedni bárhova. Mert ha idős, ha nem, a targoncavezető az egy jó szakma, mindenhova felveszik az embert dolgozni. Hát ezért akartam azt a targoncavezetőt, de nem sikerült.” (M2a-4, tréningek után lemorzsolódó, 54 éves).

A jelentkezés háttérében álló többi tényező kapcsán érdemes felhívni a figyelmet a két TÁMOP-os intézetben készített interjúkban megmutatkozó különbségekre is. Ilyen például az, hogy Sátoraljaújhelyen a jogerős büntetésüket töltők gyakrabban hivatkoztak (több esetben más okokkal összekapcsolva) a tanulásra, a tudás megszerzésére mint olyanra, amely befolyásolta a programra való jelentkezésüket. Két

jogerős büntetését töltő és egy előzetes letartóztatásban lévő fogvatartott ezt így fogalmazta meg:

„Nevelő úrral beszéltem, ő mondta, hogy indul ez a program, és mondtam, hogy szeretnék járni iskolába, ami segít. Meg a zárkából is segít kikapcsolódni.” (S2a-2, I. szakasz után lemorzsolódó, 39 éves).

„Elsősorban a kíváncsiság, hogy ez jobb lesz-e, mint a múltkori. Meg itt jó dolgokat hall az ember. Legalábbis, aki már így egyszer volt vagy hallott, tudja, hogy miről szól ez az egész. Az tudja, hogy itt csak tanulni lehet. Mert ugyebár mi hiába szépítjük a dolgokat, ha nem, mi bűnözők, rossz emberek vagyunk, és szükségünk van az ilyen úgymond kioktatásokra, hogy valaki elmondja, hogy mégis mi lenne a helyes út. Bár azt ő se tudja megmutatni, csak elmondani tudja, hogy rossz helyett hogyan lehet csinálni a jót. És én ezért mentem, hogy mert mindig tanul az ember valamit, és én szeretek tanulni.” (S3b-9, tréningek után lemorzsolódó, húszas évei elején járó).

„Két dolog. Az egyik az, hogy ahogy említettem, szeretek tanulni, felvilágosultabb lenni és soha nem árt az embernek tudni, hogy és ha bármiféle segítség van, ezt nem kell elutasítani, hanem élni kell vele. A másik az, hogy az ember itt benn elbambul, elbágyad a zárkába. Annyira nem jó, tehát igyekszik mindig azon lenni, hogy minél többet kijöjjön, emberek közé, beszélgetni tudjon. Tehát ez a második.” (M2a-8, I. szakasz után lemorzsolódó, ismeretlen korú).

Szintén a sátoraljaujhelyi válaszadók körében volt jellemzőbb egyfajta általános kíváncsiság és program iránti érdeklődés mint olyan, amely miatt jelentkeztek a reintegrációs programra:

„Hát nagyjából elmondták, a tanácsadónő is elmondta hogy milyen témák lesznek. És ez engem érdekelt, egyrészt elmegy vele az idő, másrészt hasznosnak ítélem a tréningeket. Ezek a témák csak hasznosnak találtam...” (S1-4, tréningek után lemorzsolódó, 37 éves)

„Mert ez időtöltés, hát meg érdekelt is, első gondolat, első benyomásom az volt, hogy érdekel...” (S3a-5, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Elsősorban kíváncsi is voltam, hogy milyen, meg, hogy ne legyek zártan egész nap. De amúgy jó volt, utána már menni akartam magamtul is, tehettem volna, egész nap ott lettem volna.” (S3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

Ugyanígy, körükben hangzott el több alkalommal az, hogy a program pénzkereseti lehetőséget (is) jelenthet (a benti munkavégzés alternatívájaként). Ezzel szemben a miskolci intézetben csupán egy interjúalany indokolt hasonló módon. Néhány jogerős büntetését töltő elítélt ezzel magyarázza döntését:

„Hát örültem neki, hogy nekem lesz egy kárpitos szakmám. Meg tényleg fizetnek is érte. Akkor gondoltam, hogy iskolába járok, nem fogok dolgozni. Ugyanígy megkapom támogatást. Akkor legalább lesz egy szakmám.” (S2a-9, I. szakasz után lemorzsolódó, 24 éves)

„...na most én, ahogy át lettem ide szállítva. Itt én mondtam a nevelő úrnak, mondom én, szeretnék dolgozni is. Dolgozni, valami úton-módon pénzhez jutni, mert hát én akkor tudtam, hogy mi lesz, vagyis hát gondoltam, hogy a feleségem is be fog kerülni a börtönbe, és akkor mondom a nevelő úrnak, hogy mondom olyan munkát szeretnék amiből el tudom magamat tartani, mert nincs aki csomagoljon, nincs semmilyen támogatásom... Na most volt ez a lehetőség, hogy elindult ez az iskola, ez a tanfolyam... [...] szeretnék ilyen tanfolyamokon részt venni, hogyha van rá lehetőség. Meg az, az igazság az, hogyha kapnék érte egy kis pénzt, az még jobb lenne, mert mondom semmi, az égadta világon semmi nincs, az sincs, aki egy képeslapot küldjön.” (S2b-4, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

A sátoraljaújhelyi intézetben interjúalanyaink több esetben számoltak be arról, hogy a tréningfoglalkozások miatt kapcsolódtak be a programba, amelyeket jellemzően valaki (vagy a programhoz kapcsolódó szakmai megvalósító, vagy pedig egy fogvatartott) ajánlott figyelmükbe. Két fogvatartott erről így beszélt:

„Beszélgettünk [egy tanácsadóval] és kérdezte, hogy szeretném, ha részt vennék rajta, mert jobb emberré tesz ez a konfliktuskezelő. Akkor elkezdünk járni csoportba, és egyre jobb volt, és pont nekem találták ki...” (S3a-8, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves).

„Kíváncsi voltam rá, mert akik lerakták én előttem, mind csak jókat mondtak róla, hogy ilyen jó, játékok, rajz, minden megnyugszik az ember, jól érzi magát. Azt kíváncsi voltam, hogy milyen. De tényleg.” (S4-5, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves)

A miskolci (előzetes) fogvatartottak esetében viszont a társas szükségletek, a másokkal való találkozás és beszélgetés igénye tekinthetők olyan specifikus okoknak, amelyek a jogerős büntetésüket töltők körében a ritkábban fordultak elő. Mások – szintén Miskolcon – a fogva tartás szigorú körülményeiből való ideiglenes kiszakadás lehetősége miatt jelentkeztek a programra.¹²

A kontrollintézetben indított szakmaképzésekben részvétel okai

A Váci Fegyház és Börtönben is a fentiekhez hasonló okokat említettek a válaszadók a szakmaképzésre jelentkezésük kapcsán, mint a TÁMOP-os intézetekben. A legfontosabb motivációt itt is a zárkából való kikerülés, a szabadidő eltöltése jelentette. Egy előzetes és egy jogerősen elítélt fogvatartott így vélekedik erről:

„Nézzé, én nem azért tanulom ezt, hogy odakint én ebből megéljek. Szerintem nem csak én vagyok vele így. [...] Mert sokan csak azért járnak ilyenekre, hogy ne legyenek ebben a 2 személyes zárkában egész nap.” (V-E1-1, szakmaképzésen résztvevő, előzetes letartóztatását töltő, 37 éves)

„Igen, nekem tetszik, főleg, hogy így itt az ember beszűkül egy kicsit, és ahogy vannak ilyen újabb lehetőségek, hogy egy kicsit mást lehessen csinálni, szerintem mindenképpen jó.” (V-J1-1, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 30 éves)

A szakma megszerzésének vágya is felmerült a képzésen való részvétel kapcsán. Hasonlóan a TÁMOP-ban érintett intézetekben fogvatartottakhoz, itt is általában a szakmai végzettség megszerzése, és kevésbé az azzal való boldogulás jelenik meg a válaszokban. Erre példa az alábbi interjúrészlet:

„Hát gondolom, egy, van időm, kettő, én azt gondolom, hogy ki tudja, hogy mire lesz jó egy szakma kint, tehát ezt nem lehet tudni. Nem tudom, most jobb tanfolyamra járni, én azt gondolom, mint a zárkában ülni. Tehát butulni nem butul az ember, ráadásul megtanul egy olyat, amit mondjuk, nem tud.” (V-J1-3, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 30 éves)

¹² Az előzetes letartóztatás esetében a fogva tartás körülményei szigorúak, a fegyház fokozatnak felelnek meg.

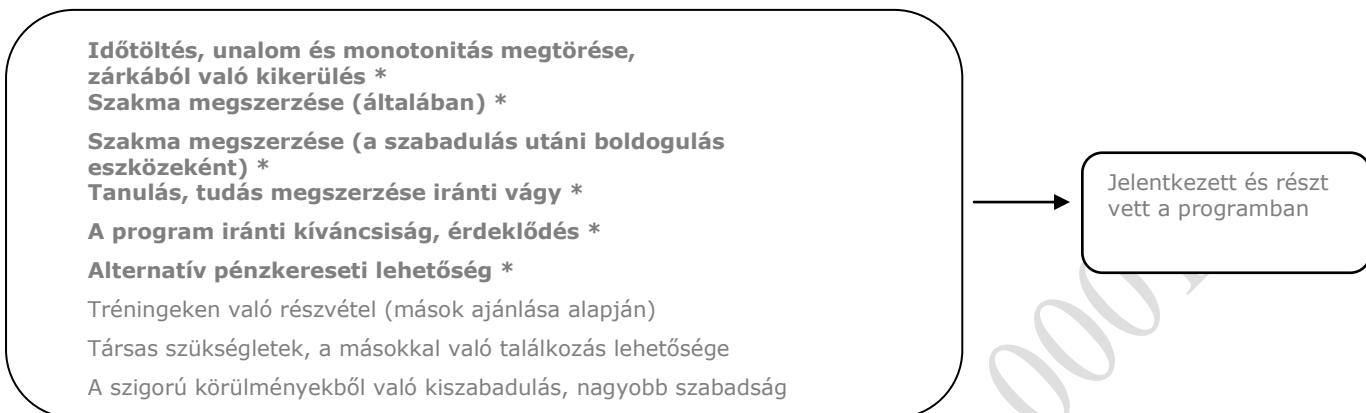
Más fogvatartottakat a tanulás, az új ismerek elsajátítása iránti vágy késztetett arra, hogy részt vegyen a szakmaképzésben:

„...én tanulni szeretek, igazából, azért jelentkeztem erre is [a népi iparművészet képzésre]. Ez egy két éves képzés, ami most folyik, de a felkínált lehetőségek közül ezt tartottam én a legjobbnak, meg ez volt, ami hozzám a legközelebb áll, tehát a kézügyesség fejlesztő dolgok nekem már eddig is úgymond tetszettek meg bejöttek, meg tudom csinálni.” (V-J1-6, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 26 éves)

A TÁMOP-ban résztvevő intézetekhez képest a váci interjúalanyok egyáltalán nem említették a pénzt vagy a társas szükségleteket mint motivációs tényezőket a szakmaképzésre jelentkezésük kapcsán. Ugyanakkor az, hogy a szakmaképzésen való részvételért jutalom jár, illetve az a fegyelmik „kiváltásának” egyik eszköze, néhány esetben szerepelt válaszaikban.

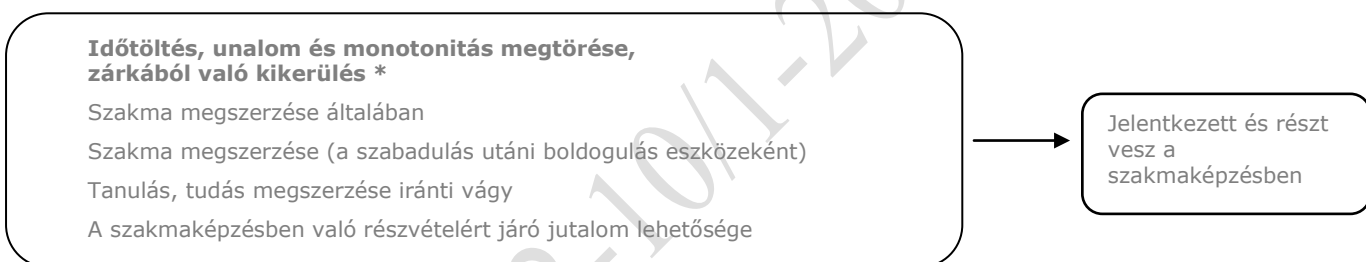
TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0001

2.a ábra A programba való bekapcsolódás okai a TÁMOP-os intézetben

* gyakoribb említések

2.b ábra A szakmaképzésbe való bekapcsolódás okai a kontrollintézetben

* gyakoribb említések

Vélemények a programról, a hasznosulással kapcsolatos percepciók

A programról, annak eredményességéről azáltal is képet kaphatunk, ha megvizsgáljuk, hogy a benne résztvevők és a belőle kimaradók mennyire érzékelik (és mely területeken) a megvalósulásában rejlő következményeket, mennyire tudnak azonosulni annak céljaival és tartják használhatónak a programban való részvételüket.

A program elméletileg úgy épül fel, hogy a tájékoztató szakasz lezárultával előbb a tréningek, majd bizonyos feltételek teljesülése esetén a szakmaképzés következik. Ez alól kivételt képeznek azok, akik az első vagy a második szakaszt követően „átugorják” a közbenső szakasz(oka)t, ennek megfelelően a negyedik, a szabadulásra felkészítő fázisba lépnek. Utóbbi kategória azonban szinte csak elméletileg létezik, hiszen az interjúalanyok között valójában alig található olyanok, akik nem a program lineáris pályáját járták be. Tehát válaszadóink közös jellemzője, hogy valamennyien részt vettek a program bevezető, tájékoztató fázisában. Belőlük kerültek (kerülhettek ki) előbb a

tréningfoglalkozásokra, majd a szakmaképzések valamelyikére járók. Vagyis a program egy az egyes szakaszokkal egyre szűkülő kört érint.

A program első szakaszának megítélése

A fentiekkel összefüggésben figyelemre méltó eredmény az, hogy a program első szakasza, azaz a tájékoztató és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások csak az interjúalanyok kisebb részénél jelennek meg a programról kialakított véleményekben. A válaszadók egy jelentős hányada nem is tett említést a TÁMOP-ba való bekapcsolódása kapcsán a tréningeket megelőző szakasról. Ezen pedig a tájékoztatóval kapcsolatos tapasztalatokat firtató célzott kérdések sem változtattak jelentősen. Az általuk elmondottakból az derül ki, hogy a program számukra a tréningekkel indul, és a szakmaképzésekkel fejeződik be. Néhány példa erre:

„Interjúkészítő: Miért jelentkezett korábban erre a programra?

Válasz: Szerettem volna egy szakmát.

Interjúkészítő: Milyen érzésekkel várakozással ment el az első tájékoztatóra?

Válasz: Milyen érzésekkel? Hát végülis jóval.

Interjúkészítő: Várakozás?

Válasz: Milyen várakozással?

Interjúkészítő: Mit várt ettől a programtól, hallotta, hogy lesz egy ilyen szakmaképzés?

Válasz: Hát igen. Ezt vártam volna, hogy szakmát szerettem volna.

Interjúkészítő: Mit érzett hasznosnak és mit feleslegesnek abból, amit a tájékoztatón hallott?

Válasz: Tájékoztató? Már azt sem tudom mik voltak.

Interjúkészítő: Nem emlékszik vissza?

Válasz: Nem.” (S1-10, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: És volt egy tájékoztató, vagy hogy kezdődött?

Válasz: Persze.

Interjúkészítő: Volt egy tájékoztató, ahol mit mondtak? Vagy miről szólt? Elmondták, hogy...

Válasz: Hát, elmondták, ilyen barát izékről szólt, kapcsolatokról, sok mindenről szólt.” (S3b-5, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

„Interjúkészítő: Visszatérve a tréningre, először így szakaszokba bontva kérdezem, és akkor majd erről is fogunk beszélni, tehát nem akarom visszafojtani a gondolatait. Ha most visszagondol, akkor a tájékoztató hasznos volt az ön számára?

Válasz: Tájékoztató? Hasznos.

Interjúkészítő: Jó, tájékoztató, hasznos, legyen ((nevet)). Mit érzett hasznosnak, és mit feleslegesnek abból, amit a tájékoztatón hallott?

Válasz: Mindent hasznosnak ((nevet))

Interjúkészítő: Na, azért találjon valamit, ami felesleges volt...

Válasz: Konkrétan, ha őszinte akarok lenni, akkor nem is emlékszem a tájékoztatóra.”
(S3a-4, szakmaképzésen részt vevő, 27 éves)

Az egyik válaszadó például, bár említette, hogy ott volt, de nem is érdekelték a tájékoztatón elhangzottak:

„Interjúkészítő: ... És hogyha most visszagondol, akkor a tájékoztató az hasznos volt az ön számára?

Válasz: Én őszintén megmondom, én a tájékoztatón nem is figyeltem.

Interjúkészítő: Aha, jó. Következő kérdés az volt, hogy mit érzett hasznosnak és feleslegesnek abból, amit a tájékoztatón hallott?

Válasz: Nem figyeltem.

Interjúkészítő: Nem figyelt, jó. Akkor milyen tájékoztatás igényelt volna, mit kellett volna mondani ahhoz, hogy mondjuk ön figyeljen?

Válasz: Semmit.” (S4-5, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

Mások csupán az adminisztratív kötelezettségeket tudták felidézni az első szakaszból:

„Interjúkészítő: És mi volt hasznos, vagy felesleges? Volt olyan?

Válasz: Volt olyan első hétbe feleslegesnek, hú mondom, most álljak rá egy madzagra? Most minek álljak rá egy madzagra? Most abban mi a jó?

Interjúkészítő: Ja, ez a tréning. Most a tájékoztatóról beszélünk. Tehát a tájékoztatón volt valami hasznos, vagy felesleges?

Válasz: Már hadd kérdezzem meg, milyen tájékoztató?

Interjúkészítő: Nem volt tájékoztató? Ennek a programnak a tájékoztatóján?

Válasz: Ja, amikor le kellett menni és Edina mondta? Jóformán se köpni, se nyelni nem tudtam. Őszintén megmondom. Csak lestem ki. Papírokat kitöltöttem.” (S2a-8, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

„Interjúkészítő: ...Most, ha visszagondol, akkor a tájékoztató hasznos volt az ön számára?

Válasz: Hát, az őszintét megmondom, nem is emlékszek rá.

Interjúkészítő: Aha, jó, oké. Akkor nem is tudja, hogy mi volt hasznos, mi volt felesleges?

Válasz: Mondták, hogy lesz egy hat hónapos tanfolyam. 20%-ot lehet hiányozni. Ha a 20 napot meghaladja, akkor már aztán nem lehet járni iskolába. Gondoltam, hogy kijárom. Tényleg, ha fizetnek is érte, mert milyen jó az.

Interjúkészítő: Mi volt ezen a tájékoztatón hasznos vagy felesleges?

Válasz: Én már nem emlékszek rá, tájékoztatóra.” (S2a-9, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

A fentiek mellett a tájékoztató kapcsán főként pozitív, kisebb részben negatív véleményeket fogalmaztak meg az interjúalanyok az első szakasszal kapcsolatban. Az előbbibe tartozó egyik fogvatartott így számol be a tájékoztatóról:

„Húúú, ne, augusztus volt, azt hiszem, hogy vagy egyedül voltunk, mindenkit egyedül, igen, azt hiszem először egyedül voltunk egy ilyen 15-20 perces beszélgetésen, a tanácsadónő volt azt hiszem, és felvilágosított minket, hogy még meg is van az a papír, amin bejelölte, hogy milyen tréningeket szeretnénk. Meg, hogy utána esetleg milyen továbbképzés legyen, hogy ez a padlóburkoló, meg ez a targoncakezelő, meg utána, hogy ilyen ugye stresszes dolgokat, meg ilyen problémamegoldásokat, stb., és ezeket ugye bejelöltük. Gyakorlatilag felvilágosított mindenről a hölgy, csak most már így visszamenőleg már pontosan nem tudom, a programokról, meg a tréningekről, meg azt, hogy majd kisorsolnak minket, vagy kiválasztanak minket, hogy ki lesz, az a mit tudom én 15 vagy 20 ember, azt hiszem, maximum 20 embert lehet.” (M3b-7, tréningek után lemorzsolódó, 33 éves)

A válaszokból kitűnik, hogy az első szakasztól időben legtávolabb esők, a már szakmaképzésen résztvevők emlékeznek leginkább a tájékoztatóra, legtöbbször hasznosnak ítélve azt:

„Igen, én úgy érzem, hogy hasznos volt [a tájékoztató], mert sok mindent másként lát az után az ember. Ha ezeket a dolgokat elvégzi itten. [...] A tájékoztató az hasznos volt, jónak láttam. Ami, olyat nem láttam benne, vagy nem tapasztaltam, ami ne lett volna hasznos. [...] Nem volt felesleges, nem volt benne felesleges dolog, hisz lényegre törően

előadták, hogy aki elvégzi eztet, annak lesz egy ilyen elismerési igazolása, róla, hogy ezt elvégezte, nem beszéltek feleslegesen, és én úgy gondolom, hogy, aki feleslegesnek tartotta, az nem akarta elvégezni. Én nekem nem volt felesleges semmi, nekem normális, jónak láttam az elmagyarázását, érdekesnek.” (S3a-2, szakmaképzésen résztvevő, húszas évei elején járó)

„Hát érzések jó érzések voltak bennem [a tájékoztató előtt], mert, hogy is mondjam, mert mindenáron részt szerettem volna venni ebben a programban, és amit a hölgy a tájékoztatón elmondott azokat megszívtam, odafigyeltem rá, és érdekes volt, úgyhogy hogy is mondjam a nem vártnál jobb volt. [...] Igen mert a tájékoztató elmondták, hogy melyik program mikor fog indulni, mik az elvárások, ki mennyit hiányozhat az adott órákból és sokat számít a program beindításánál, hogy az ember tudja, hogy mit szabad és mit nem szabad, hogy mik az elvárások. Mert tudja magát mihez tartani. [...] Hát én személy szerint mindent fontosnak tartottam abból, amit a koordinátor hölgy elmondott. [...] - Én szerintem amilyen tájékoztatást igényeltem és megkaptam mindent.” (S3a-6, szakmaképzésen résztvevő, 49 éves)

„Interjúkészítő: Ha most visszagondol, akkor a tájékoztató hasznos volt az Ön számára?
Válasz: Hasznos volt.

Interjúkészítő: Mit érzett hasznosnak és mit feleslegesnek, amit a tájékoztató hallott?

Válasz: Hasznos volt ott minden, elmondták minek mi a következménye, meg ha visszavonjuk a dolgokat. Nem volt haszontalan dolog ott.

Interjúkészítő: Milyen tájékoztatást igényelt volna még az elhangzottakon kívül?

Válasz: Nem volt olyan. Amit ígértek, azt be is tartották.” (S4-1, szakmaképzésen résztvevő, 27 éves)

„Interjúkészítő: Hogyha visszagondol erre a tájékoztatóra, mondjuk az elsőre, akkor hasznos dolgokat hallott? Hasznos volt az ön számára?

Válasz: Hát persze, mindenképp, mert próbálták, próbálják azért megvilágítani nekünk a dolgokat egy olyan oldalról, hogy ne az legyen, hogy most itt vagyunk a börtönben, és vége mindennek, és nekünk sose lesz életünk, hanem bumm, csináltak egy hülyeséget, lecsavarjatók ezt a pár évet, utána megy tovább az élet, de nem mindegy hogy hogy. És akkor lehet így, meg lehet amúgy, és akkor lehetőleg ne itt kelljen beszélgetni a rácson belül, hanem kint. És akkor vannak lehetőségek. És akkor elgondolkozik az ember az életen. Vannak azért lehetőségek az életben.” (S4-8, szakmaképzésen résztvevő, 30 éves)

„Interjúkészítő: És akkor tudna egy kicsit mesélni ezekről a különböző szakaszokról, hogy milyen típusú foglalkozás volt, mondjuk egy egyéni a legelején?

Válasz: Egy egyéni foglalkozásokon, főleg motivációs beszélgetések voltak, akkor ilyen felmérés arról, hogy mit csináltam eddig, mit szeretnék csinálni, hogyha kikerülök. Csak ezek, szóval azért voltak úgymond furcsák, mert én nem nagyon tudok még ilyeneken gondolkozni, hogy ha kikerülök.” (M4-1, szakmaképzésen résztvevő, 30 éves)

„Hát, amit szerettem volna tőlük hallani, azt mindent megkaptam [a tájékoztatón]. Minden kérdésemre megkaptam a normális választ. És jónak láttam, érdekelt, érdekes volt, meg érdekes is.” (M4-3, szakmaképzésen résztvevő, 20 éves)

Néhány másik interjúalany a tájékoztató szakasz bizonyos hiányosságait hangsúlyozta véleményében. Egyesek azt kifogásolták, hogy a tájékoztató nem hangzott el, hogy a szakmaképzésbe való belépés minimális iskolai végzettséghez van kötve. Számukra ez akkor nem volt egyértelmű, illetve csak később derült csak ki.

„Interjúkészítő: És a tájékoztatónak volt olyan eleme, ami nem volt hasznos Ön szerint?

Válasz: Hát, most legalábbis, ha visszafordíthatnám vagy tehetném, én előtte közölném, hogy lesz a 200 órás program, és aki ezt elvégezte, akkor utána fognak indulni ilyen-és ilyen szakkörök. Tehát a tréninget elvégezni, az mehet utána szakmára. Nem csak odalökni mindent elének aztán néztünk, mint a jószágok. Mert sok ember már a szakmára készült aztán nem is értette.” (S2a-3, tréningek után lemorzsolódó, negyvenes évei elején járó)

„Hát, elvégzem ezt a szakmát, meg még mást is bevállaltam volna, volt ilyen burkolói, meleg burkoló. A felkészítőket végig jártam, csak... amikor a bizonyítvány bejött, hogy nem annyi osztály kell, mert variáltak közben. Először csak 6 osztály kellett, utána már kellett 8. [...]. De már akkor szóltak, csak amikor lejárt az a 6 hónap.” (M1-1, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

Volt olyan interjúalany, aki számára a képzési szerződés aláírása és a hiányzások száma, aránya jelentett problémát. Egy másik fogvatartott pedig a tájékoztatót tartó szakmai megvalósító magabiztosságát hiányolta:

„....Nem teljesen valós ez, úgy mondanám, ezért nem hisznek benne sokan. Nem látok ebben semmilyen biztosat. Legalábbis akárhányszor meghallgattam ezeket a beszédeket. Néhány dolog jó volt benne, de voltak olyanok is, hogy mindenre találtak kifogást. A társaság, aki ezt meghallgatta, mindenki tudott feltenni olyan kérdést, amire a tanácsadó nem tudott válaszolni, vagy nem azt a választ kapták a többiek, amit kellett volna. [...] Ott van, egy kérdés, hogy ez biztos lesz? Nem az volt, hogy igen 100%-ig biztos lesz, hanem az volt, hogy persze, csak ezt végig kell menni, meg így ezen a képzésen, és akkor az emberek, hogy jaj, hogy képzés, meg tanulás, és nem volt biztos, hogy az a munka meglesz. [...] Igen, ilyen kérdések, kérések merültek fel. Ahogy elnéztem a beszédet tartó hölgyet, nem magabiztosan adta elő. Van, aki már dolgozik benne, így beszélt, hát igen, csak van, aki már dolgozik benne. Igen, csak ott van 20 fő, és az a 20 fő, aki jelentkezett, nem dolgozik benne. Így nem találtam biztosnak.” (S3b-4, I. szakasz után lemorzsolódó, 27 éves)

A program későbbi szakaszaival kapcsolatos vélemények

Az elemzés ezen részénél – az interjúk alapján – elegendő mennyiségű információ áll rendelkezésre ahhoz, hogy a fogvatartottak elméleti csoportjaira, azok különbségeire és hasonlóságaira is röviden kitérjünk.

Elsőként érdemes kiemelni, hogy a programba be nem kapcsolódóktól a szakmaképzési szakaszt (valószínűleg) sikeresen elvégzőkig bezárólag egyre gyakoribb a TÁMOP program pozitív hozadékának, következményeinek említése. A kedvező véleményeket illető növekedés a program mind szélesebb körű szolgáltatásait igénybe vevők felé azonban nem „lineáris”. A válaszmintákból inkább az tűnik ki, hogy a programban részt nem vevők, valamint az első szakaszt követően azt tovább nem folytatók feleltek hasonló módon a hasznosulást firtató kérdésre. Ugyanez mondható el második szakasz után lemorzsolódókról és a szakmaképzésen résztvevőkről is. Másképpen megfogalmazva, a programba egyáltalán nem vagy csak alacsony szinten bekapcsolódók véleményei a program hasznosságát illetően több szempontból eltérnek a TÁMOP-ban aktívan résztvevő interjúalanyok által megfogalmazottaktól.

Szembetűnő különbség például, hogy programban részt nem vevő-első szakaszt követően lemorzsolódó válaszadók szinte kizárólag a szakmát helyezték a beszélgetés fókuszába a program eredményessége kapcsán. Ez arra utalhat, hogy a tájékoztatás és az erre épülő, komplex szolgáltatásokat nyújtó tréningfoglalkozások szemükben nem jelentenek sokat, azok bizonyos értelemben „láthatatlanok” számukra. Az, hogy nem említették ezeket, legalábbis erre enged következtetni. A második szakaszt befejezők és

a szakmaképzésen résztvevők válaszaiban ellenben gyakorta előtérbe kerülnek a tréningfoglalkozások, szinte kivétel nélkül pozitív kontextusban.

Az alábbiakban a programban nem vagy csak alacsonyabb és a magasabb szinten involvált interjúalanyok véleményeinek bemutatására sor.

A programban részt nem vevők és az első szakaszt követően lemorzsolódók

Mindkét intézetben voltak olyan interjúalanyok (igaz, csak néhányan), akik egyértelműen elutasítóan viszonyultak a programhoz. A következő beszélgetésrészletek azt példázzák, hogy ők egyáltalán nem tudtak azonosulni a TÁMOP céljaival és annak hasznosságát is megkérdőjelezzik:

„Interjúkészítő: Hogyha bekapcsolódott volna ön szerint a programba, tehát hogyha ön bekapcsolódott volna, akkor az, az mondjuk segítette volna abban, hogy boldoguljon mikor szabadul?”

Válasz: Nem, az nem változtatott volna semmin.

Interjúkészítő: Miért nem?

Válasz: Hát, mert ezek csekély dolgok az élethez, az élethez nem ez kell, azért... program ide, program oda, meg így nem ez kell, nem ilyen dolgok kellene az élethez....program, meg szakma, meg ilyenek, mikor nem tud az ember elhelyezkedni, meg nem is akar, az, az igazság. Pl., én már 15 éves korom óta azt mondom, hogy nem fogok dolgozni, és nem is dolgozok. Másokat szeretnék... többi, másat, de ilyen, a lényegét nem változtatnák meg a hátralévő életemnek semmiképp.” (S1-1, programban részt nem vevő, 22 éves)

„Engem sem érdekel, meg őket sem. De ennek semmi értelme ennek a TÁMOP programnak. [...] Mert elütik itt vele a rabok az időt, eltöltik vele, ezzel is elmegy az ideje, mikor meg kilép a kapun, azt is elfelejti, hogy mi volt. Most akkor mi értelme van, hogy izé. Akkor inkább eddzen zárkán magának, találjon ki valami tervet, legyen életcélja, ha már eddig nem volt, ne a TÁMOP programhoz ragaszkodjon. Most érti, mit mondok.” (M1-5, programban részt nem vevő, húszas évei elején járó)

Mindkét, TÁMOP-ban résztvevő büntetés-végrehajtási intézetben akadtak olyan interjúalanyok, akik a program keretében indított szakmaképzések alapján ítélték meg a programot. Véleményüket a szakmával kapcsolatban az intézetből való kikerülésüket követő munkavállalási nehézségek előrevetítése formálta. Náluk a volt fogvatartott

státusból eredő megbélyegzettség, a munkaerő-piaci sikertelenség percepciójához kapcsolódik a program keretében elsajátítható szakmák haszontalanságába vetett hit, melyek egymást erősítik.

„Szerintem felesleges az a szabadulás felkészítés. Mert jó itt bent elmondják, hogy ilyen lehetőség van meg olyan, amikor meg kimegy az ember nincsen semmi. [...] Ha kiszabadulok ekkora priusszal, hogy betörő vagyok, tolvaj vagyok, arról nem beszélek, hogy cigány vagyok. Nem vesznek fel sehova. Akkor minek ez izé? Nincs értelme.” (S1-9, programban részt nem vevő, ismeretlen korú)

*„Interjúkészítő: Milyen szervezet intézkedését segítő programba venne részt szívesen?
Válasz: Legszívesebben?...Hát olyanba, ami nem csak tényleg nem csak ígéretet, hanem azt mondja, hogy tényleg kijön, 100 százalékban tud munkát biztosítani, és tudnám azt, hogy mire megyek ki, mert így a semmire megyek ki.” (S1-11, programban részt nem vevő, 24 éves)*

„...Csak a konyhai kisegítőnek csak pl. semmi jövője nincs énszerintem. Mert tudjuk, hogy sok ember munkanélküli. Elvállalja a főszakács is, mert nincs munkája. Nincs egy panzió, ahol ő megmutathatná a szakmájának az életvitelét...” (S2a-5, I. szakasz után lemorzsolódó, 53 éves)

*„Interjúkészítő: És ez a program, ez a TÁMOP-os program ez ebben tud neked igazából segíteni?
Válasz: Hát, nem igazán. Megmondom így a frankót. Hát, most csak, ami indult szakma, ez a targoncakezelő indult. Hát jó, mert ez általában órabéres szakma. Érted? De ezzel hosszútávon nem igazán tudsz munkát vállalni.” (M4-9, I. szakasz után lemorzsolódó, 22 éves)*

A programba be nem kapcsolódó és az első szakaszból tovább nem lépő interjúalanyok körében egy másik választípus is kapcsolódik a szakmához és annak a büntetést/fogvatartást követő időszakot követő hasznosításához, ám ellenkező előjellel, mint az előbb felhozott példákban. Egyes fogvatartottak számára ugyanis a program keretében indított szakmaképzések alkalmasak lehetnek arra, hogy boldogulni tudjanak az életben, de legalábbis a jövőbeli munkavállalás esélyeit növelhetik. Meg kell jegyezni, hogy ezzel a véleményítípussal – egy kivétellel – csak a sátorlajújhelyi interjúalanyok között találkoztunk:

„Interjúkészítő: Ön szerint, hogyha bekapcsolódott volna a programba, akkor az segített volna, hogy majd mikor kimegy jobban boldoguljon, vagy jobban visszailleszkedjen?

Válasz: Hát szerintem biztos. Szerintem biztos, most attól függ, hogy milyen tanfolyamra tudtam volna ezen belül is jelentkezni, de pl. egy ilyen kerámia, vagy konyhai kisegítő, biztos, biztos segíteni. Mert az embernek van egy van egy ilyen, kap róla egy papírt, de, de, a, a, tudását azt és, és, ha az embernek mondom, ha az ember olyan, hogy van egy kis elképzelése, egy kis átlátása, akkor biztos, biztos segítene kint. Akárcsak elhelyezkedni bárhol egy ilyen munkahelyen, vagy egy nagyüzemi konyha, vagy egy bárhol, biztos segítene. Még ezt a kerámiás tanfolyamot ezt lehet ..., vannak itt ilyen a kályhások,...mondják, kályhákat készítenek stb. Én nekem van egy ismerősöm Mátészalkán, saját maga készíti a cserepet is a kályhához, mintázatok, mindent, ő égeti ki. Pl. egy ilyen helyen már lehet kamatoztatni, legalábbis én úgy gondolom.” (S1-2, programban részt nem vevő, 60 éves)

„Interjúkészítő: És mit gondol, hogy hogyan lehet segíteni a fogvatartottakat, milyen programmal, esetleg milyen szakképzéssel, hogy majd mikor szabadulnak, akkor könnyebb legyen az elhelyezkedés?

Válasz: Hát, úgy gondolom, hogy nem igazán tudom még a BV intézetben, hogy milyen szakmákat adnak az elítéltek kezébe, vagy lehetőség van rá, de hallottam már olyat, hogy varró, keramikus, ilyen dolgokat hallottam, és azért azt a civil életben azért olyan dolgot lehet hasznosítani és munkahelyet vállalni ilyen szakmákkal.

Interjúkészítő: Tehát akkor jó dolognak tartja, hogyha ilyen szakképzéseket tartanak az intézetben?

Válasz: Persze. Igen, úgy gondolom, hogy ez előnyt jelent az elítélt számára, mert a civil életben azért úgyis, mint segédmunkásként nagyon nehéz elhelyezkedni, de azért szakmával is nehéz a mai világban, ezt tudom nagyon jól, és ez így is van, de azért más, ha az embernek van egy szakma a kezében.” (S1-5, programban részt nem vevő, 43 éves)

A TÁMOP-ban nem vagy csak alacsony szinten bekapcsolódók között a program hasznosságával kapcsolatban – az említetteken kívül – egy olyan vélemény is megfogalmazódott, amely nem a szakma vagy általában a munka világa alapján közelített ahhoz, hanem a bebörtönzésből fakadó elszigetelődés, a társadalomból való „kiilleszkedés” ellen ható lehetséges eszközként tekint a programra:

„Interjúkészítő: Ön szerint mennyire lehet sikeres egy ilyen program? Ugye ennek az a célja, hogy segítse a visszailleszkedést szabadulás után, az ilyen programnak.

Válasz: A sikeresség százalékára nem tudok számot mondani, de mindenképpen csak előre viszi az elítéltet, mert megtanulnak egy normális viselkedési modort. Mert ugye itt csak egymással találkoznak az elítéltek, illetve az őrökkel. Sehonnan sem kapnak egy élethű viselkedési formát, úgy értem, hogy hogy kommunikálnak manapság az emberek kint a civil életben. Kicsit bővül, gondolom, a szókincsük, a kis kérdéseket megfogalmazzák magukban, amit fel is tesznek és valószínű, hogy ezekre választ is fognak kapni, tehát mindenképp hasznos dolognak tartom.” (S1-3, programban részt nem vevő, 39 éves)

A második szakaszt befejezők és a programot folytatók vagy tovább nem lépők

A program későbbi szakaszait befejezők között is előfordultak olyan vélemények, melyek megkérdőjelezték a program eredményességét, vagy azt negatív színben tüntették fel. A tréningek kapcsán a következő két, Sátoraljaújhelyen fogvatartott elítélttel folytatott beszélgetésrészlet jó példa erre:

„Interjúkészítő: Mit gondol, hasznos volt-e, hogy részt vett ezen a tréningen?

Válasz: Nem. Nekem nem. Hülyeségnek tartom az egészet, játszásokról szolt nekem ez hülyeség volt.

Interjúkészítő: Ja, tehát úgy gondolja, hogy nem tanult?

Válasz: Nem. Nekem azért volt hülyeség, mert én ugyanúgy tartom a kapcsolatot az egész családommal, barátaimmal, nekem azért volt ez hülyeség.” (S3b-5, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

„...Én ezt ott is elmondtam, hangoztattam, ezek a dolgok, teszem azt kint a cégnél működnek, ahol csapatösszetartás címszóval menjen ez a dolog, ott lehet, hogy működik, de nem a börtönben. Nem ide való. [...] Mert nem ide való. Összeszednek húsz embert. Ez oké. Ez kint is így működik, hogy húsz embert. De azok egymás mellett dolgoznak, ki tudja mióta. Itt összeszednek húsz embert. Az egyik ezt csinál, a másik azt csinál, a harmadik azt csinál. Húsz különböző életforma, húsz különböző személyiség, és nem mehet. Ez nem börtönbe való. Ezt én Nyíregyházán is elmondtam. Itt is elmondom, ez nem börtönbe való ez a tréning.” (S3b-7, tréningek után lemorzsolódó, 30 éves)

Más, miskolci előzetes letartóztatását töltő interjúalanyok arról számoltak be, hogy a tréningeken való részvételüket csupán időtöltésnek tekintették. Meg kell jegyezni, hogy ezek az interjúalanyok jellemzően nem viszonyulnak negatívan a programhoz, ehelyett inkább egyfajta semleges, kívülálló hozzáállás olvasható ki az általuk elmondottakból. A tréningek célja láthatóan nem érintették meg őket, inkább csak részt vettek abban:

„Végülis annyit megért, hogy az idő elszállt vele. Egy héten háromszor két óra hosszat, vagy három hosszat. Újra végig csinálnám.” (M1-1, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Jó volt különben, tehát némileg a foglalkoztatás jó volt. Tehát nem ezek a szürke mindennapok, ezek a simán felkelek, lefekszem, de máskülönben nem.” (M2a-3, tréningek után lemorzsolódó, 29 éves)

A fentieket leszámítva, a tréningfoglalkozásokat illetően kizárólag kedvező visszajelzések érkeztek az interjúalanyoktól. A tréningfoglalkozásokon résztvevők (de tovább nem lépők) közül csak néhányuk véleményét mutatjuk be. Először a sátorlajaujhelyi fogvatartottakét:

„Interjúkészítő: Ezzel a tréninggel, hogy volt megelégedve, tanult belőle?

Válasz: Tanultam belőle az biztos. Mert nem voltam én ilyen engedékeny, megmondom az őszintét, én inkább szerettem, ha nekem van igazam. De azt megtanították velem, nem biztos, hogy előny, ha nekem van igazam. Itt legalább hasznosítom ebben a bv. intézetben. Sokkal jobb néha megbeszélni a dolgokat, mit erőszakoskodni. Na ez volt, ez az erőszak kezelés most jut eszembe. Jobb néha inkább agyilag átgondolni a dolgokat, mint összeverni a másikat.” (S3a-7, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: Hasznosnak tartja, hogy részt vett ezen?

Válasz: Igen. Nemcsak nekem, hanem sok itt lévő, normális embernek, aki felfogja, hogy ez mire jó, és használni tudja. Nekem nagyon jó, mert ezt kint is tudom majd használni. Családom felé.” (S3a-8, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Interjúkészítő: Mit tanult ezeken a programokon?

Válasz: Hát már nem vagyok olyan agresszív, vagyis nem vagyok olyan, mert régen ilyen hamar... mindenre felkaptam a vizet, már egy rossz szó.., így meg már tudom már,

szóval tudom kontrollálni ezt a ... megtanulni, kontrollálni azt az ideget. Mert én hamar, én...hamar fel tudom idegeskedni, már most már nem annyira.

Interjúkészítő: Miket tanítottak még, miket csináltak ezeken a tréningeken?

Válasz: Az önismereti fejlesztő volt, meg konfliktuskezelő, voltak ilyen gyakorlatok, hogy az életbe is, hogy kéne kezelni ezeket a konfliktusokat....konfliktus, önismeret, volt még egy, kommunikációs, igen.

Interjúkészítő: Azon mit tanultak?

Válasz: Ezt a beszédet, beszélgetni, hogy kell, hova kell nézni, szem, fölé, alá, meg ilyen. Van ez a politikai szem, vagy homlok, ilyenek, ja, sok mindent tanultunk.

Interjúkészítő: Hasznosak ezek?

Válasz: Hát lehet belőle tanulni. De van, aki csak ott ül, nevetgél magának, hogy bohóckodnak, csak azért, hogy teljen az idő. De szerintem, lehet tanulni sok mindent.” (S3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Interjúkészítő: Van amiben pluszt adott ez a tréning akár tudás, akár tapasztalat?

Válasz: Igazából nincs, saját magam vonatkozásában, sok mindenben elgondolkoztam sok témakör volt amit beláttam, hogy én láttam rosszul.

Interjúkészítő: Mondana egy példát, ami segített, vagy másképp lát azóta?

Válasz: Talán ez a kommunikációs segítőkészség, amivel egyébként nem volt problémám, de a foglalkozásomból adódóan, mert ugye kamionsofőr voltam egyedül töltöttem a nap java részét, és az évek folyamán már úgy lerövidítettem mindent. Na, ebben segített ez a tréning nekem, hogy újra tudjak nyitott lenni.” (S3b-8, tréningek után lemorzsolódó, 29 éves)

„Interjúkészítő: Részt vett a tréningfoglalkozáson ugye, ez az, miért döntöttél úgy, hogy részt veszel?

Válasz: Ezek hasznos dolgok, főleg, nem is az önismeret, mert ennek én abba láttam a lényegét, hogy ők elmondják azt, amit mi is tudunk, csak mi nem tudunk úgy megfogalmazni. Ez a...tréning nekem erről szólt. A konfliktuskezelés, meg az agressziókezelés, az a kettő viszont az már tényleg jó volt, mert olyan, hát ilyen játékos módon lettek előadva az igazi élethelyzetek, amik tényleg úgy vannak, csak egy kívülálló szemének nem biztos, hogy tetszik is, de én tudtam, hogy ott rengeteget lehet tanulni. Száz % voltam benne, és hála Istennek sikerült is, most nem minden, de ilyen lényeges dolgokban sikerült korrigálnom magamat.” (S3b-9, tréningek után lemorzsolódó, húszas évei elején járó)

De a Miskolcon előzetes letartóztatásukat töltő válaszadók is legtöbbször pozitívan vélekedtek a program keretében indított tréningfoglalkozásokról:

„Interjúkészítő: Miben látja hasznát a tréningeken való részvételeknek? Azt mondta, hogy megváltoztatta a gondolkodásmódját. Miben változtatta meg?

Válasz: Az hogy vannak lehetőségek itt bent is és kint is. Meg szerintem úgy változtatta meg a gondolkodásomat, hogy nemcsak ez a bűnözési életmód van.

Interjúkészítő: És mi?

Válasz: Ha nem tudunk dolgozni, akkor elmegyünk tanulni. Ami engem érdekel, azt szívesen folytatnám ott kint is.” (M2a-2, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

„Interjúkészítő: És milyen szempontokat hoz be, amiket végiggondol? [a tréning]

Válasz: Hát, most nem csak maga a bűncselekménnyel kapcsolatos, hanem bármilyen, önmagam felé irányuló dolgok is. Tehát, hogyha valaki magasabb hangnemben kezd el velem beszélni, régebben talán nekiugrottam volna, vagy egy-két pofonnal oldottam volna meg a dolgokat. Azért itt rávezették az embert, hogy van más megoldás, más kiút is, nem csak mindig az, hogy megütni valakit, tehát testi fenyegetéssel, vagy akár más ilyen agresszív dolgokkal megoldani, hanem ki lehet kerülni az agresszivitást. Tehát meg lehet beszélni, egy közös nevezőre lehet jutni.” (M2a-7, tréningek után lemorzsolódó, negyvenes éveiben járó)

„Interjúkészítő: Miket tanultak ezen a tréningen? Miket csináltak?

Válasz: Kommunikációs képző tréning, agressziókezelő tréning és konfliktuskezelés tréning. Hát, hogy is mondjam, elég játékosak voltak ezek a tréningek, de ugye én erőszakos dologért vagyok bent, de az agressziókezelő tréningen észrevettem azt, hogy használt. Az, hogy nem vagyok olyan ideges, nem vagyok olyan feszült, ilyenekre jó volt, használt.” (M2b-2, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves)

A szakmaképzéseken résztvevő interjúalanyok kivétel nélkül pozitívan nyilatkoztak az ezt megelőző tréningfoglalkozásokról. Többen számoltak be arról, hogy megváltozott gondolkodásuk a tréningeken való részvétel hatására, nyitottabbak lettek, a konfliktushelyzeteket igyekeznek erőszakmentesen kezelni vagy pedig elkerülni.

A szakmaképzések hasznosságát illetően, ha nem is ennyire egységesen, de inkább pozitív irányba húztak a válaszok. Néhányan azonban a szakma hasznosíthatóságával kapcsolatban is szkeptikus álláspontot képviseltek. Az általuk elmondottak lényegüket tekintve nem sokban különböztek a programba egyáltalán nem,

vagy csak alacsony szinten bekapcsolódók által használt (és fentebb már bemutatott) érveléstől:

„...Már gondolkoztam, hogy leadom ezt a TÁMOP-os iskolát, de már úgy vagyok vele, ha már elkezdtem, akkor befejezem.

Interjúkészítő: Hát azért lesz egy képesítése, egy érettségije, kárpitos, kazánfűtő ECDL-vizsga.

Válasz: A kárpitos az csak betanított. Nem OKJ-s. Sima betanított.

Interjúkészítő: Értem. Az is jobb, mint a semmi.

Válasz: Na már most hova vesznek föl egy betanított kárpitost?” (S4-1, szakmaképzésen résztvevő, 27 éves)

„...én nekem szakmunkásképző bizonyítvány nem is volt, meg nem is lesz, illetve most se lesz, csak kárpitos kisegítők vagyunk, úgyhogy csak egy papírt fogunk kapni a kezünkbe. Úgyhogy evvel segéd munkásoknak elmehetünk bárhova, kárpitos, de viszont kárpitosnál segéd munkások vagyunk. Még ezt a szakmát nem ismertem, meg érdekelt, érdekelt. Most megtanultuk a varrásokat is, azok is érdekesek, érdekelnek.

Interjúkészítő: És akkor hasznosnak tartja, ezeket a?

Válasz: Hasznosnak tartom, igen, igen, igen.

[...]

Interjúkészítő: Mit gondol, fel tudja-e használni ezeket az ismereteket, ezt amit itt elsajátított, majd kint?

Válasz: Hát attól függ, hogy hol, kint. Hát, ezen gondolkoztam én is, hogy ezt csak lehet, hogy önmagamnak tudom a családomnak tudom ezt csinálni, mert, vagy rokonságnak, illetve mert én szerintem ott nehezen. Kárpitos, mondta az oktató is, ritkaság, hogy el tudnánk benne helyezkedni. Na majd meglássuk.” (S4-4, szakmaképzésen résztvevő, ismeretlen korú)

Más interjúalanyok arról számoltak be, hogy a szakmai végzettséget nyújtó tanfolyamokon való részvételük ellenére nem kívánják felhasználni (vagy legalábbis nem tartják valószínűnek ezt) a szabadulás után ezt a megszerzett tudásukat. Ezt azzal indokolták, hogy nem szorulnak rá a börtönben oktatott szakmára, saját egzisztenciával rendelkeznek és nem ebből szeretnék megélni a jövőben.

„...Na, most én úgy gondolom ezt, hogy nekem ez a szakma nem lesz segítség. Én ezt mondtam is. Megtanulom, vagy elsajátítom az alapokat, ez mind nagyon szép és jó, de nekem meg van a kinti életem. Én nekem nem a bűnözés volt a megélhetésem, soha

nem is lesz. [...] Én nekem meg van a kinti életben az, amihez tudok nyúlni, amit tudok csinálni. Ez a dolog, én mondtam, nekem ez egy olyan dolog, hogy csak egy plusz, de én nem ebbe fogok elhelyezkedni. Úgyhogy megtanulom szívesen, mert érdekel, de a jövőre nézve, most az, hogy nekem ez lesz a kereseti lehetőségem, ez ki van zárva. De ki tudja. Nem tudni soha.” (S4-7, szakmaképzésen résztvevő, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: És mit gondol, fel tudja majd használni, amikor letöltötte a büntetését ezt a szakmát?

Válasz: Mindenképpen. Ha nem is csak arról az oldalról közelítjük meg, hogy kint vagyunk, angyalszárnyat növesztünk, minden jó lesz, elmegyek dolgozni, és nem bűnözők, ez egy tág fogalom. Szerintem nem is sok a valóság alapja. De viszont már az mindenképpen előny, hogy ha otthon a saját bútorommal történik valami, akkor nem kell elmenni 50 ezerért megcsináltatni, hanem hozd csak ide azt a tűt, meg azt a cérnát, majd én megcsinálom. De akár elképzelhető, hogy ebbe fogok dolgozni. Úgyis dolgoztam már ebben, aztán kit tudja, lehet kárpitos lesz belőlem. Lehet nem. De ha már otthon fel tudom használni, már az egy előny.” (S4-8, szakmaképzésen résztvevő, 30 éves)

„Tehát ha még nem is feltétlenül ebbe fogok elhelyezkedni, ugye a targoncavezetői, hogyha innen kikerülök, de soha nem lehet tudni. Hát vannak itt külföldön jobbra, balra olyan állások, ahol megfizetik a targoncavezetőket is, tehát a szakmunkásokat. És mivel ez egy OKJ-s képzés, ezért, most mondjam azt, hogy megfér a papírjaim között, és ugye manapság minél, egy embernek minél több végzettsége van, annál egyszerűbb, hogy el tud helyezkedni.” (M4-7, szakmaképzésen résztvevő, 25 éves)

Az interjúalanyoknak van egy jól azonosítható csoportja (a tréningfoglalkozásokat befejezők között), akik viszont el tudják képzelni és lehetőséget látnak abban, hogy szabadulásukat követően a program keretében megszerzett szakmájukkal boldoguljanak. Melléjük a szakmaképzésben résztvevő válaszadók többsége is úgy ítélte meg, hogy volt értelme annak, hogy megkezdték a harmadik szakaszt, és szakmájukkal nagy eséllyel tudnak majd elmenni dolgozni a kikerülésük után.

„...a TÁMOP-os programban részt veszek, mint targoncavezető. Szeretném ezt a szakmát újrahasznosítani azzal, hogy ha kimegyek innen a BV-ből családomat tudjam segíteni anyagilag, erkölcsileg. [...] Miskolci lakos vagyok, sok telephely van, sok gyár van, sok cég keres szerintem targoncavezetőket, aki ilyen jogosítvánnyal rendelkezik.” (M4-2, szakmaképzésen résztvevő, 24 éves)

„Hát, már dolgoztam olyan helyen, ahol dolgoztam targoncával. És tudnék is olyan helyen dolgozni, ahol targoncával kell dolgozni. Így biztos lesz előnye, hogy van jogosítványom. Biztos, hogy el tudok vele helyezkedni.” (M4-3, szakmaképzésen résztvevő, 20 éves)

„Teljes mértékben fel tudom használni. Többször is elmondtam: azért az ember, ha el akar menni dolgozni, akkor egy étterembe azért kell konyhai kisegítő. Az minden étterembe kell konyhai kisegítő, és én úgy gondolom, hogy ebből könnyen el lehet állni dolgozni. Meg az-az igazság, hogy szeretek, szeretem csinálni. Így lejárok gyakorlatra, és nagyon szeretem csinálni, úgyhogy mindenféleképpen hasznosnak tartom. Nagyon-nagyon sok mindent megtudtam az ételekről, minőségén tartásáról az ételeknek, az ételek egészséges fogyasztásáról.” (S3a-2, szakmaképzésen résztvevő, húszas évei elején járó)

„Látok benne lehetőséget, hogyha szabadulok, akkor kint a civil életbe talán tudok vele boldogulni, mert vannak ismerősök, kárposok, asztalosok és hátha sikerül hozzájuk beállni dolgozni. [...] Hát úgy gondolom, hogyha ezt elvégzem, akkor szeretném kint kamatoztatni, hogy majd szabadulásom után ebből kifolyólag tudjak dolgozni.” (S3a-6, szakmaképzésen résztvevő, 46 éves)

„Interjúkészítő: Mit gondol érdemes volt egy új szakmát megtanulni?

Válasz: Szerintem igen. De hát ezt én még kint fogom megtanulni normálisan.

Interjúkészítő: Fel fogja-e tudni használni azt itt szerzett ismereteket, ha letelik a büntetése?

Válasz: Hát mondtam van egy ismerősöm, aki Németországból hoz be használt bútorokat és ebbe szeretnék majd neki segíteni, felújítani.” (S4-2, szakmaképzésen résztvevő, 32 éves)

A szakmaképzések hasznosságának megítélése a váci fogvatartottak körében

Fontos tudni, hogy a kontrollintézetben szintén két szakmaképzést biztosítanak fogvatartottak számára. Az egyik – hasonlóan az egyik miskolci képzéshez – burkolói szakmát ad az abban résztvevők kezébe, a másik pedig „nép iparművészet” elnevezéssel elsősorban fazekasságra oktatja a jogerősen büntetésüket és az előzetes letartóztatásukat töltőket. Vácott az említettek nem egy program keretébe ágyazódnak,

mint a TÁMOP-ban érintett intézetekben, hanem önmagukban állnak, megelőző (és kivezető) szakaszok nélkül. A váci interjúalanyok fele kapcsolódott be a két szakmaképzés valamelyikébe. Belőlük nyolcan burkolói képzésben részesülnek, tizenkét fő pedig népi iparművészetet tanfolyamon vesz részt.

Vác esetében is érdemes röviden kitérni a két szakma hasznosulása tekintetében megmutató különbségekre is. Ennek érdekében először a szakmaképzések eredményességével kapcsolatban pozitív és negatív véleményekre bontottuk a kapott válaszokat. Az elsőbe azok kerültek, akik a szabadulásukat követően legalább elképzelhetőnek tartják, hogy hasznosítják majd a bent megszerzett végzettségüket. A másodikba pedig azok a válaszok kerültek, amelyek ennek kapcsán elutasítóak vagy kételkedők. Ezen csoportosítás alapján kitűnik, hogy a szakmaképzésekről kedvezően vélekedők között inkább a burkolói tanfolyamon résztvevők vannak jelen. Ennek fordítottja is igaz: a szakmaképzéssel kapcsolatosan legalábbis szkeptikus véleményen lévőkhöz csak elvétve találhatunk a burkolói tanfolyamon résztvevőket, vagyis döntő többségük a népi iparművészeti képzésben részesül. Némi leegyszerűsítéssel tehát úgy tűnik, hogy amikor a szakmák használhatóságára vonatkozó válaszokat vizsgáljuk, akkor szem előtt kell tartani, hogy ezekbe „bele van kódolva” az, hogy a burkolói szakmát tanulók piacképesebbnek tartják, a népi iparművészet tanfolyamon résztvevők pedig kevésbé a saját szakmaképzésüket.

Ezen túlmenően fontos megemlíteni azt is, hogy az elméleti minta eredetileg meghatározott arányaitól jelentősen eltérve, a megvalósult interjúk zöme (közel háromnegyede) jogerősen elítélt fogvatartottakkal készült (szemben az elvárt fele-fele aránnyal). A szakmaképzésen részesülők között ezen belül is alig található előzetes letartóztatásukat töltők (kivételt csupán egy-egy személy jelent a burkolói és a népi iparművészet képzésen). Ebből pedig az következik, hogy amikor az interjúalanyok által elmondottakat ismertetjük, akkor az eredmények valójában elsősorban a jogerősen elítéltekről „szólnak”, ezzel együtt alig árulnak el valamit az előzetes fogvatartottakról.

Vácott a szakmát tanuló interjúalanyok kisebb része vélekedett úgy, hogy a szakmaképzés segítheti a szabad világba kerülésüket követően a munkaerő-piaci boldogulásukat. Néhányan kifejezetten optimisták e tekintetben:

„Arra járok, és... hát, már csak egy év van vissza, a burkolóiból, hideg-melegburkoló. Ezzel szeretnék én is foglalkozni. Ez tetszik ez a szakma.” (V-J1-3, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 30 éves)

„...ez a fazekasság azért belegondolok, elég jó kereseti lehetőség. Tehát azért egy bérkorongozó, aki ugye megformálja a tárgyakat, az így havonta 20-25 000 forintot tud keresni. Az nem olyan rossz, meg ha érti a szakmáját, precíznek kell lenni, és gyorsnak, és meg lehet élni, ráadásul hiány van belőle, úgyhogy.” (V-J1-2, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, harmincas éveinek elején járó)

„Ez a tanfolyam ez jó, ez tetszik. Burkolni. Hideg-meleg burkolás. Ez jó. Mert ebben látom azt, hogy ez egy megélhetésnek az eredménye. Tehát ebből, ha szabadulok, akár meg is élhetek, és tudom azt, hogy nyugodtan kelek fel, nyugodtan fekszek le. [...] Ez jó, a raktárkezelői is jó. Azt is ötössel elvégeztem, a papírok itt vannak. Ha szabadulok, akkor elhelyezkedek abban vagy ebben, amelyik sikerül. Nem akarok már rosszkodni.” (V-J1-5, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 25 éves)

A fentihez hasonló véleményt fogalmaztak meg más fogvatartottak is. Szerintük a szakmaképzés adta végzettség egy lehetőséget adhat arra, hogy el tudjanak helyezkedni az intézetből való kiszabadulásuk után. Az ilyen választ adók esetében a képzés inkább egyfajta szabadulást követő esélynövelő tényezőként jelenik meg:

„Interjúkészítő: És mit gondol, ezek mennyire segítik elő azt, hogy majd miután kiszabadul, akkor miután el tud majd helyezkedni, vagy előnyére válik-e?

Válasz: Nem tudom. Tehát ez, ez, hogy rendes, tehát bizonyítványt fogunk kapni erről, most azt, hogy én miután kiszabadultam, fazekas legyek-e, ezen még nem gondolkoztam el. De hát nyilván, hogy jó dolog, mivel egy rendes oklevél, bizonyítvány lesz a kezünkben, nyilván plusz egy szakma, tehát még az is lehet, hogy az élet pont arra felé sodor, hogy pont egy fazekas keresnek, és akkor tényleg ott a bizonyítvány a kezembe, és még az is lehet. De így most én, tehát azt mondom, hogy nem gondolkozok ezen, tehát én nem ezért jelentkeztem erre a tanfolyamra, de lehet, hogy még előnyét is fogom ennek.” (V-J1-4, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 40 éves)

„...hogy elvégezhettem, és hát mondjuk azt, hogy ingyen volt itt az intézetben belül, csak a szabadidőmet kellett rászánni, és hát most végzem ezt a burkolót, és látok ebbe is fantáziát, hogy akár lehet, hogy akár ezzel fogok vállalkozni, ha kimegyek. És keresem azokat a lehetőségeket akár itt a jövőben is még .., hogy tudjak tanulni, és képezni magamat folyamatosan.” (V-J1-7, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, harmincas éveinek végén járó)

„Interjúkészítő: Említette, hogy jár burkoló tanfolyamra.

Válasz: Igen.

Interjúkészítő: Mit gondol erről, hasznos?

Válasz: Mindenféleképpen.

Interjúkészítő: És más képzésen részt vesz még?

Válasz: Igen. Hát részt vettem egy raktárkezelői tanfolyamon, egy hat hónaposon.

Interjúkészítő: És milyen előnyét látja ennek, h elvégzi?

Válasz: Hát könnyebb lesz munkát találni. Van még egy dolog, amihez értek, még eggyel több esélyem van.” (V-J1-17, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: Maga szerint az a végzettség, amit most készül megszerezni, az segíthet magának?

Válasz: Az biztos, hogy valamilyen szinten segíteni fog.

Interjúkészítő: Mit jelent az, hogy valamilyen szinten?

Válasz: Hát, ha elmegyek egy munkát keresni, és megkérdezik, hogy mi a végzettségem, már tudom bizonyítani azt egy papírral, hogy nekem van egy szakmunkás bizonyítványom, amit fel tudok mutatni, és ez iránt már... jobban figyelnek már az emberre.” (V-J1-18, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 37 éves)

Volt olyan fogvatartott, aki nem a kinti, hanem az intézeten belüli megélhetésben látta a tanfolyamon való részvételének hozadékát.

„Nézze, én nem azért tanulom ezt, hogy odakint én ebből megéljek. Szerintem nem csak én vagyok vele így. [...] Mert sokan csak azért járnak ilyenekre, hogy ne legyenek ebben a 2 személyes zárkában egész nap. [...] Ennyi a történet. Meg itten majd adnak egy kis pénz lehetőséget, majd ha a vizsgának vége, ennek a tanfolyamnak, mert állítólag 2 éves. Van még akkor vissza másfél év. Utána munkába állítanak ugyanebben a munkában. [...] Hivatalosan és akkor már fizetést kapunk érte.” (V-E1-1, szakmaképzésben résztvevő, előzetes letartóztatását töltő, 37 éves)

Más interjúalanyok (kizárólag a népi iparművészet tanfolyamon résztvevők) ehhez képest inkább csak egyfajta időtöltésként tekintenek a benti szakmaképzésekre. A szakmaképzésre csupán szabadidős tevékenységként tekintők között azonban többen

vannak, akiknél más egyéb hozadék nem is társul ehhez. Ketten ezt így fogalmazzák meg röviden:

„Egy mondatban össze tudom foglalni, azért járok ide ezekre a tanfolyamokra, hogy az időmet eltöltsem. Nem tudok olyat mondani, bár 15 fős az osztály, ki a keramikus szakmát kamatoztatni tudja, ha szabadul.” (V-J1-13, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 38 éves)

„Interjúkészítő: És...amúgy mit gondol még ezekről a képzésekről, visszatérve erre, hogy akkor ezek nem, szóval inkább időtöltésnek jók, vagy mondjuk hatékonyak, és segíthetnek?”

Válasz: Csak időtöltésnek jó. Hát nem tudom, hogy ki gondolja komolyan azt, hogyha kimegy, akkor fazekas műhelyben fog elhelyezkedni dolgozni?” (V-J1-1, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 30 éves)

3.a ábra A program I. szakaszának megítélése a TÁMOP-os intézetekben

Nem emlékszik, nem említi a tájékoztatót *

Nem érdekelték a tájékoztatót elhangzottak

A tájékoztatót részben olyan információkat közölték, amelyekről később bebizonyosodott, hogy nem teljesülnek, nem volt meggyőző az előadó

A tájékoztatóból csak az adminisztratív kötelezettségekre emlékszik (papírok kitöltése)

A tájékoztató hasznos volt, felkeltette az érdeklődését *

* gyakoribb említések

3. b ábra A program hasznosságának megítélése a TÁMOP-os intézetekben (a programban részt nem vevő és az I. szakasz után lemorzsolódók)

A program értelmetlen, nem erre van szükség

A program keretében szerezhető szakmával nem lehet elhelyezkedni *

A program keretében szerezhető szakma egy lehetőséget jelent a szabadulás utáni boldoguláshoz

A program keretében szerezhető szakmával egészen biztos lehet boldogulni a szabadulás után

* gyakoribb említések

**3.c ábra A program hasznosságának megítélése a TÁMOP-os intézetekben (a tréningek után
lemorzsolódók és a szakmaképzésben résztvevők)**

A tréningfoglalkozások:

...értelmetlenek

...csak időtöltést jelentenek

...hasznosak *

A program keretében szerezhető:

...szakmákkal nem lehet elhelyezkedni

...szakma egy lehetőséget jelent a szabadulás utáni boldoguláshoz

...szakmával egészen biztosan lehet boldogulni a szabadulás után *

* gyakoribb említések

3.d ábra A szakmaképzés hasznosságának megítélése a kontrollintézetben

A szakmaképzés értelmetlen

A szakmával nem lehet elhelyezkedni

A szakmaképzésen való részvétel csak időtöltést jelent *

A szakma egy lehetőséget jelent a szabadulás utáni boldoguláshoz *

A szakmával egészen biztosan lehet boldogulni a szabadulás után *

* gyakoribb említések

Vélemények a program szakmai megvalósítóiáról

A TÁMOP-ban résztvevő szakmai megvalósítókról kialakított vélemény is fontos indikátora lehet annak, hogy a milyen magának a programnak a megítélése, hiszen ők személyesítik azt. Az alábbiakban azokat a véleménytípusokat tárgyaljuk, melyek a tréningfoglalkozásokon résztvevő és onnan vagy tovább nem lépő, vagy pedig a szakmaképzési szakaszba bekerülő interjúalanyokkal készített beszélgetések alapján felszínre kerültek. Mint már korábban bemutattuk, a program első szakasza alig-alig jelent meg az interjúkban (ha mégis, akkor is elsősorban említés szintjén). Ezáltal az ebben közreműködő szakmai megvalósítók megítélése kevésbé vizsgálható. Előljáróban ki kell emelni azt is, hogy a szakmai megvalósítókról alkotott általános vélemények a legtöbb esetben a második szakaszban domináns szerepet betöltő tréningvezetőkhez köthetők. Ezzel együtt a szakmaképzési szakaszban oktatók szerepe, a róluk kialakított vélemények csak ritkán jelentek meg külön, az általánosabb „szakmai megvalósító” vagy „civil” képtől elválaszthatóan. Mivel a tréningvezetőkkel – a program egymásra épülő

szakaszokból álló jellege miatt – valamennyi, ezen csoportba tartozó interjúalany rendszeresen találkozott, így ez egyfajta közös nevezőt jelenthet a szakmai megvalósítók megítélésénél. Az elmondottakon kívül fontos még kiemelni, hogy a két TÁMOP-ban érintett intézetbeli válaszminták nem tértek el számottevően egymástól, ezért a miskolci és sátoraljaújhelyi interjúalanyok véleményét nem külön-külön, hanem együtt mutatjuk be.

A program szakmai megvalósítóival kapcsolatos többségi vélemény a pozitív tartományba esik. Az ebbe a csoportba tartozó interjúalanyok esetében tehát az a kérdés, hogy miért, milyen szempontok alapján ítélik meg kedvezően a program intézeti szinten lebonyolított munkáját. Ezen kategóriába tartozók döntő többsége a nyitottság, a közvetlenség, az egyenrangúság fogalmak köré építette válaszait. Az interjúalanyok kiemelték továbbá, hogy a kívülről érkezett tréningvezetők jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy oldott légkörben valósulhassanak meg a tréningek, és hogy ez a hivatásos állomány általi kivitelezés esetén nem történhetett volna így. Erről néhány Sátoraljaújhelyen fogvatartott válaszadó így vall:

„Szerintem ez nagyon fontos [a külsős személyek munkája], mert építő jellegű ez a dolog, mert fontos információkat oszt meg velünk, és civil emberként beszél velünk nem úgy, mint egy rabbal, vagy úgy, mint egy smasszer, mint egy benti dolgozó. Mert ha valaki megdicsér, az valamilyen szinten, az jól esik. Mert építi a mentális dolgokat az emberekbe.” (S3a-3, tréningek után lemorzsolódó, 32 éves)

„Jobb, ha nem egy elítélt tartja, vagy nem egy olyan ember, vagy egy smasszer. Jobb egy külső ember, tanár, akinek ez a hivatása, felvállalta, hogy tanítsa, jó ember, nem hazug. Ezt a tudást, amit én megtanultam, látom azt, hogy ez jó, és szíves örömet tanultam. Ő se azért csinálja, mert ez muszáj, láttam rajta, hogy szerette, és boldogsággal tölti el, hogy ott van 30-40 ember és figyelnek, örömmel végighallgatják, és tanulnak. Ettől jobb nem kell.” (S3a-8, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Odafigyelő volt [a tréningvezető], érdekelte a mi véleményünk is, meg mondta, hogy úgy kezeljük őt is, mint a rabtársunkat, mint egymást, úgy kezeltük.” (S3a-9, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves)

„...Akkor már tegeződhattünk, sokkal másabb volt minden abba a kis körbe, vagy szobába, ami volt. Trénerek is...nem kötözködtek, nem volt olyan, hogy mindenkit meghallgattak, nem vágtak közbe, szóval jó volt. Úgy kezelték minket, mint egy embert, nem, mint egy elítéltet. [...] Mondták, hogy tudnak segíteni, ha kimegyünk, keressük föl

ezt a tréneret Debrecenben, meg lehet Szolnokon is, mindenfele, segítenek, munkát ajánlanak, mindent segítenek, azt mondta.” (S3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Nekem nagyon tetszik személy szerint, meg örülök is neki, mert nem annyira monoton az egész, meg most, hogy nézne ki, az, hogy egy törzsőrmesterúr vezetné az egész programot, már, már-már nem lennének annyira közvetlenek mi sem. Meg nem lenne olyan felszabadult az egész, szerintem.” (S3a-4, tréningek után lemorzsolódó, 27 éves)

A miskolci intézetben készült interjúkban elhangzott válaszokból is azt tükrözik, hogy a többség kedvezően ítéli meg a szakmai megvalósítók munkáját:

„Szerintem ez jó dolog [hogy külső szakemberek jöttek be]. Hozzá voltunk szokva a szokott arcokhoz, jöttek civil emberek, másabb. [...] Lehetett tegeződni, másabb. Mivel a felügyelettel nem lehet, meg kell adni a tiszteletet. Másabb. [...] Normálisak, jól tanítanak, jól.” (M2a-5, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Azt jónak tartom, tehát épp azért, mert más is, más is, tehát. Én nem tudom, de én gondolom, hogyha így a börtönön belüli emberek tartották volna most, most nem a két hölgyről beszélek, hanem mondjuk egy konkrét BV, tehát egy büntetés-végrehajtási intézetnek a személyzetéről beszélek, nem tudtunk volna annyira közvetlen, mert ugye fontos az ilyen tanfolyamokon, hogy valamilyen szinten, követ, tehát közvetlen, tehát, hogy úgy tudjak beszélni, hogy ne érezzem mindig úgy feszélyezve magamat. Ugye mert most itt egy, egy, egyenruhába ülnek, megint másképp tudnák beszélni, mint így, ezt biztos. És, hogy ez már, ebbe föl szabadultabban lehet beszélni. Ez számított ugye, meg mondom jó volt, hogy tehát, nem, nem volt olyan katonás. Nekem nincs gondom a katonás, de akkor sokkal jobb az egész.” (M2b-1, tréningek után lemorzsolódó, 46 éves)

„Kifejezetten jónak találtam [azt, hogy külső személyek tartották a tréningeket]. Azért mert civil emberek. Mert ha egy itteni előadó tart foglalkozást, az egészen másképp áll egy fogvatartotthoz, mint egy olyan ember, aki még nem volt börtönben nem foglalkozik fogvatartottakkal, azért ő szabad emberként bejön ide és úgy beszéltünk velünk, úgy foglalkoztak velünk, mintha szabad emberek lennének. Tehát nem voltak kötöttségek ugye most ilyen alapvető dolgokat mondok, hogy tegeződve pl. megbeszéltük, voltak ilyen csoportszabályok, amit meglakottunk saját magunknak. Ez egészen más színt adott az egész eseménynek, mint a nevelői foglalkozás, mert ilyen van negyedévente, de ez egészen más. Civil ember más, sokkal jobb vele beszélgetni. Lazább, nem olyan kötött az egész.” (M3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 36 éves)

„Az jó [hogy külsősök tartották a tréningeket]. Jobban felszabadultam. Ha nevelő tartotta volna, akkor kicsit lehangoló lett volna, minden szabály mögött, keretek mögött. Kicsit fel tudtunk szabadulni.” (M4-2, szakmaképzésen résztvevő, 24 éves)

Egy, az előzőhöz szorosan kapcsolódó másik véleményáramlat a külsődlegességre, a „civiliségre” helyezi a hangsúlyt. Az ilyen véleményt megfogalmazók számára önmagában az, hogy a börtön zárt világában nem fogvatartottakkal vagy az intézet személyzetéhez tartozókkal találkozhatnak, értéként jelenik meg. Ennél a típusnál az, hogy valaki egyáltalán érdeklődik a fogvatartottak iránt, szintén az elismerés alapja lehet.

„Örülök neki [hogy külső személyek is bekapcsolódtak a programba]. Valójában ők tudják a kinti dolgokat átadni, maga az érzet nekünk, a bentieknek hogy azért vagyunk és számítanak ránk, hogy érdeklünk még valakiket. Maga az érzet.” (S2a-6, tréningek után lemorzsolódó, 55 éves)

„...Hát az egy részben nagyon jó, mert az az igazság, hogy az ember nincsen befásulva, hogy nem mindig a börtönbe az elítélteket lássa, hanem lát civil embereket is, és meg tudja vele osztani a gondokat, a problémákat. Mert ugyebár ők meghallgassák az embert. Mint maga is itt van, meghallgassa az embert, és ez valahogy, valami olyan jó érzés az embernek, na, mondjuk nekem az, most, hogy a többi rabnak milyen, fogalmam nincs. És én úgy érzem, hogy ez így a dolog rendje, és ez így jó. Nekem így, ez így jó.” (S2b-7, tréningek után lemorzsolódó, 29 éves)

„Mert jobban érzi az ember, nem csak börtönőröket lát, meg. Hát, nekem most ez is, hogy magával beszélgetek. Mert maga számomra új, egy civil ember. Ezért [jó hogy külsősök is részt vesznek a programban].” (S4-5, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves)

„Nem tudom, maga az, hogy kintről jött egy ember, azért, hogy minket tanítson. Ez már olyan megnyerő, számomra, megnyerő, bejön kintről a civil életből egy börtönbe, azért, hogy minket taníthasson, hogy átadjon bizonyos tudását, azért, hogy másképp élhessünk esetleg, ha kimegyünk, elősegítse az élet további életszakaszainkat, nekem ez megnyerő és jó érzés.” (S3a-2, szakmaképzésen résztvevő, húszas éveit elején járó)

„Hát ez pozitív volt szerintem. Hogy kijön, és már maga jól esik az embernek, hogy például most itt van maga is, ezermillió más jó dolgot is csinálhatna, minthogy most bejön egy senkihez úgymond, akinek X éve van a börtönben, mert a börtönben van, egy rab, és akkor azzal foglalkozik, hogy mi van vele, meg hogy mi lesz vele. Mert most én

őszinte vagyok, én kint voltam, mit érdekelt engem, hogy mit csinálnak a rabok. És akkor emberek, civil emberek, akiknek semmilyen kötődésük nincs a börtönhöz, nem itt dolgoznak, mert az őrök itt dolgoznak, a n3velők itt dolgoznak, nekik ez a dolguk, hogy velünk foglalkozzanak, de ezeknek a civil embereknek nem ez a dolguk. Szóval ez egy nagyon jó dolog. Én ezt például értékelem nagyon.” (S4-8, szakmaképzésen résztvevő, 30 éves)

Az említetteken kívül/ezek mellett néhány interjúalany esetében a jövőre vonatkozóan is volt utalás. Ez a típusú vélemény már a szabadulást követő időszakra fókuszál, amelyben a szakmai megvalósítók által hangsúlyozott reintegrációs céloknak jut kiemelt szerep.

„Hát amit mondtam már, hogy valami újat hoztak kintről, mert hiába nézünk tévét, akkor is ez egy zárt világ itt bent. elmondták pl. azt, hogy mi van kint és mihez kellene alkalmazkodni ha kimegyünk. Énrám ez jó hatással van. De ez csak a buta emberekre van rossz hatással.” (S1-4, tréningek után lemorzsolódó, 37 éves)

„Interjúkészítő: Mit gondol arról, hogy nemcsak a börtön személyzete, hanem külsősök is részt vesznek a programba?

Válasz: Hát ez nagyon jó dolog. Mert ez a börtön úgy beleivódik az emberbe, mikor bemegy egy füstös kocsmába és beleivódik a füst. Hanem látja, hogy van élet másképpen is. Az ember kicsit magába zuhan, de aztán rájön, hogy vannak értékei és arra is képes, szóval megpróbál úgymond kiemelkedni vissza. Próbál megint előre menni, célokat kitűzni.” (S3a-9, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves)

Az interjúalanyok egy kisebb része vegyes véleményt képviselt a szakmai megvalósítók kapcsolatban. Az egyik válaszadó a trénerek egy részéről pozitív, más részükről inkább negatív véleménnyel volt

„Nekem Debrecenben volt a második tárgyalásom, úgyhogy meglegyen az óraszámom, ezért a TÁMOP-os hölgy odatelefonált, hogy ott is folytathassam a programot. Úgyhogy mikor odaszállítottak tárgyalásra ott voltam három hétig és ott folytattam. Ott is úgy jártam, hogy új emberként beestem egy megszokott társaságba meg ott tapasztaltam azt, hogy nem mindegy hogy ki tartja, hogy a megszokott előadó úrral jött egy másik úr és nagyon látszott, hogy csak azért jött, mert ott kell lennie.” (S3b-8, tréningek után lemorzsolódó, 29 éves)

Egy másik interjúalany pedig – a pozitívumok mellett – hiányosságként emelte ki azt, hogy nem tudták teljesen átérezni a fogvatartottak problémáit:

„Interjúkészítő: Mit gondol arról, hogy külső személyek is bejönnek erre a program keretébe, bekapcsolódnak a programba?”

Válasz: Hát, lényegében hasznos, attól függ, hogy ki jön persze, most akik hozzánk jártak, azok a trénerok, tényleg jó fej emberek voltak, meg okosak, tényleg intelligens emberek voltak. [...] Ehhez szerintem olyan emberek kellenének, akik úgy mond át is érzik ezt a problémát, mert tudjuk mi, mi bennünk tudatosul az, hogy ő tényleg tudja, hogy mi a tré, vagy mi a rossz. Ennyit hiányoltam csak. Mert ők, persze, tankönyvekből, meg nem is tudom honnan, megtanulták ezeket a dolgokat, meg jól is hasznosítják, mert szép kerek mondatokban elmondtak mindent. Mellesleg hasznosan is elmondták, mert legalábbis én a saját tapasztalatomról tudok beszélni, sok mindent át tudtam vinni a gyakorlatba, amit ők ott elmondtak. De viszont azt tudom, hogy nekik ez egy olyan feladat volt, amit, nekik is kihívás volt persze, mert látszott rajtuk, hogy izgalmas egy történet volt nekik ez, de úgy teljesen nem tudtak azonosulni vele szerinte, mint amennyire kellett volna. Hát most, ez a frankó.” (S3b-9, tréningek után lemorzsolódó, húszas évei elején járó)

A válaszadók egy kisebb része semleges módon viszonyult a szakmai megvalósítók munkájához. Őket láthatóan nem foglalkoztatja/befolyásolja az, hogy a tréningvezetők nem a büntetés-végrehajtási szervezet kötelékébe tartoztak. Számukra ugyanis nem a személy, hanem a program eredményei az elsődlegesek.

„Hát, most én szerintem a munkájukkal nekem nincsen semmi gondom, de nem is érdekel, nekem elég az ha, egy jót nevet egy, úgy egy jó csapat van, és akkor a csapat összehangol, és az alapján megoldja azt a feladatot, amit a civil mond. Én nekem ez is jó, engem az nem érdekel, hogy, hogy csinálják, mint csinálják.” (S4-4, szakmaképzésben résztvevő, ismeretlen korú)

„Hát, nagy lényegében nem sok mindent dominált ez, hogy külső személyek, vagy belső személyek, hát most tanár, tanár. Ha benti tanár lett volna, ha kinti tanár, ugyanúgy odafigyeltem volna, ugyanúgy megtettem volna, amit meg kell.” (M4-3, szakmaképzésben résztvevő, 20 éves)

„Hát, ha azt a szempontot megnézzük, hogy mindegy, hogy külsős, vagy nem külsős, mert a kinti dolgokról nincs beszélgetés. Csak végzik a dolgukat, mi meg ehhez alkalmazkodunk.” (M3a-9, szakmaképzésben résztvevő, ismeretlen korú)

Egyes interjúalanyok a szakmai megvalósítókkal szemben bizonyos távolságtartással viseltettek, és azt hangsúlyozták, hogy a trénerek, oktatók sem önzetlenül segítenek a fogvatartottaknak, ellenben számukra is megélhetési forrást jelent az, hogy bejártak az intézetbe foglalkozásokat tartani.

„Interjúkészítő: Mit szól ahhoz, hogy nem csak a börtön személyzete, hanem külsős emberek is részt vesznek benne?

Válasz: Hát semmit, hát szerintem ez egy jó dolog, hát ha külső emberekkel találkozunk, az nekünk is jó.

Interjúkészítő: Miért?

Válasz: Hát új arcokat látunk, újakat hallunk, közbe játékokat játszanak, találós kérdéseket, vannak ilyen papírok amit én se láttam még, oszt meg kell belőle tanulni megfejtetni, hogy kié, micsoda, ilyen logikai akármí, amúgy kemény játék, de hasznos.

Interjúkészítő: Ok.

Válasz: De egyébként, bocs, hogy a szavába vágok, de ha megvizsgáljuk a másik oldalát, hogy mink erre alanyok vagyunk ugye nekik, de másik végét megvizsgáljuk, ők is szép nagy összegeket vesznek fel ezért, ugyebár. Ezt se szabad elfelejteni.

Interjúkészítő: Én nem tudom, hogy ki mennyi pénzt vesz fel.

Válasz: Én tudom, mert beszélgettem egy ízről is, és na nem kis összegekről van szó. Na mindegy, ez lényegtelen egyébként, csak megemlítem, hogy nem ingyen dógoznak.” (M3a-11, tréningek után lemorzsolódó, 44 éves)

„Interjúkészítő: Mit gondol arról, hogy ilyen külsős személyek is benne voltak?

Válasz: Én örülök nekik, mert ők ezt vállalják, mert velünk is jót tesznek, meg nekik is ugye, mert van egy olyan állásuk, amiért pénzt kapnak. Én nem vagyok olyan, hogy bántsam őket, haragudjak rájuk, mert ők ezért pénzt kapnak. Mindenkinek valamiből meg kell élni, szokták mondani...” (M3a-13, szakmaképzésen résztvevő, 57 éves)

A szakmai megvalósítókkal kapcsolatban negatív véleményt csupán két válaszadó fogalmazott meg. Egyikük ezt egy konfliktushelyzetre vezette vissza egy szakmai megvalósítóval. A másik válaszadó pedig azt hiányolta, hogy a program bevezető szakaszában olyan ígéreteket tettek a fogvatartottaknak, amelyek – rajtuk kívül álló okok miatt – nem teljesültek.

„...Úgy gondolom, hogy velük mind nem volt semmi baj, csak az a baj, hogy sok embernek tettek olyan ígéreteket, amiket nem lehetett volna szabad, hogy megígérjék. [...] Segítenek olyan dolgokban, most nem akarok konkrétumokat mondani, hogy amit

innen bentről nehezen tud elindítani az ember, de viszont ők kintről tudnak segíteni, valamilyen úton, módon elindítják, vagy megkérvényezik ezt a dolgot. És utána azóta semmi hír róla. Vagy mondok egy konkrétumot z, hogy volt egy olyan beszélgetés, hogy az ember írja vissza azokat a gondolatokat, hogy ők mit változtatnának ezen a fogvatartotti foglalkozásokon, amik lehetnek, miket csinálnának, vagy mit szeretnének, hogy mivel töltsék el a szabadidejüket. Na, ennek a keretében indítottak egy olyat, hogy írjuk össze, hogy mi mit gondolunk róla, de csak persze a szabályokon belül, amiket be kell tartani, és akkor ők ezt megpróbálják előterjeszteni, létrehozna egy csoportot, akik segítik ezeket a dolgokat, parancsnokkal beszélnek, itt beszélnek, ott beszélnek. Semmi. Szóval ezeket tartottam feleslegesnek. Most mi ugyanannyi becsülettel, vagy, hogy mondjam ezt, bizalommal fordultunk volna akkor is hozzájuk, mert annyira tényleg az ember bizalmát meg tudták nyerni, sok mindenre nyitottak voltunk velük, hogy nem kellett volna ezeket beígérniük, akkor is ment volna minden ugyanúgy tovább. De ezzel tetőzték ezt és utána meg kiderült, hogy ők ezekben a dolgokban, csak egy kinti emberek, akik bejöttek és levezették ezt a 90 órát. Semmilyen beleszólásuk nincs semmibe. Nekik is ez egy munka, amit meg kellett csinálniuk, és kész. Ezen kívül semmit nem tudnak úgy lépni. szerintem ez volt a fölösleges. Ezt nem kellett volna megígérni.” (S4-7, szakmaképzésen résztvevő, ismeretlen korú)

4. ábra A program szakmai megvalósítóinak megítélése a TÁMOP-os intézetekben

Nyitottak, közvetlenek, egyenrangúnak tekintik a fogvatartottakat *

Külsődlegesség a börtönviszonyokhoz képest, civilség, érdeklődés a fogvatartottak iránt mint érték *

Segíthetnek felkészülni a szabadulás utáni időszakra, behozzák a szabad világot

Vegyes vélemények (részben pozitív, részben negatív)

Mindegy, hogy külső vagy „bévés” személy tartja, az eredmény a lényeges

Segítségük nem önzetlen, biztosan „van oka”, hogy bejárnak az intézetbe

Negatív vélemények (korábbi konfliktus; olyan ígéreteket tettek, amelyeket nem tudnak betartani)

* gyakoribb említések

A program egyes szakaszaiból való lemorzsolódás okai

Az, hogy a programba már bevont fogvatartottak miért nem folytatták azt tovább, szintén sokat elárulhat a visszailleszkedést segítő program gyakorlati megvalósulásáról. Ebben a részben a program logikájának megfelelően csoportosítottuk a fogvatartott válaszadókat, azaz annak alapján, hogy az első vagy a második szakasz után nem léptek a következőbe.

Az I. szakasz után lemorzsolódók

A programból már a tájékoztató és az egyéni fejlesztési terv kitöltését követően kilépők közül néhányan említették, hogy az intézeten belüli munkavégzésük miatt nem tudtak továbblépni a tréningfoglalkozásokra. Ezek az interjúalanyok jellemzően motiváltak arra, hogy a program további szakaszaiba is bekapcsolódjanak, döntésüket azzal indokolták, hogy dolgozniuk kell (amely pénzkereseti forrást jelent számukra), ezért mégsem folytathatták a programot. Ezzel az indoklással a sátoraljaújhelyi intézetben (a jogerős büntetésüket töltő) interjúalanyok körében találkozhatunk:

„A munka miatt, féltem, hogy onnét kivesznek, és kevesebbet tudok keresni. [...] Nem akarom a munkát leadni. Most elértem azt a szintet, hogy tudok varrogatni.” (S2a-2, I. szakasz után lemorzsolódó, 39 éves)

„Ez van a TÁMOP-pal is, én szerettem volna, de nem fértem bele. Mert dolgoztam.” (S2a-5, I. szakasz után lemorzsolódó, 53 éves)

A program első szakaszából a másodikba tovább nem lépők ezen kívül egy-egy esetben más magyarázatokat is felhoztak a lemorzsolódásukat illetően. Így az egyik interjúalany a szakmaképzésben való részvétel feltételeként elvárt minimális iskolai végzettséggel kapcsolatos problémát említette:

„Én nem mehettem. Hát, nem mehettem valamiért. [...] Hát, azt mondták, hogy azért kéresem be a bizonyítványomat, azt mondtam nekik, hogy hát Pestről tudják elkérni, onnan is csak a hetet tudják. De azért jó lett volna, ha itt levizsgáztatnának a nyolcból [...] nem értékelték a nyolc általános iskolámat.” (S2a-7, I. szakasz után lemorzsolódó, 35 éves)

A miskolci intézetben előzetes letartóztatásukat töltők közül egy fő jelezte, hogy számára ismeretlen ok miatt nem léphetett tovább a tréningeket magában foglaló szakaszba:

„Igen, tehát ez a TÁMOP-os programban, hogy én részt vehessek, és tovább haladjunk, ez nem rajtunk múltott. Én jeleztem, hogy én szerettem volna, ott is hangsúlyoztam, hogy én örülnék ennek a dolognak, csak ahogy említettem, ha csak duma, akkor inkább ne. Az ígéretést azt ne, ne csapjuk be egymást. Ha viszont tényleg komolyan gondolják, hogy segíteni szeretnének, és úgymond felzárkóztatni az élethez, és új lehetőségeket adni, akkor viszont menjünk, haladjunk és csináljuk. Addig üssük a vasat, míg lehet. Nem tudom, hogy milyen oknál fogva, a zárkatársaim közül is hárman ők

tovább haladtak, én nem. Egyedül én nem. És nem értem, hogy miért. Akkor sem értettem. Talán annak véltem, hogy az egészségügyi állapotom miatt, szólhatott a doktornő, hogy én nem vehetek részt rajta, vagy esetleg személyesen, az én személyem nem felelt meg, vagy nem feleltem meg valamilyen elvárásnak.” (M2a-8, I. szakasz után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

Egy válaszadónál lelki, családi problémák akadályozták a tréningfoglalkozásokba való továbblépést:

„...Mert sok gond van otthon, a keresztlányom leukémiás és nem tudtam úgy koncentrálni oda. Mert a kislányon járt az agyam mindig. [...] Hát jártam két hétig, aztán lemondtam, mert írták, hogy mi van, meg mondták beszélőn is, és rossz volt. Nem tudtam úgy koncentrálni.” (M3a-6, I. szakasz után lemorzsolódó, 19 éves)

Hasonlóan a programra nem jelentkezés okaihoz, a korai lemorzsolódók csoportjában is volt olyan magyarázat, mely a biztonsági (vagy nyomozati) kockázatot jelentő bűntárs jelenlétéhez kapcsolódik:

„... Hogy ebből az időből sok gond menjen, meg már – mikor volt az, októberben akartam TÁMOP-ra is járni. Csak azt mondták, hogy nem vettek ki, mert bűntársam is akart, és őt se vették ki, és engemet sem. Szóval eztet nem értem, akkor legalább őt vették volna ki vagy engem. De hogy egyikünket se vettek ki, mondjuk furcsa, de mindegy.” (M4-9, I. szakasz után lemorzsolódók, 22 éves)

A tréningek után lemorzsolódók

Az interjúk alapján egyértelmű (különösen igaz ez a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben készültekre), hogy a program egyes szakaszaiba való továbblépésnek az egyik leggyakrabban felmerülő akadálya az intézetben végzett munkához kapcsolódik. A szakmaképzésben való részvétel elmaradásának okaként több interjúalany is említette, hogy a börtönbeli munkavégzés a külső anyagi erőforrásokat kiváltó, vagy éppen azokat kiegészítendő fontos jövedelemszerzési forrásként jelenik meg. Emiatt a megfelelő motivációs szinttel bíró interjúalanyok számára kényszerű döntéshozatali szituációt jelent a program harmadik szakasza és a munkavégzés közötti választás. Ezt a dilemmát érzékeltetik a következő interjúrészletek:

„Hát én még most is tanultam volna, csak a konyha miatt nem fért bele. [...]...ha valahogy meglehetett volna oldani a szakmaképzést, az jó lett volna. [...] Nekem a

munka az fontosabb volt per pillanat.” (S1-10, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Terveztem. Szerettem volna a kárpitos tanfolyamra menni, mert egyik sógorom kárpitos és sokat segítettem neki. De nem jutottam be, mert dolgozok.” (S2a-6, tréningek után lemorzsolódó, 55 éves)

„Hát, szakácsnak, kiegészítő szakácsnak, de két és fél hónapos volt. Nekem az kevés [...] 8000 forint, ahogy az imént is mondtam. Így a cipőben maradtam, azért nem mentem tovább erre a szakács valamire. Itt kerestem 20.000-et, ott meg csak 8000 forintot kaptam. [...] És annál leadtak volna munkahelyről és nem dolgozhattam volna. [...] De kettőt egyszerre nem lehet. Az ember feljön a munkából, ugyanúgy fáradt.” (S3b-5, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

„Nem, így nem tudtam ugye, mert a munkából leadtak volna. Hát ez erre irányult volna, mert azt mondták, hogy ha nem végzem el ezt a TÁMOP-ot, szakmaképzésre nem vagyok jogosult. Na most én ezt letettem, aztán úgy megszívtam, hogy a munka végett nem tehettem le, mert végülis arra irányult, hogy a szakmát így tudtam volna letenni, ha megvan ez a TÁMOP. Ez megvan, szakma meg nincs.” (S3b-6, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„...Nem hagynám ott a munkahelyet. Szerintem így volt nekem a legjobb, vagy így volt megírva.” (M2b-2, tréningek után lemorzsolódó, 26 éves).

Az anyagi ösztönzők elmaradása miatt szakította meg a programban való részvételét néhány sátoraljaújhelyi interjúalany. Esetükben, legalábbis válaszaikból ez derül ki, a szakmaképzésen való részvétel fejében kapott „tandíj” jelentette a legfontosabb (ha nem az egyedüli) motivációt a programba való belépésre:

„Interjúkészítő: Miért gondolta meg mégis magát?

Válasz: Mert nem járt az ösztöndíj.

Interjúkészítő: Aha, jó, ösztöndíj miatt. Mit hallott másoktól, akik részt vesznek ilyen tréningeken a program keretében?

Válasz: Mások sikeresek elvégezték, nem volt ilyen problémájuk.

Interjúkészítő: Ők is kaptak ösztöndíjat?

Válasz: Igen.

Interjúkészítő: Csak ön nem kapott ösztöndíjat?

Válasz: Ja, hogy rajtam kívül, még azok még nem kaptak, de ugyanúgy járnak.

Interjúkészítő: Tehát nem kaptak még ugyanúgy ösztöndíjat, és járnak képzésre. Ha most kellene dönteni, akkor ugyanezt tenné?

Válasz: Inkább dolgoznék.” (S2a-9, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Interjúkészítő: Tehát ez a kárpitos képzés, hogy ha elvégezte volna sem segített volna önnek?

Válasz: Nem azért, mert elvégeztem volna, mert szerettem volna elvégezni, csak kint úgyse foglalkoztam volna vele. Úgyse mentem volna ebbe a szakmába dolgozni.

Interjúkészítő: Akkor miért tanulta? Miért választotta?

Válasz: Jobban ment az idő. Meg azt is mondták, hogy jár érte pénz. Meg szerettem volna elvégezni azért. Otthon valamit kellett volna csinálni, otthon megcsináltam volna.

Interjúkészítő: Jól jött volna, ha otthon kell valamit megcsinálni, de hogy ebben dolgozzon...

Válasz: Nem, nem dolgoztam volna kint ebben.” (S2a-10, tréningek után lemorzsolódó, 22 éves)

A magyarázatok egy másik csoportja az iskolai képzéshez köthető. Így néhányan a szakmaképzésbe való belépésük akadályaként az intézeten belüli iskolai oktatásban való részvételt említették.

„Szakképzésen? Mert nem tudom végezni az iskolát is, meg a szakképzést is. Mert, most ha fél 1-kor jövök fel, akkor nem tudok tanulni az érettségire. Mert egy félóra van közte, hogy menni kell a másik iskolába, ott meg nem lehet azt tanulni...” (S3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Interjúkészítő: Milyen okból [nem vett részt a szakmaképzésen]?

Válasz: Mert középiskolába járok, és a kettő az üti egymást, időpontilag főleg.

Interjúkészítő: Hogyha nem, akkor részt venne?

Válasz: Akkor persze, mentem volna.” (S3b-9, tréningek után lemorzsolódó, húszas éveie elején járó)

A programba szakmaképzési szakaszába való belépéshez deklaráltan minimálisan elvárt iskolai végzettség szükséges. Egyes interjúalanyok említették, hogy szívesen mentek volna tovább, de alacsony iskolázottságuk miatt ez a tervük nem válhatott valóra:

„...mentem volna [szakmaképzésre], csak az iskola megfogott. Én most is mentem volna.” (S2a-3, tréningek után lemorzsolódó, negyvenes évei elején járó)

„Na most volt ez a lehetőség, hogy elindult ez az iskola, ez a tanfolyam [szakmaképzés]. Kérdezték, hogy 6 általános, akinek meg van, jöhet. Én megkérdeztem, hogy van-e rá lehetőség, hogy 6. általános iskolába léphettem volna, hogy úgy...Lényeg az, hogy jöttem 4 napot erre az iskolára, és nem történt szinte semmi, és majd csak 5. nap mondták, vagyis én mondtam, hogy ha nem lehet járni, akkor feleslegesen ne járjak, mert mondták, hogyha felveszem azt az összeget, akkor azt vissza kell fizetni. Na most én nem akartam senkit becsapni ezzel a dologgal, hogy most én járok, és akkor felveszek egy tanulópenzt, és akkor vissza kell fizetni. Na és én így abbahagytam ezt az iskolát.” (S2b-4, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Szerettem volna folytatni, itt lett volna valami szakmaképzés, csak mondták, hogy amikor idekerültem, hogy nem tudnak betenni, mert nem megfelelő az iskolai végzettségem. De mondtam, hogy jó lenne, ha tudnám folytatni. Sajnos, mondták, hogy nem tud mit tenni, most nincs erre lehetőség. Hat osztályom van, de nem adtak még esélyt senkinek, hogy ilyen nagyot ugorjon.” (S3a-8, tréningek után lemorzsolódó, 24 éves)

„Hát, elvégzem ezt a szakmát, meg még mást is bevállaltam volna, volt ilyen burkolói, meleg burkoló. A felkészítőket végig jártam, csak... amikor a bizonyítvány bejött, hogy nem annyi osztály kell, mert variáltak közben. Először csak 6 osztály kellett, utána már kellett 8. [...] De már akkor szóltak, csak amikor lejárt az a 6 hónap.” (M1-1, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: Mondta, hogy részt venne ezen a targoncás tanfolyamon, miért nem kezdődött el?

Válasz: Nem érkezett meg a bizonyítványom most van már folyamatban, nagyon remélem, hogy ideér 19-re mire elkezdődik a tanfolyam. Orvosnál voltam, egyéb oka nincs hogy nem kezdhetném el.” (M3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 36 éves)

Egy másik, a programba beépített szándékolt szűrő is érvényesült néhány esetben. A szabadulás utáni lakóhelynek ugyanis a képzésnek helyet adó büntetés-végrehajtási intézet régiójában kell tartoznia. Viszont, ha utóbbiak eltérnek egymástól,

akkor a fogvatartott nem fejezheti be a fogvatartott a programot. Ez a szűrő – a beszámolók alapján – a miskolci intézetben működött:

„Hát ugye meg van minden iskolám ami, ami. A TÁMOP-ra jelentkeztem, és ott szerettem volna még targoncából levizsgázni, targoncavezetőiből, csak ugye a...letettem, és nem vittek ki azért, mert ugye kikötés volt, hogy akinek a targonca vizsgáját ugye az intézeten belül elvégzi Borsod megyében, tehát elhelyezkedést, tehát valami munka felv..., tehát, hogy el kell helyezkedni majd. Ez volt a kikötés, csak ugye nálam ez kizáró ok volt, mert ugye ez Borsod megyéhez tartozna, én meg Bács-Kiskun megyei vagyok, ezért hiába végeztem el a TÁMOP-ot, nem tudtak kivinni iskolára.” (M2b-1, tréningek után lemorzsolódó, 46 éves)

„...Utána ugye én jelentkeztem targoncaképzésre, meg stb., hogy csak menjen az idő, meg, hogy mit számít egy kis tanulás, legalább az agyam egy kicsit felfrissül. Aztán mondták azt, hogy mivel pesti vagyok, ezért nem vehetek részt benne.” (M3b-7, tréningek után lemorzsolódó, 33 éves)

Egyes interjúalanyok az átszállításukat jelölték meg annak magyarázataként, hogy nem léphettek tovább a szakmaképzési szakaszba. Beszámolójukból az derült ki, hogy egy másik TÁMOP-os intézetben sikeresen befejezték a korábbi szakaszokat, ám a sátorlajaujhelyi intézetbe kerülésükkel a programban való részvételük megszakadt, és tájékoztatást sem kaptak arról, hogy miért nem folytathatták azt. Az egyik ilyen módon válaszoló interjúalany csalódottságát fogalmazza meg:

„...Utána mégis megtetszett az a TÁMOP. Csak az a baj, megmondom az őszintét, hogy jó ez, csak pl. itten meg lehet ezt fújni ezt a TÁMOP-ot. Mert jártam én Miskolcon, jártam Nyíregyházán, járkáltam volna itt is, de minek. Nekem itt folytatni kellett volna ezt a TÁMOP-ot, de inkább rám sózták a munkát. Mert mikor elsőnek idejöttem meghallgattak, s akkoriban mondtam ezt, hogy szeretném folytatni, mert nem tettem le rendesen. Azt mondták, hogy itt ilyen nincsen, itt dolgozni kell. Hát jól van, felvettem a munkát, egy hét múlva levittek Nyíregyházára. Ott a koordinátorok, nagyon aranyosak, kedvesek, megkérdezték, hogy milyenek itt a koordinátorok stb. Megmondtam nekik őszintén, nem is ismerem őket. Mert mondom: egyszer nem hívtak le. Hát ez, hogy van? Elvileg úgy volt, hogy elfaxoltak ide egy papírt, hogy hívassanak le. Úgyhogy máshol jó, de hogy itt milyen, ez még hadítitok ebbe a bv. intézetbe.” (S3a-7, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

Két fogvatartott válaszadó pedig a (remélt vagy valós) szabadulásával indokolta azt, hogy nem kapcsolódott be a szakmaképzésbe.

„Interjúkészítő: Jár-e vagy járt-e iskolába az intézményen belül?

Válasz: Ezt a TÁMOP-ot megcsináltam nagyon hatékony, sok minden tanultam én is. Szerintem tanító hatása van mindenki számára.

Interjúkészítő: Más programban nem vett részt?

Válasz: Nem volt rá időm, mert nemsokára szabadulok.” (S3a-3, tréningek után lemorzsolódó, 32 éves)

„Hát jelentkeztem erre a TÁMOP-ra, targoncavezetői. De mondtam, hogyha netalán kiszabadulok, akkor én nem folytatom tovább. Jártam egy pár hetet, de azért mondom, hogy ha minden jól megy, számítok, hogy ebben a hónapban vagyok itt. Számítok, hogy minden rendbe fog jönni.” (M2a-4, tréningek után lemorzsolódó, 54 éves)

A lemorzsolódók egy speciális csoportját alkotják azok, akik valamilyen magatartási okból nem léptek tovább a programban. Ők valójában a program szakmai megvalósítóival kerültek konfliktusba, ezért – bár a tréningfoglalkozásokban részt vettek – a második szakaszt mégsem fejezték be, így nem kezdhették meg a szakmaképzést. Az egyik fogvatartott erről így számolt be:

„...Tréningvezetők, érdekesek. Nekem meg volt velük a konfliktusom, ott is hagytam őket jó párszor. Mikor nem tetszett az, amit mondtak. Egy külsős személy egy elítéltnek ne mondja, hogy neki mi a fontos, és mi nem. Olyan dolgokra akarta úgymond rávezetni az embereket. Mondjam én azt, amit ő akar, közben nekem nem ez a véleményem.” (S3b-7, tréningek után lemorzsolódó, 30 éves)

A miskolci intézetben több olyan fogvatartottal is készült interjú, akik azért nem vesznek részt szakmaképzésen, mert vagy bizonytalan az, hogy a jövőben indítják ezeket, vagy pedig biztosak abban, hogy számukra miért nem adott ez a lehetőség.

„Ez már az a képzések megszűntek állítólag, hát már, hogy támogatják, vagy nem tudom, de azt mondták, most már csak ezek a csoportfoglalkozások maradtak itt a falakon belül. Hát az is jó, hát, most ha nem, nem, akkor nem tehetünk többet. Akkor

egyelőre csak ezen a csoportfoglalkozáson vett részt. Csoportfoglalkozáson, aztán majd.” (M3a-4, tréningek után lemorzsolódó, 35 éves)

„Ők [a nevelők] nekem azt a felvilágosítást adták, hogy már nincs. És akkor a zárkatársammal üzentem a programban részt vevő embereknek, akik tartják ezt a képzést, és ők mondták, hogy viszont még van. És akkor engem beajánlottak. Nem is így volt, hanem más zárkából jártak ilyen képzésre, szintén úgy, ahogy én, csak az elméleti részre. És akkor ővelük üzentem, hogy szeretnék csatlakozni. Ez így történt. És akkor beajánlottak, kivettek. Én is ajánlottam egy embert, de állítólag én voltam az utolsó, aki még jöhetett, és akkor azt az utolsó utánit is felvették. De állítólag most már tényleg nem csatlakozhat senki hozzá, ez a vége. Így sikerült.” (M3a-8, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

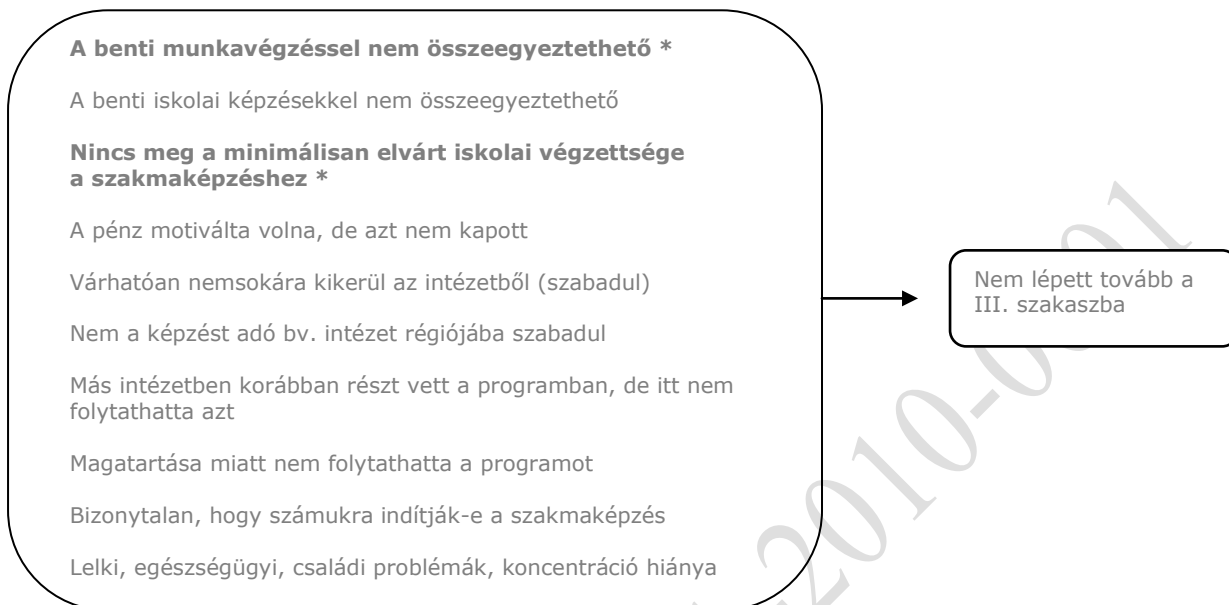
A fent bemutatottak mellett néhány egyéb ok is megjelent a fogvatartottak által elmondottakban. Így páran említették azt, hogy pszichés, egészségügyi vagy családi problémákra hivatkozva nem tudták volna folytatni a programot.

5.a ábra A programból való lemorzsolódás kapcsán említett okok a TÁMOP-os intézetben (az I. szakasz után tovább nem lépők)

A benti munkavégzéssel nem összeegyeztethető
Nincs meg a minimálisan elvárt iskolai végzettsége
a szakmaképzéshez
Jelentkezett, de (ismeretlen ok miatt) nem szóltak neki
Lelki, családi problémák, koncentráció hiánya
Bűntársai is jelentkezett, ezért nem vehetett részt

Nem lépett tovább a
II. szakaszba

5.b ábra A programból való lemorzsolódás kapcsán említett okok a TÁMOP-os intézetben (a tréningfoglalkozások után tovább nem lépők)

* gyakoribb említések

A szabadulással összefüggő segítségnyújtással kapcsolatos vélemények

A TÁMOP-ban érintett intézetek

A fogvatartottakkal készült interjúkban arra a kérdésre is választ vártunk, hogy elfogadnának-e, és ha igen, akkor milyen segítséget a szabadulásra való felkészülés során, de főként azt követően. Ennek a témakörnek azért van lényeges szerepe, mert a négy szakaszos TÁMOP program szabadulással összefüggő felkészítő és utógondozó szakaszáról alig rendelkezünk információkkal. Ez a kérdés alkalmas lehet annak feltérképezésére, hogy miként viszonyulnak a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetből való kikerülésük utáni szervezett és hivatalos segítségnyújtáshoz általában, valamint, hogy milyen területeken igényelnének konkrét támogatást.

A TÁMOP programba bekapcsolódó intézetekben megkérdezett fogvatartottak válaszaiból kitűnik, hogy döntő többségük igennel válaszolt a szabadulást követő segítségnyújtással kapcsolatban feltett kérdésre. Az ilyen választ adók leggyakrabban a munkahelykeresés kapcsán jelezték, hogy számítanának valamilyen támogatásra. A munkahely ezen interjúalanyoknál központi helyen szerepel, mivel a megélhetés

egyetlen forrásaként bukkan fel az általuk elmondottakban, illetve a későbbi bűnelkövetés megelőzésére szolgáló eszközt jelenik meg:

„Hát ha kimegyek és nem lesz munkahely. Ez egy nagyon nagy akadály. Hát egyrészt, ha nincs munkahelyem, nem lesz, amiből a lakást rendbe tegyem. Ha nincs munkahelyem, akkor vége mindennek.” (S2a-3, tréningek után lemorzsolódó, negyvenes évei elején járó)

„Persze nagy segítség lenne. Nem, hogy nekem kell keresnem munkát, hanem. [...] Szeretném a segítséget kérni, hogy igen, én szeretnék dolgozni, mert nem szeretnék visszakerülni.” (S4-6, tréningek után lemorzsolódó, 42 éves)

„Hát, mint mondtam: egy állás, egy állás. [...] Egy jó állás. Egy jó munkahely, hogy az ember ne jöjjön már vissza.” (S3a-12, szakmaképzésen résztvevő, húszas évei végén járó)

„Nagyon fontosnak tartanám, ha segítenének, mert úgy gondolom, hogy nagyon sok múlik azon, aki olyan helyzetbe van mint én, hogy az anyagi körülményeink nem olyanok, hogyha kimegyek, akár hónapokig el tudjak vegetálni. Szükségem lenne rá, akár már az első szabad napomon legyen munkám, akár a másodikon. El is foglalnám magam, nem a hülyeségeken járna az eszem, meg pénzt is keresnék, ami azért nem egy hátrányos dolog a mai világban. Én igen, igényelném. Kimondottan.” (M3b-1, tréningek után lemorzsolódó, 36 éves)

Ehhez kapcsolódóan egyes interjúalanyok a börtönviseltségükkel és más okokkal összefüggő stigmatizációt érzik különösen hátráltató tényezőnek a munkaerő-piaci boldogulás kapcsán. Ezzel indokolták azt, hogy elfogadnának segítséget a büntetés-végrehajtási intézetből való szabadulásuk után. Erről a megkülönböztetésről egyikük így vall:

„Interjúkészítő: Igényelné-e, hogy a büntetése végének közeledtével, illetve azt követően is segítsenek Önnek és családjának önkéntesek, a munkaügyi központ munkatársai, illetve az utógondozói hálózat?”

Válasz: Igen, ez jó kérdés és ki is akartam volna rá térni, meg már ki is tértem rá sokszor. Hajnalkának feltettem, mivel hogy itt ez a munkanélküli. Vegyük alapul, szabadul egy rab. Elmegy munkanélkülibe. A munkanélkülis ír neki egy cetlit, ide és ide

menjen el. Mondjuk, ott van mellettünk a Flextronics. Én elmegyek, odaadom neki a papírt, ránéz a csávó vagy nő, most mindegy, aki az igazgató, azt mondja: köszönjük, viszontlátásra, telt ház van.”

Interjúkészítő: Értem, tehát telt ház van a munkaügyi központban?

Válasz: Nem, őknéluk a gyárban. Nincs telt ház. Van munkafelvétel, csak engem azért nem vesznek fel, mert olyan az erkölcsim, büntetett előéletű. Na meg a...mivel, hogy cigány. (S2a-8, tréningek után lemorzsolódó, 38 éves)

Néhány interjúalany az oktatási, tanulási lehetőségek terén venné szívesen a segítséget, annak érdekében, hogy javítsák a munkaerő-piaci pozíciójukat:

„Interjúkészítő: És mit gondol, miben lehetnének az Ön segítségére?

Válasz: Hát például abban, hogyha valamilyen iskola vagy tanfolyam indul, vagy munkahelyet tudnak nekem keríteni, akkor tudnának nekem segíteni.

Interjúkészítő: Tehát arra gondol, hogy a munkaügyi központ munkatársai azzal tudnának segíteni, hogyha tanfolyamot ajánlanak Önnek, vagy munkahelyet találnak?

Válasz: Hát a tanfolyamot is csak akkor fogadnám el, ha látnám értelmét. Mondjuk olyat, amivel a minimálbér kétszeresét is meg tudnám keresni.” (S4-1, szakmaképzésen résztvevő, 27 éves).

„...Az, hogy kint segítenének, nem a beilleszkedésben, inkább azt mondanám, hogy felzárkózni és akkor kicsit többnek lenni, mint ami, mint egy tanulatlan, buta cigánygyerek. Nagyon szívesen vennék oktatáson részt, vagy ha egy új munkahelyhez hozzájuthatnék.” (M2a-8, I. szakasz után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Interjúkészítő: Miben kéne, miben szeretné, milyen típusú segítséget vár?

Válasz: Hát olyat, hogy nem 3 hónapra, hanem több időszakra felvenni így melózni vagy egy jó szakmát kitanulni.

Interjúkészítő: Ön szeretne még szakmát tanulni?

Válasz: Olyat, amivel tényleg el lehet helyezkedni, időseknek is. Amivel elmegy az ember, és nem azt mondják, hogy nincsen felvétel, meg nem tudnak felvenni, hanem ez van, fel tudják venni az embert.” (M2a-4, tréningek után lemorzsolódó, 54 éves).

Többen számoltak be arról, hogy a szabadulást követő időszakban lakhatási problémákkal kell majd szembesülniük. Az erre vonatkozó segítség is megjelent néhány interjúban.

„Ezektől a szervezetektől olyan segítséget szeretnék várni, hogy segítséget nyújtsanak számomra...abban, amire nekem szükségem van. Tehát munkahelyteremtésbe, vagy hogyha kimegyek, legyen egy lakásom, mivel nincs hova mennem. Ha ma kiengednek, azt sem tudom, hova menjek. Nincs hova mennem egyáltalán.” (S1-11, programban részt nem vevő, 42 éves)

„...mindenféléképpen szeretnék, hogy vagy szeretném, hogyha segítségre, mert hát az az igazság, hogy én segítségre szoruló is vagyok, mert most én ha kimegyek innen, hát azt sem tudom, hogy mit kezdjek. Mert lehet, megnézem a házamat, és lehet, hogy elájulok. [...] Mert tényleg olyan állapotba van a lakásom, hogy nem lakható, mert tényleg nem lakható, papírt is kaptam róla, hogy életveszélyes a lakásom. Na most én a testvéreim sorsára nem akarok jutni, meg hogyha ki is engednek, én nem fogok hozzájuk menni. [...] Hát most egyelőre legelsőként, hogyha kijutok innen, akkor először is valami szálláshoz szeretnék jutni, valami albérlethez, hogyha lehet...” (S2b-4, tréningek után lemorzsolódó, ismeretlen korú)

„Nem tudom, hogy jól mondom-e vagy jól fejezem ki, de egy olyan programban [venne részt], ami elősegítené az elköltözésem, ott ahol lakok. És abból a programból, ami indul, pénzhez tudnék jutni, olyan értelemben, hogy lakást tudnék vásárolni.” (M1-7, programban részt nem vevő, 57 éves)

Végül pedig a szabadulással összefüggő segítséget elfogadók körében egy említés történt az iratok, okmányok beszerzéséről is.

A szabadulással kapcsolatos segítségnyújtást az interjúalanyok szintén jelentős része (bár ők az igenlő választ adókéhoz képest kevesebben vannak) viszont egyértelműen elutasította. Ezen fogvatartottak indoklásukban jellemzően arról számoltak be, hogy nem szorulnak rá az ilyen típusú támogatásra. Ennek hátterében vagy elvi okok állnak (nem szeretnék kiszolgáltatottak lenni) vagy pedig az, hogy biztos (vagy a börtönből annak tűnő) egzisztenciájuk van, amelyen nem változtatott az sem, hogy büntetés-végrehajtási intézetbe kerültek. Az alábbi interjúrészletek a „Miért nem igényelne ilyen típusú segítséget?” kérdésre adott válaszok alapján illusztrálják ezt a típusú véleményt:

„Hát nem szerettem soha, hogy így engem más segítsen, mert a segítséget egy idő után mindenki felhánytorgatja. Szerencsére nem vagyok abban a helyzetben én szerintem, hogy rászoruljak akármire is. Ha kimegyek, én bízok abban, hogy azonnal helyre tudok állni és visszaálljak a régi kerékvágásomba...” (S2a-4, tréningek után lemorzsolódó, 34 éves).

„Mert eddig sem kértem. Eddig úgy voltam, hogy akaratos voltam. Amíg fel tudom emelni a két kezem, nem vagyok rászorulva könyöradományra.” (S2a-6, tréningek után lemorzsolódó, 55 éves).

„Hát, mert egyrészt anyagilag ugye nem szorulok rá senkinek a segítségére. Kettő: meg ugye mivel, mondhatni mindig gazdasági bűncselekménnyel vádoltak meg, meg mindig is az ész, ész nekem az sokkal jobban pörgött az agyam. Én mindig, mindent kitalálok, szóval, ha nekem nincs pénzem, akkor úgy csinálok pénzt a nullából. Szóval nekem nem kell, inkább másoknak adnák tanácsot, ami tényleg jó tanács és tényleg ki tudnám őket húzni a slamasztikából. De nekem ez így. Idáig senki nem segített, hogy figyelj Gabi, szeretnék neked segíteni...” (M3b-7, tréningek után lemorzsolódó, 33 éves).

Egy másik interjúalany a szabadulás utáni támogatás elutasítása mellett nem tartja kizártnak azt, hogy a visszajárjon beszélgetni a program szakmai megvalósítóival:

„Hát nem nagyon. Azon kívül nem zárkoznák el egy beszélgetéstől. Meg utána se különben. [...] De azon kívül nem, mert nem érzem most úgy, hogy szükségem lenne. Tehát a gyerekeimnek azt gondolom nem, mert azt majd meg, szerintem meg fogom oldani, ha problémáik vannak. Van még kapcsolatom, tehát inkább úgy mondom, ott a környékünkbe, ahol ezek nekem működnek. Tehát nem lenézően mondom, de beszélgetni szívesen beszélgetnék. Inkább elmondani, hogy ez, ez akkor jót tett nekem. Ilyeneket szívesen, vagy jó volt, hogy beszélgettem vele, azt igen. De, tehát a kapcsolatot szívesen tartanám, de csak inkább ilyen beszélgetés szintjén, [...] de azon kívül nem.” (M2b-1, tréningek után lemorzsolódó, 46 éves)

A TÁMOP-os intézetekben készült interjúk közül előfordult a szabadulást követő segítséggel kapcsolatos ambivalens vélemény is:

„Hát nagyon jó, szerintem kell. Csak én azt gondolom, hogy mint minden Magyarországon, ez is hiányos. [...] Az a helyzet teoretikusan, hogy minden szép, és

mindenkinek lesz állása, de praktikusán, mikor kimegy, akkor sehol semmi. Ez a különbség. Ne képezzünk 500 embert, csak 200-at, de az legyen minőség. És tudjuk, hogy ki mikor szabadul és próbáljunk meg nekik munkahelyet biztosítani. [...] Csak megélhetése legyen, úgymond progresszívan tudjon előrehaladni. Az, hogy beinduljon és azokhoz minimum a lakhatás kell és a munkahely...Ne egyből gazdag legyen, de azért haladjon folyamatosan. Ez egy befejezetlen projekt szerintem. [...] Tehát egy félig megfogalmazott mondat. Félig nagyon jó, de nincs vége. Lehet, hogy jó ez a program, de nincs befejezve. (S3a-3, tréningek után lemorzsolódó, 32 éves)

Kontrollintézetbeli válaszok

A kontrollintézetben készült interjúkban is szerepelt a szabadulással összefüggő támogatásra, segítségnyújtásra, azok igénybevételére vonatkozó kérdés. A válaszokból az olvasható ki, hogy az elfogadó és az elutasító válaszok aránya fordított a két TÁMOP-os intézetben kapottakéhoz képest. Konkrétan, ebben az intézetben a segítségre nemet mondók vannak többségben: minden második interjúalany visszautasítaná a felkínált lehetőségeket miután szabadult. Közülük néhány példa mutatja ezt a véleményítípust:

„Magamra nem tartom szükségesnek. Tehát van hova kimennem, van saját egzisztenciám, nem a nullára megyek. Van egy család, aki mellettem áll. Ugyanúgy meg fogom állni a helyem, tehát ez nem fog gondot jelenteni.” (V-J3-3, szakmaképzésben részt nem vevő, jogerősen elítélt, 32 éves)

„Nem venném igénybe, mert nekem munkám az van, lehetőségem is van több is, tehát nincs rá szükségem, hogy ilyenekkel...” (V-J3-4, szakmaképzésben részt nem vevő, jogerősen elítélt, harmincas évei végén járó)

„Én nem tartok rá igényt. Hál' Istennek abba tartozom, hogyha kimegyek, tudom folytatni a dolgaimat, ahol abbahagytam. Én inkább azt mondom, hogy azoknak segítsenek, akik rá vannak szorulva.” (V-E2-2, szakmaképzésben részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, 37 éves)

A szabadulás utáni segítséget elutasítók között – a TÁMOP-os interjúkhoz hasonlóan – megtalálhatók a szkeptikus véleményt képviselők is:

„Ez nekem megint nincsen jövője, mert ha az embernek, mondjuk nekem 23 év után még kint is parancsolni akarna. [...] De akkor mikor az ember kikerül, még a saját

feleségemtől sem kérek segítséget, akkor hogyan tudnám idegen emberektől, hogy így csináld, meg úgy csináld... ” (V-E3-3, szakmaképzésen részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, 56 éves)

„Nem, nem, ki hát csak az, akinek úgy áll a családjá. Most nem csak az anyagi, mert de nagyon fontos az anyagi része, hát aki kimegy a semmire és kinn, kinn nem nyílik tática, kinn menni kell dolgozni vagy valamit csinálni kell, hogy meg legyen a napi betevő. És senkit nem érdekel, hogy amikor kiszabadulnak az emberek, hogy mi lesz vele, megfagy-e, eszik vagy nem. Az, hogy pártfogót adnak, ez is olyan hülyeség, például akinek feltételese van, kedvezménye, annak kötelező a pártfogó. Szerintem olyan hülyeség, a pártfogó nem tud se munkát adni, se semmit. Mit?” (V-J1-10, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 44 éves)

A Vácott szabadságvesztés büntetést vagy az előzetes letartóztatást töltők között a támogatásra igenlően válaszolók körében többségében vannak azok, akik számára a segítséget elsősorban vagy kizárólagosan a munkahelykeresés jelentené.

„Igazából én mindenféle segítséget jó néven veszek, hogyha tudnak valamilyen megoldást, hogy legyen hol elindulni, akkor én mindenféleképpen megpróbálom. [...] Hát igazából számítani nem nagyon számítok semmire, mert ezúttal így nem nagyon vannak jó tapasztalataim. De mondjuk, nem tudom, inkább a munkahelyek lehetősége, hogy van jelentkezési lehetőség, van-e állás, ilyen hasonló.” (V-E2-1, szakmaképzésen részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, húszas évei elején járó)

„Én élnék a lehetőséggel, elfogadnám biztos. [...] hogyha én kapnék egy lehetőséget, hogyha én szabadulok és felkínálnak bármilyen munkát, csak ne legyen köze a börtönhöz köze. Biztos, hogy elfogadnám.” (V-J1-5, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, 25 éves)

A munkahelykereséssel kapcsolatban a váci interjúkban is megjelenik a börtönviseltségből adódó megbélyegzettség érzés, amely a támogatás elfogadását motiválja:

„Hát ugyebár tudnám, hogy mi van a külvilágban. Hogyan kell, amikor én szabadulok, a dolgokhoz állni. Hol keressek egy munkát, milyen vállalatoknál. Meg ezek azok, satöbbi satöbbi. Hát az már csak előny lehet az én számomra. Hát ugyebár meg viszem magam

után a papírokat, meg sajnós ez már rajtam marad ez a nyom. Börtönviselt ember vagyok, hát így látja a munkáltató...[...] Segítségük ezek szerintem. Ha nem, hát meg akkor, akkor se vesztek vele semmit.” (V-E3-2, szakmaképzésen részt nem vevő, előzetes letartóztatását töltő, 36 éves)

A TÁMOP-os interjúkhoz hasonlóan a váci fogvatartottak körében is felmerült az iratok, okmányok beszerzésével, hivatalos ügyintézésrel kapcsolatos segítségnyújtás lehetősége:

„Én nem is mondhatom azt, hogy talán anyagilag, mert tudom, hogy azért mindenhol szűkösek a lehetőségek, de de, ha már abba kicsit jobban segítenék az embereket, hogy hogyan kell akár az embernek az iratait elintézni, vagy azokat az alapfeltételeket, hogy hogyan induljon el ott kint, vagy hogy azokat a kis ügyintézéseket. Szerintem az már nagyon jó lenne, mert azért ezeket én úgy látom, hogy azért ezek akadnak itt a büntetés-végrehajtásnál.” (V-J1-7, szakmaképzésen résztvevő, jogerősen elítélt, harmincas évei végén járó)

Eltérés a TÁMOP-os válaszadókhöz képest, hogy az oktatást, tanulást érintő, valamint a lakhatási problémákkal összefüggő segítség nem jelenik meg a Vácott fogva tartott interjúalanyok által elmondottakban.

6.a ábra A szabadulással összefüggő segítségnyújtásra vonatkozó vélemények a TÁMOP-os intézetekben

Szívesen elfogadna segítséget:

...a munkahelykeresésben *

...valamilyen képzés, oktatás kapcsán

...lakhatási problémák megoldásában

...iratok, okmányok beszerzésében

Nem fogadna el segítséget, mert:

...nem szorul rá, biztos egzisztenciája van/lesz *

... elvi okokból (senkitől nem kér segítséget)

* gyakoribb említések

6.b ábra A szabadulással összefüggő segítségnyújtásra vonatkozó vélemények a kontrollintézetben

Szívesen elfogadna segítséget:

...a munkahelykeresésben *

...iratok, okmányok beszerzésében

Nem fogadna el segítséget, mert:

...nem szorul rá, biztos egzisztenciája van/lesz *

... elvi okokból (senkitől nem kér segítséget)

* gyakoribb említések

A FŐBB EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, KÖVETKEZTETÉSEK

1. Két fontos indikátor, a *programra nem jelentkezés és a lemorzsolódás okainak vizsgálata* sokat elárult a program gyakorlati megvalósulásáról. Az eredmények alapján egyértelműnek látszik, hogy a börtönön belüli munkavégzés – annak társadalmi és az egyéni haszna mellett – az egyik legfontosabb akadályát jelenti annak, hogy valaki megkezdje programot, majd azt sikeresen be is fejezze. A kontrollintézetben a szakmaképzések esetében is felmerült ugyanez a magyarázat, ami arra utal, hogy a munkáltatással összefüggő időbeli (a munkavégzés napirend szerint összeegyeztethetetlen a részvétellel) és anyagi korlátok (a munkabér kiesése) jelentősen leszűkítik bármilyen egyéb tevékenység lehetőségeit.

Egy másik általános probléma, amely mind a TÁMOP keretében indított reintegrációs programra, mind pedig a Vácott induló szakmaképzések esetében felmerült a tervezhetőséggel függ össze. A fogvatartotti állomány folyamatos változása, mozgása ugyanis jelentősen gátolhatja a hosszabb időtartamú programok kivitelezését a büntetés-végrehajtási intézetekben. A program, illetve a szakmaképzés időtartama természetesen sok esetben nem igazodik az egyén által az intézetben töltött időhöz: a fogvatartott vagy „idő előtt” szabadul az intézetből, vagy pedig átszállítják más intézetbe. Előbbi hatása a program folyamatossá és rendszeressé tételével, utóbbi pedig a valamennyi intézetben elterjesztésével jelentősen csökkenthető lenne.

A visszailleszkedést segítő alprojektben érvényesülő egyik fontos és deklarált szűrő – a szakmaképzésekhez kapcsolódóan – a minimálisan elvárt iskolai végzettség. Úgy tűnik, hogy ennek hatása érvényesült is, egyes fogvatartottak ugyanis ezért nem kezdték meg a programot, vagy pedig nem léphettek tovább a szakmaképzési szakaszba (bár szerettek volna). Nyilvánvaló, hogy a magukkal hozott iskolázottsági hátrányokon a büntetés-végrehajtási intézetek, illetve az azokban folyó programok csak enyhíthetnek,

és azokat nem szüntethetik meg teljesen. A munkaerő-piac ugyanis elvárja legalább az általános iskolai végzettséget a munkavállalóktól. Emellett a részvétel a benti iskolai felzárkóztató képzésen néhány esetben a munkavégzéshez hasonlóan gátolta a programba való bekapcsolódást. A szakmaképzéshez kapcsolódó további probléma (a TÁMOP-os és a kontrollintézetben egyaránt), hogy a program egyrészt nem tud mit kezdeni azokkal, akik már rendelkeznek a munkaerő-piacon jól használható szakmai tudással, végzettséggel (ők bizonyos értelemben túlképzettek). Másrészt, a fogvatartottak közül többen az indított szakmaképzéseket leértékelik, haszontalannak tartják (és nem csupán azok, akik nem vesznek részt azokban). Utóbbiból következik, hogy a szakmaképzésekben olyanok is részesülnek, akik nem a szabadulás utáni érvényesülés, hanem más okok (pusztán időöltésként vagy hobbiként) miatt tanulnak szakmát a börtönben. Mások viszont, akiket a kikerülésüket követő boldogulás motiválna arra, hogy szakmát tanuljanak, kimaradnak az ilyen jellegű képzésekből.

A reintegrációs alprojektben szűrőfeltételként szerepel az, hogy a képzést adó büntetés-végrehajtási intézetnek abban a régióban kell lennie, ahova az elítélt szabadul (ahol a lakóhelye található). Ezen szűrő működése miatt néhány – egyébként a program elvégzésében jelentősen motivált – fogvatartott nem léphetett a következő szakaszba. Ezáltal egy olyan nem szándékolt következmény jön létre, amely a kontrollintézet szakmaképzései esetében nem is érvényesül.

2. A *programra jelentkezés magyarázatai* kapcsán is voltak közös elemek a két TÁMOP-os és a kontrollintézetben készült interjúkban. Az egyik ilyen, hogy a fogvatartottak egy jelentős része az időöltés, az unalom és egyhangúság megtörése jelentkezett a programra (illetve a szakmaképzésre). Az alprojektben résztvevő intézetekben a szakmaszerzés is sokakat motivált, egy részüknél csak azért, hogy valamilyen végzettséget szerezzenek, másoknál viszont ehhez konkrét, a szabadulás utáni érvényesülési szándék is társult. Utóbbi választípus a váci interjúalanyok között is felbukkant, bár kisebb arányban, mint a másik két intézetben fogvatartottnál.

A tanulás és a tudás megszerzésének vágya szintén mindhárom intézetben megjelent a jelentkezés magyarázataként vagy kizárólagosan, vagy más okokkal összekapcsolódva. A szakmaképzéshez kapcsolódóan a TÁMOP-os interjúalanyok között a pénzkereseti forrás mint a benti munkavégzés alternatívája is felmerült a magyarázatok között. Az, hogy a program kommunikációja igen kiterjedt, jól mutatja, hogy a TÁMOP-os interjúalanyok gyakran említették jelentkezésük okaként azt, hogy egyszerűen csak kíváncsiak voltak a programra annak alapján, amit hallottak róla.

Az alprojekt második szakaszának lényegét adó tréningfoglalkozásokon való részvétel is többieket ösztönzött arra, hogy bekapcsolódjanak a programba. Ezen

esetekben a program szakmai megvalósítói mellett a programban már résztvevő fogvatartott ismerősök ajánlásai is sokat számítottak.

A jelentkezés magyarázataiként felhozott okok kapcsán bizonyos különbségek is felszínre kerültek az intézetek között. Így például az előzetes letartóztatásukat töltők körében a társas szükségletek iránti igény, a szigorú fogvatartási körülmények alól való ideiglenes kiszabadulás vágya is felbukkant a magyarázatok között, míg a jogerős büntetésüket töltőkénél erre nem találtunk példát. A váci börtönbeli válaszok egy része viszont a szakmaképzést a jutalomszerzés (illetve a korábbi fegyelmi büntetések „kiváltása”) egyik eszközének tekintette, amely motiváció nem szerepelt a TÁMOP-os interjúalanyok által elmondottakban.

3. A program egyes szakaszaival kapcsolatos vélemények alapján úgy tűnik, hogy a visszailleszkedést segítő program első, tájékoztatásra épülő fázisa a fogvatartottak döntő hányada számára szinte láthatatlan maradt. Többségük ugyanis nem is emlékezett arra, hogy volt ilyen tájékoztató, legalábbis az interjúban sokan meg sem említették ezt. Voltak olyan interjúalanyok, akik viszont emlékeztek rá, de vagy nem érdekelték az ott elhangzottak, vagy pedig csak az adminisztratív kötelezettségek (határidők, a „papírok kitöltése”) maradtak meg bennük. Több, programra bekapcsolódó interjúalany ugyanakkor pozitív véleményt fogalmazott a tájékoztatóval kapcsolatban. Ők úgy érezték, hogy minden információt megkaptak a programról, részletesen és érthetően ismertették számukra a program egyes elemeit, az általa igénybe vehető szolgáltatásokat. Néhányan azonban úgy érezték, hogy nem tájékoztatták őket megfelelően. Ők elsősorban azt kifogásolták, hogy a szakmaképzésen való részvétel esetében elvárt iskolai végzettséget mint szűrőfeltételt nem, vagy nem megfelelően hangsúlyozták az első szakaszban.

A program további szakaszainak megítélését illetően az eredmények azt mutatták, hogy programban résztvevőktől a szakmaképzésen részt vevők felé a kedvező véleményt adók aránya egyre növekszik. A reintegrációs program egyik kiemelt célja az volt, hogy növelje a közvetlen célcsoport motivációs szintjét a társadalmi visszailleszkedést illetően. Úgy tűnik, hogy ez teljesült is. Az eredmények alapján azonban ez a növekedés nem lineáris vonallal írható le, ehelyett inkább a programban részt nem vevők és az első szakasz után lemorzsolódók válaszai mutatnak egy irányba, és ugyanez igaz a tréningek után tovább nem lépőkre és a szakmaképzésbe bekapcsolódókra.

A programban nem vagy csak alacsonyabb szinten érintettek és a legalább a tréningeket elvégzők véleménykülönbségei például abban érhetők tetten, hogy előbbiek

szinte kizárólag a szakmaképzés alapján ítélték meg a programot, utóbbiak viszont a tréningfoglalkozásokat helyezték mondanivalójuk fókuszába az értékelés kapcsán. Az alacsony szinten involváltak között többször fordultak elő a program értelmetlenségét hangsúlyozó elutasító vélemények. Körükben a szakmával való boldogulás megkérdőjelezése gyakran merült fel témaként, de voltak közöttük olyanok is, akik szerint a szakmaképzésen szerzett ismeretek jól hasznosíthatók a szabad életben is. A legalább második szakaszt befejezők véleményei viszont azt tükrözik, hogy többségükben a tréningfoglalkozásokat, illetve a szakmaképzést eredményesnek tartják a szabadulásuk utáni boldogulás szempontjából. Körükben az elutasító vagy szkeptikus álláspont szinte egyáltalán nincs jelen.

Vácott a szakmaképzések megítélése nem tért el a TÁMOP-os intézetekben adott válaszok által kirajzoltaktól. Azaz a fogvatartottak többsége a szakmaképzést a szabadulás után is jól hasznosíthatónak tartotta, amely vagy egy lehetőségként vagy biztosan javíthatja a munkavállalás esélyeit.

4. A TÁMOP-os intézetekben az interjúalanyok döntően pozitív véleménnyel voltak a *szakmai megvalósítókról*. A róluk kialakított véleményben is kiütözik az első szakasz alig észrevehető szerepe. A szakmai megvalósítókról alkotott képet ugyanis legtöbb esetben a tréningvezetők megítélése határozta meg. A kedvező vélemények egy része a nyitottság, közvetlenség, egyenrangúság jelzők köré épült, amely sokszor keveredik a külsődlegesség, „civilség” mint érték hangsúlyozásával. Bár utóbbit említők éppen azt hangsúlyozták, hogy sokat számított nekik az, hogy „nem bévés” tartotta a foglalkozásokat, a semleges vélemények egy része éppen ezt utasította el és inkább az eredményesség alapján ítélte meg munkájukat.

A szakmai megvalósítókra vonatkozó kedvezőtlen vélemények csak elvétve szerepeltek az interjúkban. Ezek is inkább az önzetlenségük megkérdőjelezéséhez köthetők.

5. A *szabadulással összefüggő segítségnyújtás* kapcsán a két TÁMOP-os és a kontrollintézetben a fogvatartottak válaszai – bár hasonló tartalmúak voltak, de eltérő arányokat tükröztek. Így a sátoraljaújhelyi és a miskolci fogvatartottak többsége a munkahelykeresés területét említette leggyakrabban mint olyat, amelyben szívesen venné a segítséget. Ugyanitt válaszok egy másik markáns típusát a támogatás visszautasítása jelentette. Ennek indokaként vagy azt hozták fel, hogy biztos egzisztenciájuk miatt nem szorulnak rá, vagy pedig elvi okokra való hivatkozással utasítják el a segítségnyújtást. A váci interjúalanyok körében az utóbbi, elutasító

vélemény adja a domináns típust, a munka kapcsán elvárt támogatás említése viszont ritkább. A programban résztvevő intézetekkel közös elemként jelenik meg az elmondottakban az iratok, okmányok beszerzését illetően szívesen vett jövőbeli segítségnyújtás. Különbség viszont, hogy míg a TÁMOP-os intézetekben fogvatartottak az oktatás, tanulás és a lakhatás területét említették, a kontrollintézetben erre nem találtunk példát.

TÁMOP5.6.2-10/1-2010-0001